TEORIA

lui

RÖSLER

Studii asupra stăruinței Românilor in Dacia Traiană.

de

A. D. XENOPOL.

Profesor de Istoria Românilor la Universitatea din Iași.

IAȘI.
TIPOGRAFIA NAȚIONALĂ STRADA V. ALEXANDRI.
1884.

ROMÎNILOR DE PESTE MUNȚI.

Teoria lui Rösler.

INTRODUCERE.

In afară de cercul naţionalităţii noastre se urmează de un şir de ani o luptă indestul de vie, pe tărîmul istoric, asupra unei imprejurări din viaţa Romînilor, anume asupra intrebării dacă Romînii au părăsit Dacia pe timpul impĕratului Aurelian, şi părăsind-o, cum se face de 'i intălnim astăzi intr'un numĕr atăt de insemnat dincoace de Dunăre?

Cu toate că această ceartă interesează pe Romîni intr'un grad neasemĕnat, ea a găsit pănă acum puţin rĕsunet in sinul lor, de vreme ce dintre istoricii noştri numai *Petru Maior* [1]) s'a indeletnicit cu deadinsul cu această intrebare, iar cei-l-alţi, şi cănd au atins'o, a făcut aceasta numai in treacĕt. Şi totuşi o atare controversă trebue să ne mişte; căci este vorba de insuşi dreptul nostru de a trăi pe pămîntul pe care 'l ocupăm. Ştim că nu dreptul hotărăşte relaţiunele

[1]) Istoria pentru inceputul Romînilor in Dacia, Buda, 1812, şi a doua ediţie, Buda, 1837. Vezi şi un studiu al nostru asupra cărţii lui Rösler publicat in Convorbiri Literare, an. 1875, p. 159 şi urm. D-l Hasdeu a combătut pe Rösler, insă numai in mod ocasional; vezi Istoria critică a Romănilor, Bucureşti, 1875 şi Columna lui Traian, 1882, No. 12.

dintre popoare, ci puterea, şi că deci nu de la demonstraţiuni istorice va atărna alcătuirea statelor; dar nu e mai puţin adevĕrat că dreptul tot rĕmâne un element de care se ţine samă, şi de aceea insuşi acei ce-l calcă in picioare tot se indreaptă cătră dînsul, pentru a pune măcar pe inchipuirea lui temelia pretenţiilor lor. Puterea este un fapt, şi ca atare rĕpune adese-ori dreptul, care este o idee; dar ideea intru aceasta bate fapta, că cea d'intâi îşi are rădăcinile sale in conştiinţa omenească, şi deci nu poate fi smulsă şi peri nici odată, pe când fapta se sprijine numai cât in privazul timpului, şi este peritoare in fiinţa ei, ca şi cadrul in care rĕsare.

Este deci de cea mai mare insemnătate pentru Romîni de a se interesa de această intrebare, şi a vedea dacă ei nu sunt decât nişte venetici in ţĕrile ce le locuesc astăzi. Unii istorici ai noştri s'au grăbit a primi fără cercetare teoria lui *Rösler*. Ast-fel *Eudoxiu de Hurmuzaki*, meritosul descoperitor al documentelor din arhivele austriace, spune in *Fragmentele sale asupra istoriei Romînilor*“: „Poporaţia Daciei—fu retrasă in anul 271 d. Ch. din ordinul impăratului Aurelian peste Dunăre, pe rîpa dreaptă a fluviului, din causa indesirei năvălirilor barbare. De atunci Dacia sluji timp indelungat ca drum de trecere pentru popoarele barbare care se indreptau din spre Nord şi Nordost cătră Dunărea. Când apoi se inălţă in Moesia impărăţia bulgară şi prinse la putere, îşi intinse in secolul al IX-le graniţele sale şi peste Valahia, impoporându-o cu numeroşi Romîni, care din Haemus şi Macedonia emigrau bucuroşi in frumoasele cămpii a le ţerii de la Dunărea, lucru la care 'i impingeau şi desele prigoniri pe care le sufereau din partea ocărmuirii bizantine.“ [1])

[1]) *Eudoxiu von Hurmuzaki* Fragmente zur Geschichte der Romänen Bucureşti 1878, I, p. 185. De aceaşi părere era şi reposatul profesor *Al. Lambrior*.

Oare așa să fie intr'adevĕr? Teoria lui Rösler să fie ea mai presus de indoială, și *Petru Maior*, care combătuse pe predecesorii lui Rösler in această privire, s'o fi făcut numai cât impins de fanatismul patriotic? Cum se face atunci de înșuși invĕțații strĕini, și anume tocmai acei ce nu sunt interesați in causă, se declară in contra acestei teorii? Celebrul geograf *Kiepert* observase incă de mult că argumentul principal care stă in potriva teoriei Rösleriane este imprejurarea că „cercul in care se vorbește astăzi limba romînă dincoace de Dunăre, cade tocmai pe hotarele vechii provincii Dacia.“ [1]) Invĕțații strĕini cari combat teoria lui Rösler, produc in contra ei o serie de argumente, ce o sdruncină din temelie. Oare Romînii nu ar putea aduce și ei grăuntele lor pentru a spori lumina in intunecatul trecut al istoriei lor? Cred că a sosit timpul ca și o pană romînă să-și spună părerea sa in această intrebare, una din cele mai grele, dar și din cele mai frumoase nu numai a istoriei noastre, dar in deobște a intregei istoriografii.

Originea acestei noue teorii nu este de căutat in dorința de a descoperi adevĕrul, ci cu totul in alte motive, care nu'și au locul in istorie. Ungurii și Sașii din Transilvania apăsau in secolul trecut pe Romîni intr'un chip cu totul neomenos, și chiar astăzi, dacă nu le răpesc ca altă dată mijloacele vieții fisice, vreau să le ucidă viața morală, să le desființeze naționalitatea, inlocuind-o cu cea ungurească sau germână. Romînii vĕzĕndu-se apăsați protestau și protestă necontenit contra unui asemenea sistem de ocărmuire; ei își intemeiază protestările lor pe dreptul istoric, susținĕnd că ar fi locuitorii cei mai vechi ai Transilvaniei, că dreptul de cucerire pe care 'și intemeiază apăsătorii pretențiile lor, ar trebui să fie părăsit intr'un veac de lumini și de civilisație [2]). Lupta

[1]) Lehrbuch der alten Geographie, Berlin 1878, p. 337.

[2]) Așa in timpurile din urmă in conferința de la Sibiu. Vezi Memorialul representanților alegĕtorilor Romîni, Sibiu 1882.

intre apăsători şi apăsaţi fiind pusă pe tĕrîmul dreptului, cei d'intâi căutară s'o curme chiar pe acest tĕrîm, tăgăduind Romînilor tocmai dreptul istoric invocat de aceştia. De şi astăzi nu se mai poate lua Romînilor insuşirea lor de popor latin, coboritor din coloniile aduse de Romani in aceste părţi, este lucru invederat că mai mulţi scriitori romani mărturisesc in mod respicat că coloniştii romani au părăsit Dacia pe timpul lui Aurelian. Prin urmare, dacă astăzi se găsesc Romîni locuitori in mărginile foastei Dacii, ei trebue a fi *revenit* când-va de peste Dunăre, din Moesia, unde 'i aşezase Aurelian. Fiind vorba de a readuce pe Romîni de peste Dunăre, scriitorii protivnici acestora se folosiră de imprejurarea că nici un chronicar sau document nu ar pomeni intr'un chip lămurit despre existenţa acestui popor in părţile nordice ale Dunării, inainte de veacul al XIII-lea, pentru a cobori epoca reimigrării Romînilor in Dacia traiană tocmai la inceputul acelui veac. Ungurii şi Nemţii, fiind veniţi in Transilvania inaintea acelei epoce, eată că şi dreptul istoric vorbea in favoarea acestora, şi ast-fel se tae Romînilor, cari până acuma se mângăiau cel puţin cu ideia că li se făcea o nedreptate, şi această de pe urmă ancoră de scăpare, lăsându-se aruncaţi, ca o frunză bătută de vênt, in voia intâmplării.

Nu e vorba, sunt doi cronicari ai veacului de mijloc cari pomenesc de Valachi in regiunile aceste, la venirea Ungurilor, pe cari aceştia ar fi fost nevoiţi a'i bate şi a'i supune, anume: Anonymus Bellae regis notarius şi Rusul Nestor. Fiind-că cel din urmă pomeneşte despre Valachii găsiţi de Unguri in ţara pe care ei o cuprinseseră, fără a hotări anume locul unde s'ar fi fost aflând aceşti Valachi, apoi protivnicii stăruinţei Romînilor in vechia Dacie interpretează că Valachii lui Nestor ar fi Francii impĕrăţiei Carolingilor, cari cuceriseră cu o sută de ani mai inainte, pe timpul lui Carol

cel Mare, Panonîa de la Avari. Cu Anonymus notar lucrul era mai greu; el spune apriat că Ungurii găsiră in Transilvania un stat românesc sub un duce Gelu, pe care 'l bătură şi-l supuseră. Neputêndu-se *interpreta* înţelesul cuvintelor lui Anonymus, şi fiind-că el era singurul care pomenia fără indoială fiinţarea Romînilor in Transilvania inainte de venirea Ungurilor, apoi el fu declarat de minciunos, chronica lui intreagă de falşă şi inchipuită, şi astfel curăţindu-şi cămpul, protivnicii Romînilor rădicară pe el măestrita lor clădire.

Cu toate că ivirea ideii părăsirei Daciei de Romani, şi reintoarcerea Romînilor in această ţară după aproape o mie de ani, nu este datorită cercetării adevĕrului, ci unor uneltiri rĕutăcioase in potriva acestui popor, cu timpul ea a luat caracterul unei părери ştiinţifice, şi sub o atare formă se infăţoşază ea astăzi in istorie. Ast-fel va fi tratată ea şi in acest studiu.

I

ISTORICUL ÎNTREBĂRII.

Cel intăi scriitor strein care se indeletniceşte mai cu deadinsul cu Romînii este *Ioan Thunmann*, profesor de elocinţă şi de filosofie la Universitatea din Halle. El făcu cunoştinţă mai de aproape cu un student romîn din Macedonia ce se afla la acea Universitate, şi studiind dialectul vorbit de poporul acelei provincii, fu condus a se ocupa şi de istoria lui, cît şi de istoria popoarelor cu care el fusese in atingere. Resultatul unui aşa studiu fu publicarea unei cărţi asupra istoriei popoarelor rĕsăritene [1]). El ajunge la incheierea că Românii din Macedonia sunt coborîtorii coloniilor latine stabilite in aceste ţĕri, in urma cucerirei lor de Romani, in mijlocul po-

[1]) *Thunmann*, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig 1774.

poraţiunilor de neam trac, care le locuiau ab antiquo. Părerea sa asupra Romînilor de dincoace de Dunăre este următoarea: „Ei sunt fraţi ai celor din Macedonia, coboritori din Tracii, cari sub numele de Geţi şi de Daci jucară un rol atăt de insemnat. Sub stăpînirea romană ei îşi insuşiră limba şi obiceiurile romane, şi cînd Caracalla le dădu dreptul de cetăţeni, ei luară numele de Romani Nu se poate admite ca impĕratul Aurelian să fi strămutat peste Dunăre pe toţi locuitorii Daciei; fără indoială că au mai rămas incă mulţi intr'o ţară aşa de mare şi aşa de muntoasă. In timpul năvălirii Vandalilor, Goţilor, Hunilor, Gepizilor, Slavilor, Avarilor şi Bulgarilor, ei căutară mîntuire in munţii lor, unde deveniră insă nomazi. Năvălirea Ungurilor 'i găsi in Transilvania şi in Ungaria de dincoace de Dunăre. Dar Valachii ocupase incă de multă vreme Valachia şi Moldova, şi ei nu se stabiliră pentru prima oară acolo in decursul veacului al XIII-lea şi al XIV-lea sub Radu Negru şi Bogdan".

De la ivirea celor d'intăi cercetări asupra Romînilor vedem că ideia cea sănătoasă, care priveşte lucrurile aşa cum au putut să se petreacă in lumea reală, şi nu ie de călăuz numai căt textele moarte tipărite pe hărtie, îşi deschise calea in ştiinţă. Mai tot-odată cu arătarea acestei păreri favorabile stăruinţei Romînilor in Dacia Traiană, vedem eşind la lumină şi părerea protivnică, şi, lucru caracteristic, pe cănd cea d'intăi curge din pana unui profesor din Halle, cea de a doua îşi găseşte apărătorul ei intr'un Sas din Braşov.

Fr. Ios. Sulzer, care implinia in Transilvania dregătoria de judecător, se ocupa şi cu istoria, şi el intreprinse a scrie istoria ţĕrilor locuite de Romîni [1]). In insuşirea sa de Sas, el impărtăşia toată ura conaţionalilor sĕi asupra Romînilor, cunoştea pretenţiunile acestora şi miseria

[1]). Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien 1781 (a se vedea cu deosebire vol. II §§ 101—114).

în care 'i adusese apăsarea seculară a națiunilor privilegiate. Își poate deci inchipui cine-va starea psihologică in care se afla Sulzer, când intreprinse lucrarea sa. Totuși trebue să mărturisim, spre onoarea lui Sulzer, că dacă patima sa i-a falsificat raționamentul, el n'a ascuns in mod conștiut nici un fapt istoric, după cum au făcut'o cei ce au imbrățișat mai târziu părerile sale.

Sulzer este cel d'intăi care respinge în modul arătat mai sus mărturia lui Anonymus și a lui Nestor; apoi el sprijine cu următoarele argumente părerea că Romînii s'au format ca popor din colo de Dunăre, și că au venit dincoace de acest fluviu prin veacul al XIII-lea. Mai intăi spune el, ar fi greu de crezut ca Valachii să fi suferit trecerea peste ei a intregului curent al năvălirii barbare, fără a primi in limba lor măcar o urmă a acelei năvăliri. Tot așa de necrezut ar fi ca poporul cel mai numeros, și care se pretinde a fi cel mai vechiu al Transilvaniei, să nu se arate in această țară ca o națiune, să nu se bucure nici de libertate de conștiință, nici de drepturi civile, nici de proprietate, precum nici se poate admite ca el să fi perdut aseminea drepturi, dacă le ar fi posedat când-va, cu atât mai mult că cele mai vechi documente nu fac nici o pomenire de una ca aceasta. Apoi fiind că trebue să privim religia creștină a coloniștilor ca perdută in timpul potopului năvălirei, ființarea religiei ortodoxe la Romîni nu s'ar putea esplica in mijlocul unei poporațiuni catolice sau protestante, dacă nu s'ar admite că ei primise această religiune pe malul drept al Dunării. In sfârșit Sulzer mai invoacă identitatea limbei intre Romînii din Macedonia și acei din Dacia, cari ar fi tot așa de puțin de ințeles, dacă s'ar primi o desvoltare despărțită a acestor două ramuri ale aceluiași popor.

Câți-va ani după eșirea cărții lui Sulzer, găsim acea teorie espusă din nou sub o altă formă de către istoricul *I Chr.*

Engel, şi anume intăi in Comentaţia sa asupra espediţiilor lui Traian [1]), şi apoi in istoria Moldovei şi a Valachiei [2]).

Ideile desvoltate de acest autor sunt următoarele: Impĕratul Aurelian, vĕzînd că Dacia nu mai era de apărat contra năvălirii Goţilor, retrase din ea legiunile, şi le aşezâ in Moesia, unde el creâ două Dacii nouĕ, una lăngă rîpa Dunării (Dacia ripensis), alta mai in lăuntrul uscatului din partea Balcanilor (Dacia mediteranea). Romanii strămutaţi dincolo de Dunăre suferiră mai intăi năvălirea Slavilor, cari se stabiliră in mijlocul lor, introducînd in sinul naţionalităţii lor elementul slavon. Mai tîrziu fură supuşi Bulgarilor, cari erau originari de la Wolga, şi cari le impuseră numele lor, acela de Valachi (Woloch=Wolga). Bulgarii intinseră in curĕnd domnia lor pe rîpa stîngă a Dunării, supunînd puterii lor Valachia propriu zisă, Banatul şi Transilvania. Unul din regii lor, Crum, incepu a strămuta pe această rîpă un mare numĕr de familii Valache, „şi ast-fel invĕţâ acest popor iarăşi drumul cătră vechia sa patrie.“

Singura deosebire intre Sulzer şi Engel constă in aceea că acest din urmă urcă mai sus emigrarea Romînilor pe rîpa stîngă a Dunării (cătră anul 813), şi prin urmare nu este silit a declara de inchipuită chronica Notarului anonym.

Fiind-că aceşti doi autori susţineau că Romînii n'ar fi putut dobîndi elementul slavon, care intră pentru o parte insemnată in alcătuirea naţionalităţii lor, de cât la sudul Dunării, căci Transilvania n'ar fi fost nici o-dată ocupată de Slavoni, apoi o asemenea greşită părere atrase şi pe slavişti in cercetarea imprejurării, şi *Schafarik* dovedi mai cu seamă din fiinţarea de numeroase denumiri de origine slavonă in Transilvania, precum şi din repeţitele mărturisiri ale au-

[1]) *I. Chr. Engel*, Commentatio de esped. Traiani ad Danubium e origine Valachorum, Wien 1794.

[2]) *I. Chr. Engel*, Geschichte der Moldau und Valachei, Halle 1804.

torilor bizantini, că această țară fusese tot atât de copleșită de Slavoni in veacul al V-le al erei noastre, ca și regiunile de dincolo de Dunăre. Părerea acestui învețat, impărtășită și de alți slaviști, intre care citäm pe *Kopitar*, este că „cele două trunchiuri ale rasei Valache, atît acel de peste Dunăre, cît și acel de dincoace de fluviu, au o origină asemănătoare (nu comună), fiind eșite in acelaș timp din amestecul Tracilor, Slavilor și Romanilor; de la veacul al VII până la al X-le ei stătură in munții Daciei, ai Macedoniei, ai Tesaliei ai Albaniei, și când timpurile se mai liniștiră, ei se răspândiră in cämpiile invecinate.“ [1])

Un alt învețat slav, domnul *Miklosisch*, se pleacă mai mult către teoria lui Rösler. El crede că Romanii din Dacia au fost cu toții strämutați in Moesia de către impëratul Aurelian, și 'și pune apoi intrebarea când și cum s'a intors ei pentru a se așeza in țërile in care stau astăzi?. „Ne pare de crezut că pricina acestei intämplări trebue căutată in cucerirea țërilor balcanice răsăritene de către Slavoni pe la sfârșitul veacului al V-lea. Tot către acest timp trebue pusă și imigrarea Valachilor către părțile de Miază-zi, căci limba lor fiind aceiași, nu putem primi ca Valachii Macedoniei să se fi desvoltat despărțit de acei ai Daciei.“ [2])

Scrierea Sasului *Robert Rösler* „Romaenische Studien“ [3]) dete o nouă imboldire intrebărei asupra obărșiei Romînilor. La fie-care rënd al acestei lucrări se vëd rësărind scopurile răutăcioase ale autorului in privirea lor. El incepe prin a arăta părerile sale de rëu că s'ar fi incuviințat Romînilor, din pricina așezării lor geografice, o insemnătate politică mai mare de cum li s'ar cuveni după numërul și moravurile lor. El

---

[1]) *Schafarik*, Slavische Alterthümer, deutsche Ausgabe, II p. 205.

[2]) *Miklosisch*. Die slavischen Elemente im Rumunischen. Wien 1862

[3]) Romaenische Studien, Untersuchungen zur älteren Gechichte Romaeniens, Leipzig 1871. In aceste studii autorul intrunește și indeplinește niște lucrări de mai inainte.

nu se teme de a intâlni la cititorii germani invinuirea că ar urmări scopuri politice in studiile sale; „alt-fel este insă lucrul cu Romînii, ai căror ochi deprinşi cu intunerecul apucăturilor naţionale, nu pot suporta nici cea mai mică rază de lumină, ce ar cădea din afară asupra lor, şi unde stricarea cea mai intinsă a moravurilor respândeşte tot felul de neincrederi.“ [1]) După nişte asemenea apreţuiri asupra poporului, cu a căruia istorie voeşte a se indeletnici, el intreprinde a trezi din nou teoria lui Sulzer şi Engel, fără a pomeni insă nicăeri de numele lor, spre a-şi da meritul descoperirei unei idei, ce in adevĕr era vechie de aproape 100 de ani [2]) Rösler mai apropie incă timpul reintrării Romînilor in Dacia traiană; el susţine că Romînii trecură pentru intăiaşi dată Dunărea in timpul luptelor intreprinse de Valachi in unire cu Bulgarii in potriva impĕraţilor bizantini (sfărşitul veacului al XII-le). „Adese-ori siliţi de a căuta o scăpare pe malul stîng al Dunării, Valachii nu intărziară a se incredinţa despre foloasele ce le infăţoşau pentru viaţa lor de păstori, cămpiile intinse ale Munteniei, şi mai multe familii, mai multe obştii sătesti aleseră mai degrabă aşezarea pe malul nordic al fluviului de cât espunerea la jaful şi rĕsboiul ce domneau in vechia lor ţară“ [3]). Cu toate că Rösler îşi susţine tesa cu o neinduplecată hotărire, ceea ce'l impinge la o mulţime de tălmăciri false, de inchipuiri silite, de etimologii peste putinţă, nu i se poate tăgădui o mare ştiinţă in desvĕlirea

[1]) Ibid. p. VIII.

[2]) Se pretinde de cătră prietenii lui Rösler că acesta n'ar fi cunoscut scrierile predecesorilor sĕi. Pentru un invăţat ca Rösler, greu de crezut! Compară *Iung*, Römer und Romanen in den Donauländern, Insbruck 1877 p. 237: „dass Roesler das Buch seines Vorgängers nicht kannte, als er gleichwohl über den Gegenstand schrieb, möchte ich ihm keineswegs zum Lobe anrechnen wie das einige seiner Freunde thun, um post festum noch gleichsam eine Art Priorität für ihn zu retten“.

[3]) Rom. Stud. p. 117.

temeiurilor sale, şi cu deosebire un talent insemnat in amestecarea adevĕrului cu falsul, ast-fel ca să le contopiască intr'un tot nedescurcat.

Cartea sa, care trata o intrebare oare cum nouă in ştiinţa istorică (scrierile lui Sulzer şi Engel fiind aproape uitate), atrase in curĕnd numeroşi impărtăşitori ai părerilor sale. Lipsind o teorie protivnică, care să fie sprijinită cu aceiaşi căldură, şi pe un tot aşa de bogat material ştiinţific, cei mai mulţi imbrăţişară ipotesa lui, ca ceva mai presus de indoială; ea pătrunse in cărţile de istorie ale popoarelor interesate a o susţine; profesorii şi invĕţătorii Transilvaniei şi ai Ungariei o predară de pe inălţimea catedrelor lor, şi Romînii se vĕzura ast-fel de o dată deposedaţi şi in teorie, precum erau de mult in practică, de drepturile ce le aveau asupra insă-şi ţĕrei lor, spre marea mulţămire a protivnicilor, cari le tăgăduiau impreună cu intăietatea in regiunea Carpaţilor, dreptul de a fiinţa şi resufla liber pe pămĕntul strămoşilor lor.

Nu intărzie insă a se ivi o reacţiune; invĕţaţii străini ei inşii simţiră cât de neintemeiată era teoria lui Rösler. Cel intăi care se rosti improtiva ei fu d. *W. Tomaschek*, profesor la Universitatea din Graz, in o dare de samă amănunţită asupra cărţii lui Rösler. [1]) Acest invĕţat atrăsese incă mai inainte luarea aminte asupra imprejurărei că nu trebue numai de cât a se induce impreună-desvălirea a Romînilor din Macedonia cu acei din Dacia din o *„pretinsă identitate“* a limbilor lor; că aseminările acestor două dialecte se pot prea uşor esplica din identitatea elementelor care concurseră la alcătuirea popoarelor ce le vorbesc. [2])

Domnul Tomaschek insă nu rĕmase credincios părerilor sale; el se apropie mai tărziu de teoria lui Rösler. In o dare

---

[1]) Zeitschrift für oesterreichische Gymnasien 1872 p. 141-157.

[2]) Brumalia et Rosalia de acelaşi in Sitzungsberichte der Wiener Akademie 1868 p. 402.

de samă asupra cărții d-lui Iung: „Römer und Romanen in den Donauländern“, D-sa susține, improtiva ideilor sale de mai inainte, că *identitatea demonstrată* a limbei Daco-Românilor cu aceea a Românilor din Macedonia, îl impedecă de a primi părerea că ei să se fi putut desvăli intr'un chip separat; că singura deosebire care 'l desparte de Rösler este că acesta pune obărșia națiunii românești in Moesia pe când el, Tomaschek, o găsește in romanisarea poporului Bessilor, care ar fi trăit in regiunea centrală a munților Balcani, de unde apoi Românii s'ar fi indreptat cătră două părți, spre Nord in Dacia traiană, spre Sud in Pind și Tesalia. [1])

Această intoarcere a d-lui Tomaschek cătră teoria lui Rösler este cu totul proaspătă. Incă in 1876 d-sa 'i era protivnic. Intr'un articol intitulat „Zur walachischen Frage“ d. Tomaschek, lămurind un loc din Cinnamus, care vorbește de niște Vlahi in anul 1167, și pe care Rösler 'l potrivește tot la Românii din Sudul Dunării, indreaptă cătră acesta următoarele rênduri: „Critica negativă cu tot spiritul cheltuit intru sprijinirea ei, totuși are părțile sale slabe, și fără indoială, se vor găsi incă temeiuri in contra teoriei lui Rösler, pe care nu le vor putea resturna toate silințele sofisticei “ [2]) Cum se face de d-l Tomaschek care incă in 1876 se indoia foarte mult despre identitatea limbilor Macedono și Daco-romînă, primește in 1877 această identitate ca demonstrată, când in acest restimp nu apăruse nici o lucrare așa de insemnată asupra acestei materii care să'l fi hotărit a'și schimba părerea? aceasta rămâne o ghicitoare. Nu e vorba, d-sa ne spune că după o mai serioasă cercetare a acestor limbi, s'a convins despre identitatea lor, pe care l'a inceput o pusese la indoială. Atunci d-sa și-a esprimat intăia părere cu ușurință, și un invețat care a făcut odată un asemenea păcat

[1]) Zeitschrift für oester. Gymn. 1877 p. 445.
[2]) Ibid. 1876 p. 345.

nu știm pentru ce, nu l'ar face și in alte rînduri. D-l Tomaschek ne va da deci voia a nu da o mare luare aminte spuselor d-sale, de vreme ce ele sunt in stare de a se schimba de astăzi pănă măine, fără ca alte isvoare sau cercetări să'l fi impins la schimbarea părerei sale, ci numai cît fiind-că intăiași dată nu luase in destul de serioasă cercetare materialul adunat.

Tonul scrierilor d-lui Tomaschek asupra Romînilor este apoi aproape identic cu acel a lui Rösler. Și d-sa vădește un simțiment neprietenos cătră obiectul cercetărilor sale, care se vede cu deosebire in cea de pe urmă a sa scriere asupra acestei intrebări, apărută in 1882 [1]). Aici d. Tomaschek sprijine din nou părerea d-sale despre obărșia Romînilor din poporul Bessilor. Este cunoscută plecarea autorilor după idei originale, și d-l Tomaschek, crezĕnd că a găsit o ideie nouă, pentru care se pot aduce vr'o două, trei texte și inscripțiuni, se grăbește a trămbița urbi et orbi descoperirea sa, renegănd cele spuse de d-sa cu un an inainte, ba chiar combătĕndu-și propriele păreri cu o inverșunare de tot hazlie. Fiind insă că d-sa singur arătase, ca o descoperire proprie a sa, că ar fi găsit pe Romîni pomeniți de Nichetas Choniates incă in anul 1164 in stînga Dunării [2]), apoi este nevoit să urce ceva mai sus epoca emigrării Romînilor de peste fluviu in Dacia. D-sa o pune intre anii 1074 și 1144 (admirați precisiunea cronologică!), in care restimp „ambii țĕrmi ai Dunării ar fi ascultat de același stăpîn.“

D-l profesor *Bidermann* de la Universitatea din Graz propune o teorie nouă in privirea obărșiei Romînilor, care incă este inrudită cu aceea a lui Rösler. El face să se nască acest popor tot peste Dunăre, și dă o obărșie comună tuturor

---

[1]) Zur Kunde der Hämus-Halbinsel, Wien 1882.

[2]) Aceasta nu este esact. Locul din Nichetas fusese cunoscut incă lui Șincai; vezi Chronica Romînilor sub anul 1172, p. 219.

Universitatea "Lucian Blaga" SIBIU
BIBLIOTECA CENTRALĂ
Nr. inv. 201.123 20

Romînilor, atît celor din Dacia cît şi celor din Macedonia; dar el i pogoară nu din Traci romanisaţi, ci din un element celto-liguric, care ar fi fost foarte numeros in aceste părţi; deosebitele ramuri ale acestei rase, s'ar fi împrăştiat apoi mai tîrziu. [1])

Doi alţi invăţaţi, mai statornici in părerile lor, cari combat teoria lui Rösler, sunt d. *Iulius Iung* şi d. *Ios. Ladislaus Pič*, ambii profesori la Universitatea din Praga.

D. *Iung* este autorul mai multor scrieri insemnate in privinţa Romînilor [2]): d-sa 'şi pune ca ţintă să dovedească că Romanii trataseră Dacia intr'un chip deosebit de cele-l-alte provincii; ei voiră să facă din această ţară o stavilă de apărare contra barbarilor, pe cănd pe de altă parte minele iei de sare şi de aur atrăgeau un număr nesfărşit de cetăţeni romani, in cât elementul roman se îmulţi aice intr'un mod cu totul afară din cale. D. Iung primeşte şi d-sa indepărtarea Romanilor din provincie, cănd Aurelian retrase legiunile; d-sa insă adaoge că „masa poporului dac, care nu cunoscuse de cît greutăţile, nu şi folosul stăpînirei romane, rămase pe loc, plătind noilor domni birul pe care 'l plătise celor vechi, şi ne păstrănd ca amintire din epoca romană de cât dialectul său, părintele limbei romîne de astăzi."

Tesa d-lui Iung, desvălită cu multă putere, intălni insă o opunere aproape obştească, şi teoria lui Rösler păru a păstra incă isbănda in această luptă incordată asupra obărşiei poporului romîn. Ast-fel, afară de d-l Tomaschek s'a mai ros-

---

[1]) Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich, Graz, 1877.

[2]) Die Anfänge der Romaenen in Zeitschrift für Oester. Gymn. 1876. — Roemer und Romanen in den Donaulaendern, Innsbruck 1877.—Die romanischen Landschaften der roemischen Reichs, Innsbruck 1881 p. 314—381.

tit încă în potriva lui Iung și pentru Rösler d. *Gaston Paris* [1]) și d. *Schwicker* [2]), acest din urmă Ungur.

Cel-alt autor care sprijină stăruința Romînilor in Dacia lui Trajan este d. *Ios. Lad. Pič* [3]). El iea cu drept cuvênt in băgare de samă că dacă Românii ar fi trebuit să părăsească Dacia in vremile năvălirei barbare, ei n'ar fi putut găsi nici o scăpare in Moesia, de vreme ce această din urmă a fost tot așa de devastată ca și Dacia de către barbarii năvălitori. D-l Pič apoi se silește a descoperi in documentele mai noue urmele vechi ale Romînilor din Dacia, o metodă din cele mai nemerite, intru cît pune fapta positivă in locul ipoteselor.

Ne rămîne de pomenit încă un nume, pentru a incheia șirul autorilor care s'au indeletnicit cu chestiunea romînă. Este acel al d-lui *Paul Hunfalvy*, membru al Academiei ungurești. Dintre mai multe scrieri ale acestui domn asupra Romînilor noi vom alege numai două care se indeletnicesc cu dinadinsul de această chestiune. Cea mai veche este Etnografia Ungariei [4]).

Autorul espune într'însa ideile următoare: Cînd au ocupat Ungurii Ungaria, ei n'au găsit locuind aici de cît pe Slavoni, care dispărură mai pe urmă, fiind absorbiți de elementul românesc, a căruia arătare in Transilvania și Ungaria este mult mai tîrzie. Rutenii nu s'au putut cobori in aceste părți de cît după intemeierea dinastiei lui Rurik, care dădu unei părți

---

[1]) In *Romania*, recueil consacré à l'étude des langues et des littératures Romanes, 7 *ème* année 1878 p. 608 et suiv. Un alt autor frances care primește teoria lui Rösler este *C. de la Berge*, Essai sur le règne de Trajan, Paris 1877 p. 48.

[2]) Das Ausland, Ueberschau der neuesten Forschungen auf dem Gebiet der Natur-Erd-und Völkerkunde, Stuttgard, 1877, No. 39, 1878, No. 10 și 1879, No. 12 și 15.

[3]) In scrierea sa : Die Abstammung der Rumaenen, Leipzig 1880

[4]) Ethnographie Ungarn's übertragen von Prof. H. Schwicker, Buda Pest 1877.

din Slavoni numele de Ruși, de unde se trage acel de Rutean. Sêrbii, de și au putut să se afle in Ungaria ca locuitori singuratici incă din vremile năvălirii lor in Europa meridională, nu se inmulțiră in această țară de cît de la intinderea Turcilor in peninsula Balcanului; tot așa este și cu Slovacii, al căror numêr spori in Ungaria după rêsboiul Husiților. Germanii sunt cunoscuți ca mai noui in țêrile ungurești de cît Ungurii. Incheierea este că Slavii, singurul popor ce ar putea să se certe cu Ungurii de la intăietatea așezării in țară, fiind dispăruți in sinul Romînilor, care sunt veniți mai tîrziu, Ungurii sunt, după dreptul istoric, singurii stăpânitori legitimi ai țêrilor in care se află ei locuind impreună cu toate celelalte popoare. Metoda intrebuințată de d-l Hunfalvy, care este de a admite de adevărate toate ipotesele care plac scopului ce urmărește, ar fi putut stabili tot așa de ușor că Ungurii sunt cei d'intâi locuitori ai Europei.

Această teorie, a căreia tendință politică n'are nevoe de a fi dovedită, este tratată in deosebi in ceea ce privește pe Romîni cu toate amănunțimile inchipuite, in cea de pe urmă scriere a d-lui Hunfalvy: „Romînii și pretențiile lor“ [1]). După cum se vede chiar din titlul ce'l poartă, lucrarea d-lui Hunfalvy este o scriere de actualitate politică, provocată după cît se vede de congresul Romînilor Transilvaniei, ținut la Sibiu in Mai 1881, in care aceștia, rêzămându-se pe dreptul lor istoric, cer din nou autonomia Transilvaniei, amenințată cu totul de a fi maghiarisată, de cînd a fost incorporată regatului unguresc. Condus de Rösler, pe care'l intrece in multe punte, d-l Hunfalvy se silește de a dovedi neintemeiarea basei istorice, pe care Romînii își razemă drepturile lor asupra Transilvaniei, și prin urmare zădărnicia acestor drepturi insuși. Autorul respinge chiar un spectru mult mai amenințător: regatul daco-romîn al viitorului. Cartea d-lui

[1]) Die Rumaenen und ihre Ansprüche, Wien 1883.

Hunfalvy are deci un scop afară din sine insuşi, acela de a sluji unui interes politic. Ce lucru poate însă mai mult turbura expunerea adevĕrului de cât ingrijirea de un interes actual?

II

PĂRĂSIREA DACIEI.

După ce Dacia cucerită de Traian remase sub stăpînirea Romanilor, timp de 164 de ani, ea fu părăsită de cătră impĕratul Aurelian, care nu mai putea apăra imperiul in potriva năvălirei Goţilor. Istoricii Romani cari amintesc această părăsire a provinciei o infăţişază ca deplină. Ast-fel *Flavius Vopiscus* zice, că nu numai legiunile fură retrase din Dacia, dar şi locuitorii, cari fură aşazaţi in Moesia [1]). *Sextus Rufus* arată acelaş lucru cu cuvinte mai scurte, anume că Romanii ar fi fost strămutaţi din Dacia, care fusese perdută pe timpul impĕratului Galienus [2]). In sfîrşit, *Eutropius* adaogă că colonişţii ce au fost retraşi din Dacia erau din oraşe şi de la ţară: „(Aurelian) părăsi Dacia vĕzĕnd Iliricul şi Moesia pustiite şi ne mai putĕnd'o apĕra, ear pe Romanii, aduşi din oraşele şi ogoarele Daciei, i-au aşezat in mijlocul Moesiei, pe care o numi Dacia şi care astăzi desparte cele douĕ Moesii.“ [3])

---

[1]) Aurelian, c. 39: „Quum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri: *abductosque ex ea populos* in Moesiam collocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.“

[2]) Breviarium c. 8: „Dacia Gallieno imperatore ammissa est; et per Aurelianum *translatis exinde Romanis* duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt.“

[3]) Hist. rom. 9, 15: „Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri: *abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae* in media Moesia collocavit, appellavitque eam Daciam,

Hunfalvy are deci un scop afară din sine insuşi, acela de a sluji unui interes politic. Ce lucru poate insă mai mult turbura expunerea adevĕrului de cât ingrijirea de un interes actual ?

II

PĂRĂSIREA DACIEI.

După ce Dacia cucerită de Traian remase sub stăpînirea Romanilor, timp de 164 de ani, ea fu părăsită de către impĕratul Aurelian, care nu mai putea apăra imperiul in potriva năvălirei Goţilor. Istoricii Romani cari amintesc această părăsire a provinciei o infăţişază ca deplină. Ast-fel *Flavius Vopiscus* zice, că nu numai legiunile fură retrase din Dacia, dar şi locuitorii, cari fură aşazaţi in Moesia [1]). *Sextus Rufus* arată acelaş lucru cu cuvinte mai scurte, anume că Romanii ar fi fost strămutaţi din Dacia, care fusese perdută pe timpul impĕratului Galienus [2]). In sfîrşit, *Eutropius* adaogă că coloniştii ce au fost retraşi din Dacia erau din oraşe şi de la ţară: „(Aurelian) părăsi Dacia vĕzĕnd Iliricul şi Moesia pustiite şi ne mai putĕnd'o apĕra, ear pe Romanii, aduşi din oraşele şi ogoarele Daciei, i-au aşezat in mijlocul Moesiei, pe care o numi Dacia şi care astăzi desparte cele două Moesii.“ [3])

---

[1]) Aurelian, c. 39: „Quum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri: *abductosque ex ea populos* in Moesiam collocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.“

[2]) Breviarium c. 8: „Dacia Gallieno imperatore ammissa est; et per Aurelianum *translatis exinde Romanis* duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt.“

[3]) Hist. rom. 9, 15: „Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri: *abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae* in media Moesia collocavit, appellavitque eam Daciam,

Dacă ne-am ţinea de interpretarea literală a textelor, atunci n'am putea de cît priimi o părăsire deplină a Daciei. Nu trebue insă uitat că adese ori analişti şi cronicari, reproduc faptele intr'un chip greşit sau schimbat, şi că este tocmai datoria criticei istorice de a reduce spusele lor la adevĕrata lor valoare. D-l *Iung* a luat cu drept cuvĕnt aminte că dacă ne-am ţinea de litera spuselor, ar trebui să primim ca tot aşa de deplină, şi deşertarea Raeţiei de Romani, căci Eugip in viaţa sf. Severin spune respicat că potrivit cu prezicerile sfîntului, toţi locuitorii ţĕrii fură strămutaţi in imperiul roman, pe cînd neadevĕrul unei asemene mărturisiri pentru Raeţia, a fost dovedit intr'un chip invederat. [1])

Rösler, pentru a da o mai mare greutate cuvintelor lui Vopicus face din el „un istoric prea inţelept, care 'şi intemeiază părerile sale pe o cercetare conştiinţioasă a faptelor şi care dispunea de un bogat material istoric.“ [2]) Aceasta e tot ce poate fi mai neadevĕrat! Mai toţi istoricii epocei imperiale, afară de Tacitus şi Marcellinus, sunt nişte oameni fără nici un soiu de spirit critic, cărora le place a povesti mai cu deosebire anecdotele ce se raportă la viaţa principilor şi care se indeletnicesc prea puţin cu soarta popoarelor. [3]) Vopiscus mărturiseşte apoi el insuşi ce motiv l'au impins a scrie istoria impĕratului Aurelian, anume stăruinţele unei ru-

---

quae nunc duas Moesias dividit.“ Cei-l-alţi scriitori vechi care aduc această imprejurare nu conţin nimica nou: *Rösler*, Rom. Stud. p. 67.

[1]) *Iung*, Die Anfänge der Romaenen in Zeitschrift für oester. Gymn. 1876, p. 92.

[2]) Rom. Stud. p. 68.

[3]) *Mommsen*, Die Schweiz in röm. Zeit, spune despre epoca imperială că ar fi: „eine Zeit deren Ueberlieferung wesentlich von der Regierung, nebenher von der herrschenden Nation, nur zufällig von den beherrschten Völkern handelt.“ Citat de *D-l Iung*, l. c. p. 17.

denii a imperatului, Iunius Tiberianus, care se tănguia către el că ar fi păcat ca viața unui principe atât de insemnat să rămînă necunoscută. Îl sfătuește chiar că dacă ar vrea să o scrie n'ar avea nevoie să spună tot adevĕrul „căci ar avea tovarăși in minciună, pe niște autori a căror eloquență istorică o admirăm.“ [1]) Eată deci istoricul cel „prea ințelept“ al lui Rösler. Vom vedea in curĕnd pe ce se răzăma „cercetarea conștiincioasă a faptelor“ espuse de dĕnsul.

Părăsirea Daciei este raportată fără nici un soiu de ingrădire de către istoricii romani. Poate ea fi crezută? Era ea cu putință? Trebuia să se intîmple? Eată ce ne propunem a cerceta.

Mai intăiu izvoarele reproduse mai sus, precum și scriitorii noi cari le cred pe cuvĕnt, spun că poporațiunea Daciei fu strămutată in Moesia, care primi numele de Dacia aureliană. Totuși aceleași izvoare incep prin a arăta că „Iliria și Moesia fiind pustiile și perdute“, Aurelian se hotări a părăsi Dacia. Intr'adevĕr inainte ca și după Aurelian, Moesia fu expusă năvălirei cel puțin tot atîta pe cît și Dacia, cea ce impinsese incă pe impĕratul Hadrian, a dĕrîma minunatul pod aruncat de cuceritorul Daciei peste Dunăre. Moesia, fiind anume o provinciă mai apropiată de centrul imperiului, plină de orașe mari și conținĕnd mari bogății, oferea barbarilor o pradă foarte mănoasă. Rösler insuși face o descriere prea vie a nenorocirilor cărora Moesia fusese expusă: „Locuitorii barbari ai țĕrilor reci și mlăștinoase erau atrași prin o putere neinvinsă către caldele suflări, dulcile poame ale sudului, către regiunile roditoare ale Moesiei și Traciei cu pădurile lor minunate, păsunile lor cele grase și văile lor incîntătoare. Ast-fel fu pregătită pentru peninsula Balcanului o năvălire fără aseměnare mai păgubitoare de cît acea care

[1]) Aurelian. c. 2: „habiturus mendaciorum comites, quos historiae eloquentiae miramur autores.“

se intinse asupra peninsulelor italică şi spaniolă. Poporaţiunea acestor părţi, fără incetare expusă a fi ucisă sau luată in robie, cu deosebire clasa avută, fu redusă simţitor in numĕrul ei. Regiunile ripei drepte a fluviului suferise cumplit prin năvălirile Goţilor şi aveau, după cît se pare, mare nevoie de un spor de poporaţiune“ [1]). După ce Rösler a descris ast-fel starea ţĕrei in care vrea să adăpostească pe locuitorii fugiţi din Dacia, el adauge: „Cea ce rĕmase din vechea poporaţiune a Moesiei şi a celor două Dacii, era in oraşe, clasa sărmană, care supravieţueşte tuturor revoluţiilor, iar la ţară, păstorii care căutară o scăpare in locurile cele mai neumblate şi aşteptară sfîrşitul furtunei. Acelaşi lucru se intîmplă in Tracia; şi aici partea romanisată a poporului tracic, mai ales Bessii, se păstră numai cît in numeroasa clasă a păstorilor“ [2]).

După aceste cuvinte ale lui Rösler s'ar aştepta că el să readucă pe Romîni in Dacia lui Traian, din regiunile acele unde 'i vedem pomeniţi in tot decursul veacului de mijloc, adecă din ţĕrile aşezate dincolo de Balcani, din Macedonia şi Tracia; căci el admite singur că Romanii trebuise să părăsească, in faţa năvălirii, Moesia tot atît pe cît şi Dacia. In locul acestei incheeri logice a gândirilor sale, îl vedem că readuce pe Romîni in Dacia *din Moesia*, unde 'i scoate tocmai din aceste rĕmăşiţe desmoştenite ale poporaţiunii romane, fără a lua in băgare de samă că ei puteau tot atît de bine duce ticăloasa lor viaţă in vechea Dacie pe cît şi in Moesia. „*Aceşti Valachi ai Moesiei, intemeitorii noului imperiu Valacho-Bulgar, sunt rĕmăşiţele vechei poporaţiuni romane in*

[1]) Rom. Stud. p. 74 comp. p. 68. Bine inţeles că Rösler face acest tablou al devăstărei Moesiei pentru a arăta că puteau să incapă in o ţară devastată coloniştii Daciei. El nu s'a gândit insă cum Moesia, care era tot atît de expusă năvălirilor, putea se ofere Daco-Romanilor un adăpost!

[2]) Rom. Stud. p. 75.

oraşele Dunării aşezate in Moesia, uniţi cu coloniştii romani eşiţi din Dacia de la al III-lea secol inainte, şi care se aşezase la sudul Dunării. Cea ce supravieţui nenorocirilor timpului, se ţinea mai ales de puternica rasă a păstorilor.“ [1]) Toate aceste idei se bat cap in cap, şi Rösler el insuşi nu pare a'şi fi dat bine samă despre cea ce vroia să stabiliască. Intr'adevĕr in partea intâi a acestui loc, Rösler zice că Romînii din Moesia erau rămăşiţele vechii poporaţiuni a *oraşelor* Dunărene, amestecaţi cu coloniştii romani veniţi din Dacia. In a doua el face din ei *păstori*, cari singuri ar fi putut să invingă greutăţile timpurilor. Păstori şi orăşeni sunt două insuşiri ce nu se potrivesc, şi apoi dacă păstorii singuri ar fi putut rĕmînea cu viaţă in timpul năvălirei, ei şiar fi putut tot atît de bine apăra traiul in strîmtorile Carpaţilor ca şi in acele a le Balcanilor.

Cum să se esplice atunci spusele istoricilor romani?

Imperiul roman simţea slăbirea sa, dar nu vroia s'o mărturisască. El se silea a făţări inchipuirea unei puteri ce acum dispăruse. Eată pentru ce el ascundea perderile sale sub nişte arătări glorioase, şi cutare împĕrat care intorsese spatele duşmanilor, triumfa la Roma. Notitia dignitatum conţinea numele a mai multor dregători, a căror provincii erau acuma de mult prada barbarilor. Mai multe oraşe, care nu mai erau de cît dărămături, figurau incă in registrele provinciilor. [2]) Istoricii, urmînd spiritul timpului, se sileau de a da o coloare mai puţin uricioasă nenorocirilor cari cădeau asupra impĕrăţiei. Eată pentru ce ei voesc să indulciască perderea Daciei, arătînd că impĕratul intocmise altă provincie, purtând acelaşi nume in vechia Moesie şi că in ingrijirea sa, el nu lăsase in uitare nici chiar pe locuitorii ei, pe care-i scosese din jugul barbarilor, dăndu-le adăpostire in noua pro-

[1]) Rom. Stud. p. 109.

[2]) *Iung*, Die romanischen Landschaften des röm. Reiches p. 403.

vincie. Toți istoricii Romani cari aduc acest fapt, copiază cu mai multă sau mai puțină credință o *espunere oficială, intocmită după ordinul impĕratului Aurelian.* Cine nu cunoaște valoarea unor asemenea acte menite tocmai a ascunde adevĕrul! Pe de altă parte potrivirea aproape identică a spuselor intrebuințate, arată că toți acești autori nu se indeletniceau pe atăta cu controlarea arătărilor găsite, dar că ținta lor de căpetenie era de a da o față mai puțin rușinoasă retragerei impăratului [1]).

Este insă o dovadă hotărîtoare că o ast-fel de strămutare a poporațiunei romane a Daciei, era judecată peste putință, chiar de către Romani, și e destul de curios ca nici un autor, afară de Petru Maior, să nu pomenească de dinsa. [2]) Acelaș Eutropiu, care se aduce in sprijinul părerii protivnice, zice in viața lui Hadrian, că acesta „invidiind gloria lui Traian, părăsi de indată trei provincii pe care Traian le adăusese impĕrăției și retrase armatele din Asiria, Mesopotamia și Armenia. Voind să facă acelaș lucru și cu Dacia, l'au intors prietenii de la un asemenea gînd, *pentru ca să nu rĕmînă o sumă de Romani, in prada barbarilor.*“ [3]) Dacă prietenii lui Hadrian îl impiedecară pe acesta de a părăsi Dacia, de teamă că o mulțime de Romani să nu fie predați bar-

---

[1]) Vopiscus arată el insuși isvoarele cu care s'a slujit la alcătuirea istoriei sale. El pune in gura lui Tiberianus următoarele: „Et tamen si bene novi, ephemeridas illius viri scriptas habemus, etiam bella charactere historico digesta, quae velim accipias et per ordinem scribas . . . *Quae omnia ex libris linteis, in quibus ipse quotidiana sua scribi praeceperat,* pro tua sedulitate condisces. Curabo autem ut *tibi ex Ulpiana Bibliotheca et libri lintei proferantur.*“ Aurelian. c. 1. Eată izvorul cel mai vechiu căruia d-l *Gaston Paris* ii dă atîta valoare. Romania p. 611.

[2]) Istoria pentru inceputul Romînilor in Dacia, § 4.

[3]) „(Hadrianus) gloriae invidens Trajani, statim provincias tres reliquit, quas Trajanus addiderat, et de Assyria, Mesopotamia et Armenia revocavit exercitus. Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi eives Romani barbaris traderentur“. Cap. 8. Să

barilor, aceasta ne arată că *in ideia Romanilor* retragerea trupelor nu trebuia să aibă de urmare neapărată acea a cetățenilor, și dacă această idee era adevĕrată pe timpul lui Hadrian, nu înțelegem pentru ce ar fi incetat de a fi așa pe acel al lui Aurelian. Teama deci pe care prietenii lui Hadrian o arătase, se indeplini sub Aurelian; cu alte cuvinte, cînd legiunile părăsiră Dacia, coloniștii rĕmaseră in țară, fură trădați barbarilor. Este de luat aminte că in aceste spuse ale lui Eutropius, noi avem insuși părerea Romanilor asupra lucrului de care se face ceartă, și nu este cu putință de a găsi un mijloc mai sigur de a o hotărî, de cît acestă părere contimpurană a impregiurărilor, care trebue fără indoială să cîntărească mult mai greu, de cît tot ce acei mai noi ar putea sprijini.

Romanii aveau temeiuri foarte puternice pentru a crede că, cu toată retragerea legiunilor, poporația țĕrei era să rămână alipită de patria ei. Intr'adevĕr Dacia fusese supusă la atacurile barbarilor indată ce moartea răpi pe intemeitorul ei. Chiar sub Hadrian am vĕzut că este așa de periculos atacată, și anume de foștii tovarăși ai Dacilor, de Sarmați, in cît impăratul vroește să o părăsască. Antoninus Pius e nevoit să lupte contra acelei porțiuni din poporația dacă care,

---

se observe că Eutropiu raportează faptul eșirei din Dacia a locuitocuitorilor din orașe și de la țară și că tot el arată că in părerea Romanilor o asemene părăsire a provinciei era cu neputință!— D-l *Duruy* Hist. des Romains, Paris, 1879, IV, p. 330 pare a pune in indoială sfatul dat lui Hadrian de prietenii sei. D-sa zice: „Ils montrent aussi quel cas il convient de faire de la tradition qui attribue à Hadrien la destruction du pont de Trajan, par jalousie de la gloire de son prédécesseur, et jusqu'a l'intention d'abandonner la Dacie, projet dont ses amis dit-on vinrent cependant à bout de le détourner.“ Chiar cînd nu s'ar admite că prietenii lui Hadrian să'i fi dat acest sfat, *părerea Romanilor asupra urmărilor părăsirei Daciei remăne neatinsă.* Dar se poate foarte bine arunca bănuială asupra motivului, fără a tăgădui faptul insuș.

se retrăsesă afară din provincie. Dio Casius numește pe Commodus „Sarmaticus“ și o inscripțiune din timpul acestui imparat spune că „furiile Daciei nu lasă acestei provincii nici o speranță de pace“. Hadrian numește pe Maximinus „Dacicus“ și „Sarmaticus“. Sub Filip Arabul+249 apar și Goții, care de căte ori vor trece de aici inainte prin Valahia pentru a strebate in imperiul de răsărit, ținta de căpitenie a năvălirilor lor, nu vor omite a trimite cîte un toiu de barbari care să prade Dacia, intrând in ea pe șoseaua romană ce trecea prin pasul Turnului roș. Decius+251, scăpînd Dacia de o nouă năvălire a Goților este numit intr'o inscripțiune „restitutor Daciarum“, și Apulum care fusese, după cît se vede, ruinată de năvălitori se intitulează in acea inscripțiune „nova colonia Apulensis.“ Dacia este chiar părăsită de fapt de către Romani in timpurile impăratului Gallienus 259—268, căci am vĕzut că Sextus Rufus spune că „Dacia au fost perdută pe timpul impăratului Gallien.“ [1])

Năvălirea deci nu incepe in Dacia cu anul 270. Ea incepuse cu mult mai timpuriu, și dacă poporația Daciei trebuia să fugă inaintea năvălirei, ea nu avea nevoe de un ordin al ocărmuirei pentru a o face; apoi fiind că este firesc lucru ca spaima cea mai mare să cadă in cele d'intâi momente, este de crezut că acei ce nu voiră să se expună pericolelor năvălirii, se ingrijiră de cu vreme și nu așteptară retragerea legiunilor, pentru a părăsi Dacia. Așa este raportat că muma impĕratului Maximian (care ajunse la tron in 285 la o vrîstă coaptă)

[1]) *Spartian*, Hadrian. 5: „Sarmatae bellum inferebaut.“ *Capitolin* Ant. Pius, 5: „Germanos et Dacos—contulit per praesides.“ *Dio Cassius* LXXII, 15. *Akner und Müller*, Röm. Inschriften in Dacien, 726: „Quamquam furiis Daciae nulla spes pacis ac salutis relinquitur, imperatori Caesari invicto L. Aurelio Commodo clarissimi aequiterque res constituendi faciendum curavit colonia Patavissa.“ *Herodian* VII. 2. *Akner und Müller* R. I. in D. 510: „Imp. Caes.“ Caio Messio Quinto Traiano Decio—restitutor Daciarum, colonia nova Apulensis.“

fugi din Dacia cînd incă purta in sînul ei pe viitorul impĕrat, [1]) deci cătrĕ anul 250, şi exemplul ei va fi fost urmat de multe alte persoane de starea ei. Dar se ştie tot atît de sigur că toţi locuitorii Daciei nu părăsiră provincia in acelaşi timp cu grămada, căci in anul 259, căpitala Daciei, Ulpia traiană, ridică un monument in onoarea Cesarului Valerianus şi un oare care M. Valerius Veteranus Gallienus, aşază o piatră mormîntală pe groapa tatălui sĕu in 260, [2]) Daco-Romanii rĕmăseseră deci in Dacia, cu toată năvălirea ce venise asupra lor, şi ceea ce se intămplase inainte de 270 se urmă şi după aceea.

Rösler, pentru a putea mai uşor deslipi poporaţiunea Daciei de pămîntul ei şi a o face să primească o nouă patrie, ne infăţişază ţara ca pe deplin deşartă de locuitori indigeni, in urma rĕsboiului cu Romanii. El zice: „dacă nu ne inşelăm, Romanii infiinţară in Dacia pe un pămînt aproape gol, incungiurat de o poporaţiune duşmană, o ţară curat colonială, unde elementul roman nu putu inplănta adănci rĕdăcini, nerĕzămîndu-se pe temelia largă şi sigură a a unei poporaţiuni cucerite şi in chip intelectual. De acolo provine uşurinţa cu care el putu fi indepărtat şi dispăru.“ [3])

Rösler pare deci a priimi de adevĕrate spusele lui Eutropiu, care zice că „Dacia perduse prin lungul resboiu in potriva Romanilor, poporaţiunea sa bărbătească.“ [4]) El pare a avea o slăbiciunea pentru intepretarea literală a textelor. Pentru ce atunci nu o primeşte el şi pentru cele-l-alte cuvinte ale aceluiaş istoric care zice că Traian „după ce a supus Dacia, a adus in ea din toate părţile imperiului ro-

---

[1]) *Lactantius.* De mortibus persecutorum, c. 9.
[2]) *Iung*, Die romanischen Landschaften des röm. Reiches, p. 410.
[3]) Rom Stud. p. 45.
[4]) „Dacia enim diuturno bello Decebali *viris* erat exhausta.“ c. 8.

man o *nenumĕrată mulțime de oameni*, pentru a cultiva cămpiile și ogoarele ei?“ [1]) El pretinde din potivă că „trebuia să fie destul loc in Moesia *pentru cîte-va zecimi de mii de colonișți romani, căci nu trebue să ne facem o prea mare idee despre totimea cetățenilor romani.*“ [2]) Rösler ca și toți discipulii sĕi au două sisteme de interpretare pentru isvoarele ce se raportă la istoria Romînilor. Unele, acele ce se impacă cu teoria lor, le primesc fără control și fără nici o critică; cele insă care se impotrivesc, le storc și le resucesc pênĕ nu rĕmîne din ele de cît umbra adevĕratului lor cuprins. Și aceasta se chiamă cercetare istorică, descoperirea adevĕrului!

Dară chiar dacă am lua ca atare spusele lui Eutropiu, nu arată el oare prin cuvintele sale că femeile și copii Dacilor nu suferiră cu toții soarta părinților? apoi această nouă generație nu era ea îndestulătoare pentru a reconstitui in țară o basă națională pe care să se poată hultui elementul roman? De aceea și inscripțiunile găsite atît in Dacia cît și aiurea, ne dovedesc cu prisosință ființarea poporului dac după cucerire, precum și romanisarea lui. Trebue amintit că poporul roman înțelegea a lipi de imperiul sĕu provinciile cucerite intr'un cu totul alt chip de cum au făcut'o in timpurile mai nouĕ Ungurii sau Nemții. Departe de a alcătui o castă despărțită de poporul cucerit, Romanii se legau cu el prin căsătorii, îi inlesneau intrarea in cetățenia romană și cu toate că îl intrebuințau la toate lucrările, îl făceau să se bucure și de toate foloasele.

---

[1]) „Victa Dacia ex toto orbe romano eo *infinitas copias hominum* transtulerat ad agros et urbes colendas.“ Ibid.

[2]) Rom. stud. p. 69. Este cu toate aceste cunoscut că izvoarele vechi au păstrat numele a mai mult de 80 de orașe ale Daciei; că Sarmizagetusa, capitala ei cuprindea locul a 12 sate din zilele noastre; că numai in minele Transilvaniei lucrau aproape de 20,000 de oameni. Vezi *Goos* Studien zur Geschichte und Geographie des traianischen Dakiens p. 157.

V'om reproduce aici numai cîte-va din inscripțiunile cele mai însemnate, care dovedesc într'un chip neîndoelnic ființarea poporului dac sub stăpînirea romană.

> Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bituvantis v. a. LXXX, Bricena v. a. XXX, Bedarus v. XII. Post obitum ei Herculanus libertus patronae benemerenti. [1])

Numele unui libertus în o familie dacă, arată introducerea moravurilor romane în sînul poporațiunii indigene; pe de altă parte acelaș fapt dovedește că această familie se bucura de oare-care bună stare, de vreme ce putea să'și dea luxul de a libera pe sclavii săi. Numele latin, Iusta, printre altele de obîrșie dacă, găsindu-se în aceeași familie, indegetează o contopire foarte intimă a acestor două elemente. In o altă inscripțiune găsim un nume roman purtat de o persoană ce se arată ca Dacă:

> Iulius Secundinus evoc. coh. III pr. salarior XXVII qui vix. an. LXXXV *natione Daeus*, Atticia Sabina coniunx et Iul. Costas filius et H. D B. M. fcr. [2])

Femeea și fiul lui Secundinus poartă nume pe jumătate dac, pe jumătate roman. Iulius Secundinus era deci un vechiu soldat rechemat sub arme (din cohorta militum evocatorum), probabil legionar și deci cetățan roman. Numele său cu totul roman vădește că poporațiunea dacă se amestecase pe deplin cu acea romană, în cît s'a găsit de nevoie a se însemna lîngă numele lui că ar fi de obărșie dac. Dar căți alți Daci cu nume roman, a căror neam nu se mai știea, se vor fi aflînd pe inscripțiunile ce pomenesc nume romane și care ascund în stilul lor cel scurt lapidar tot atît de tainic

---

[1]) Corpus Inscriptionum latinarum, III, Nr. 917.

[2]) Orellius Nr. 6884; Costas în loc de Constans? Vezi *Tocilescu* Dacia înainte de Romani, București 1880 p. 231 Compară; *Iul. Pi-tinus, cives dacus.* Ephem. Epigr. II Nr. 944.

obărșia celui care 'l purta, precum copere peatra pusă pe morment corpul celui ce zace intr'însul.

O a treea inscripțiune dă pentru bărbat un nume jumătate dac, jumătate roman; femeea un nume roman, cei doi fii earăși nume romane, ear nepotul unul dac.

> D. M. T. Aelio Ariorto IIII vir. an. municipii D. interfecto a latronibus v. a. LVII. Digna coniugi pientissimo et P. Aelius filius et P. Aelius Val. filius et Udarus nepos b. m. posuerunt [1]).

Aelius Ariortus, nume ce aparține invederat unui dac, este arătat că imbrăcînd dregătoria de quattuorvir annalis municipii D. (poate Drobetarum); deci cetățenii de obărșie dacă ajunsese chiar a intra in dregătorii municipale in cît se uitase vechea dușmănie ce desbinase odată pe Daci și pe Romani. Conviețuirea stinge cu timpul toate urele, și istoria mai apropiată și mai cunoscută de noi conține incă un fapt de asemenea natură, impăcarea Anglo-Saxonilor cu Normanii, de care cei d'întâiu fuseseră așa de prigoniți in timpurile de la inceputul cucerirei Angliei.

O altă dregătorie și anume preoțască imbrăcată de un Dac este amintită de inscripția următoare:

> D. M. Aelii Andennae Aelius Macrinus Epidianus qui et Epidius augustalis coloniae et Macrina Marcia filia posuerunt [2]).

O altă inscripțiune ne arată pe un Dac ridicat la rangul de cavaler.

> D M. Mucasenus Cesorini aeques ex singularibus cos. vixit a. XX; Rescu Turme Soie coniux pientissima posuit [3]).

---

[1]) C. I. L. III 1559.
[2]) C. I. L. III 1488.
[3]) C. I. L. III 1195.

Dintre inscripțiunile culese până acuma s'a putut atribui 22 de nume de bărbați și de femei cu siguranță la Daci, ear vr'o 20 de alte nume sunt comune Dacilor și Tracilor [1])

Dacii fiind cu totul romanisați, se înțelege cum se face de nu se găsește mai nici o inscripțiune care să pomenească numele unor zeități a acelui popor. Nu s'au găsit de cît trei, cari sunt in deobște primite ca conținênd numele unor zei daci:

Turmasgada Maximus Maximinus et Iulianus Maximinus ex voto posuerunt [2]).

Deo Sarmando Demetrius Antoninus votum libens posuit [3]).

Sule Flavius Attalus v. l. s. [4])

Din potrivă sunt mai multe monumente care dovedesc că Dacii se inchinau la zeități romane. Ast-fel următorul găsit in Dacia:

Apolini sacrum Sola Mucatri veteranus alae Frontonianae votum solvit [5]).

Mai sunt incă vr'o 20 de inscripțiuni găsite in Britania, cari s'au aflat pe pietre puse de soldații cohortei Aelia Dacorum, ce au fost trimisă acolo de Hadrian. Din aceste cea mai mare parte sunt inchinate lui Jupiter, una lui Marte, iar două lui Marte și unei zeități britane Coccidius: reproducem aici cîte-va din ele:

Iovi Optimo Maximo Cohors prima Aelia Dacorum Antoniana.

---

[1]) *Tocilescu*, Dacia înainte de Romani p. 256. *Goos*, Uuntersuchungen ueber die Innerverhältnisse des traianischen Daciens in Arhiv für Siebenbürgische Landeskunde 1874. p. 126.

[2]) *Hirschfeld*, Epigraphische Nachlese zum C. I. L. III p. 41, ap. Tocilescu op. cit.

[3]) C. I. L. III, No. 964.

[4]) *Goos*, Innerverhältnisse p. 132.

[5]) C. I. L. III, No. 787.

I. O M. et Numini Augusti, cohors prima Aelia Dacorum cui praeest Gallicus tribunus.

I. O M. Cohors prima Aelia Dacorum Postumiana cui praeest Marcus Gallicus tribunus [1]).

Această cohortă Aelia Dacorum strămutată in cela-lalt capĕt al Europei precum şi mai multe alte monumente, care pomenesc soldaţi „natione dacus“ in cele-lalte părţi ale Imperiului precum Siria, Noricul, Panonia, dovedesc cu prisosinţă fiinţarea poporului dac sub stăpînirea romană.

Dacii erau chiar aşa de bine vĕzuţi pe timpul Romanilor incît găsim, intre aşa numiţii treizeci de tirani care se luptau pentru tronul impărăţiei, pe unul Regalian, despre care autorii istoriei imperiale vorbesc ca fiind „de spiţă dac şi după cum se spune neam cu Decebal“ [2]).

Istoricii amintesc însă şi grupe mai insemnate de Daci sub stăpînirea romană. *Dio Cassius* raportă că locotenentul impĕratului Comod, Sabinianus, pentru a sfărăma impotrivirea Dacilor cari se retrăseseră afară de marginele provincii, strămută in această 12,000 suflete din această naţiune [3]) şi niste asemenea măsuri au trebuit să fie luate mai adese ori, căci autorii vechi nu lipsesc de a da mai multe ştiri despre revoltele şi loviturile repetate ale acelor Daci, cari nu voiră să primească jugul roman [4]). Apoi este sigur că o parte a

[1]) C. I. L. VII No. 806—826, 975. *Tocilescu*, Dacia inainte de Romani p. 346 crede că Dacii adorau sub numele latin a lui Jupiter zeitatea lor, Dyonisios Sabazius. Dar atunci cum se esplică adorarea zeului Britan? Se vede că Dacii părăsiseră religia lor şi se inchinau la zei streini. Comp. *Duruy* Hist. des Rom IV p. 260.

[2]) „Gentis dacae, Decebali ipsius ut fertur affinis“. Scriptores hist. aug. 30 tyr. c. 10.

[3]) *Dio Cassius* LXXII. 3. Acest mijloc de a infrînge cerbicia Dacilor fusese intrebuinţat chiar in resboaele d'inaintea domniei lui Traian. Aşa Romanii aşază in Moesia intr'un rînd 50,000 (Strabon III, 10), şi intr'un altul 100,000 de Daci (Orellius No. 750).

[4]) *Capitolinus*. Anton. Pius 5. *Dio Cassius* LXXVII, 16,20, LXXVIII 13,16,27.

popoarelor din Dacia nu părăsise țara, anume acelea care se aliaseră cu Romanii, pentru a scutura stăpînirea, după cît se vede prea impovărătoare, pe care le-o impusese Decebal [1]). Aceste popoare, de și nu erau chiar Daci proprii zișI, și cu toate că fusese inglobați in statul dac in urma unei cuceriri, erau totuși de un neam inrudit cu națiunea domnitoare, tot Traci, ast-fel in cît ele infățioșau tot atîta de bine ca și aceasta din urmă elementul dac. In sfîrșit *Ptolemeu* care descrie geografia Daciei pe timpul Romanilor, enumeră triburile următoare care ar fi locuit țara și care nu se pot referi de cît la poporațiunea dacă care remăsese in Dacia sub stăpînirea romană: „In partea de meazănoapte a Daciei locuesc începênd prin apus: Anarții, Teuriscii și Cistobocii; sub dînșii Prendavensii, Ratacensii și Caucoensii; sub aceștia in aceeași ordine Biefii, Buridensii și Cotensiï și mai jos incă Albocensii, Potulatensii și Sensii; sub aceștia in partea de meazăzi: Saldensii, Ciagisii și Piefigii" [2]).

Același geograf reproduce numele a 36 orașe de nume dac, a căror existență in Dacia ar fi tot așa de neesplicabilă dacă s'ar primi peirea de istov a poporului dac din țara sa

Ruconium, Docidava, Porolissum, Arcobadara, Marcodava, Ziridava, Singidava, Zermigira, Tiriscum, Sarmisagethusa regia, Netindava, Tiasum Triphilum, Patridava, Carsidava, Petrodava, Napuca, Patruissa, Sandava, Utidava, Comidava, Ramidava, Pirum, Zusidava, Paloda, Zurobară, Lizizis, Argidaba, Tibiscum, Zeugma, Dierna, Acmonia, Druphegis, Arcinna Amutrium, Sornum.

Dacă luăm in privire pe lîngă aceasta că numele rîurilor

---

[1]) *Dio Cassius* LXXIII, 11: „Τῶν δὲ Δακῶν μεθισταμένων πρὸς Τραϊανὸν καὶ δὲ ἄλλα τινὰ ἐδεήθη αὖθις δὲ Δεκέβαλος εἰρήνης.

[2]) Claudii Ptolomaei, Geographiae libri octo, Essendiae 1842 III, 8. E probabil că nu toate aceste triburi existau in Dacia pe timpul lui Ptolomeu și că acest geograf copiase relațiunile sale asupra Daciei din o scriere anterioară. Cîte-va din ele insă se aflau fără indoială sub stăpînirea romană. Vezi *Tocilescu*, Dacia in. de Romani p. 72.

fură imprumutate de Romani de la Daci precum Aluta, Mariscus, Tibiscus, Pyretus, Tysia, Samus, Grisia, Gilpil, Museus, ne vom incredința ușor că topografia acestei țări n'ar fi putut rămînea, dacă poporul ce i-a dat naștere ar fi fost inlocuit in totul cu un altul.

Este chiar de mirat că cu tot numĕrul cel nemăsurat de cetățeni romani veniți din toate părțile impărăției, topografia țĕrei să fi fost așa de puțin inrîurită. Ptolomeu ne dă alăturea cu cele 37 nume dace de orașe ce se aflau pe timpul lui in Dacia, numai cît 8 nume de orașe romane; Ulpianum, Salinae, Praetoria Augusta, Apulum, Aquae, Angustia, Frateria și numele indoit al capitalei Ulpia Traiana.

Tesa lipsei de poporațiune indigenă care să slujască de temelie romanisării acestei țĕri, neputĕnd fi susținută cu deadinsul, ucenicii lui Rösler o părăsiră; dar ei, de și primiră stăruința poporului dac in vechea sa țară, nu se induplică a crede in romanisarea lui. Ei sprijinesc părerea lor pe următoarele temeiuri: Erau in Dacia doue clase de popor: coloniștiii romani cari au putut avea limba latină ca limbă oficială, ceea ce se vede din obștească ei intrebuințare in inscripțiuni, dar a căror limbă vorbită era aceea a deosebitelor provincii de unde 'și trăgeau obărșia. Apoi poporațiunea supusă a Dacilor, care nu putură invĕța latinește mai intâi din pricina scurtului timp cît ținu stăpînirea romană asupra Daciei; al doilea pentru dușmănia care nu incetă de a despărți pe cuceritori de cuceriți; in sfîrșit din pricină că limba latină nefiind vorbită in Dacia, ei nu aveau de la cine să o invețe [1]).

Acest fel de a privi lucrurile, vĕdește că acești autori nu ș'au dat bine samă de sistemul urmat de Romani pentru a

---

[1]) *Paul Hunfalvy* Ethnographie Ungarns p. 342. Die Rümänen und ihre Ansprüche p. 14. *Schwicker*, Ueber die Herkunft der Rumänen in Ausland. 1877, p. 761-768.

introduce moravurile, obiceiurile şi limba lor până in părţile cele mai indepărtate ale impĕrăţiei. Ei intimpină că coloniştii care impoporară Dacia nu erau de obărşie din Italia, ci din Iliria, Panonia, Dalmaţia, Siria şi Asia minoară, precum se vede aceasta din inscripţiunile ce s'au păstrat. Dar acelaşi lucru ar putea fi susţinut şi pentru cele-l-alte provincii a le impărăţiei romane; sau poate crede cine-va că elementul latin să fi venit in toate părţile lumei romane deadreptul din Italia, şi că numai cît Dacia să fi rĕmas afară din această rînduială? Elementul latin propriu zis era la inceput foarte restrins şi n'ar fi ajuns pentru a romanisa toate provinciile; dar el se inmulţi prin faptul insuşi al intinderei sale, şi popoarele care fură latinisate de către Latinii proprii zişi, slujiră mai apoi pentru a latinisa pe altele. Ast-fel Samniţii şi Etruscii dădură colonii Spaniei, aceasta Galiei şi Galia ea insăşi Britaniei şi Daciei. De şi fără indoială oare-care indivizi veniţi in Dacia vor fi vorbit limba ţĕrei lor, nesfîrşita majoritate a coloniştilor trebuia să intrebuinţeze latineasca, cea ce era cu atîta mai de nevoe cu cît, vorbind fie-care un graiu deosebit, ei nu s'ar fi putut inţelege. Deci chiar dacă latineasca n'ar fi fost limba coloniştilor chiar de la sosirea lor in Dacia, ea deveni numai de cît in intrebuinţare după trecerea unui timp.

Este aproape dovedit că Traian nu aduse coloniile sale in Dacia, din peninsula Italică [1]). Dar fără indoială că el, voind să prefacă Dacia in provincie romană, va fi ingrijit ca coloniştii aduşi şi din alte părţi a le impărăţiei să fie elemente *romanisate*. Apoi putea el impedeca pe mulţimea speculanţilor şi venătorilor de avere, care pe atunci foiau in Italia de a veni in Dacia unde erau atraşi prin bogatele mine de aur ale acestei ţĕri? Dacă Dacia deveni in scurt timp aşa de infloritoare, dacă ea numerâ in curînd mai multe oraşe de

[1]) *Capitolinus* zice despre Antonin c. 11: „Hispaniis exhaustis italica allectione, *contra Traiani praecepta* verecunde consuluit".

cît ori care altă provincie de intinderea ei, dacă capitala ei acoperea o suprafață pe care astăzi sunt așezate 12 sate, aceată inflorire nu poate fi datorită in intâiul loc de cît elementului voluntar al colonisărei. Eată pentru ce, după cum au mai luat aminte și alți autori, Dacia se deosebea adînc de alte provincii ale impărăției. Era nu numai o provincie ci și o colonie romană in adevĕratul ințeles al cuvĕntului. Se poate oare susținea, măcar cu o umbră de temeiu, că tocmai aici elementul roman să fi lipsit, cînd îl vedem prinzĕnd așa de adĕnci rădăcini in Reția, Tracia și Macedonia?

Se mai întimpină incă in potriva romanisării poporului dac, imprejurarea că Romanii nu se stabiliseră de cît in o parte a provinciei : Transilvania apusană, Banatul și Valachia mică, pe cînd Nordul Transilvaniei, Moldova și Muntenia mare din coace de Olt, ne fiind ocupate de Romani, nu au putut fi romanisate [1]).

Nu putem impărtăși părerea celor care cred rămășița Daciei subtrasă de la inrîurirea romană. Este aproape peste putință de admis că Romanii să nu fi ocupat cel puțin rîpa stîngă a Dunării de la vale de gurile Oltului, cînd se găsesc orașe așa de insemnate de alungul rîpei drepte a acestui fluviu. S'a găsit apoi inscripții in mai multe localități din Valahia mare precum la Cămpu-Lung [2]).

Dar chiar cînd nu s'ar fi aflat colonii romane in afară de hotarele Transilvaniei, oare Dacii erau supuși numai la inrîurirea elementului latin al *coloniilor*? Romanisarea părții celei mai insemnate a acestui popor, ca și a tuturor acelora ce trecură sub stăpînirea romană se făcu prin slujba militară. Că legiunile staționau și in Valahia mare dovedesc mai multe cărămizi găsite in această regiune.

[1]) *Hunfalvy* Ethnographie Ungarns p. 342. Vezi și *C. de la Berge.* Essai sur le règne de Trajan, Paris 1877 p. 55.

[2]) Aceste inscripțiuni incă nu a fost publicate. Ele se află la muzeul din București.

Legiunile romane erau compuse din elemente latine sau latinisate. Streinii nu erau primiți dĕ cît in cohortele ajutătoare. Armata stătea mai tot-dea-una in acelaşi loc [1]) ceea ce uşura soldaților legătura cu femei din acea țară şi dădea naştere la numeroşi copii, care crescuți in lagăr, incercau inrîurirea elementului ce-i inconjura. Ast-fel ştim că in timpul resboiului cu Spania trupele romane dădură naştere cu femei localnice la un mare numĕr de copii, care fură crescuți in lagăr şi din care republica infiinţâ mai tîrziu un oraş, după rugămintea părinților lor [2]). Aceasta era cu atîta mai firesc cu cît un singur soldat avea adese ori pănă la 4 concubine. Soldații liberați se aşezau de obiceiu in provincia unde şi slujise, de unde familia lor era de loc; acei cari nu erau cetățeni obțineau dreptul de cetățenie, cu toții conubiul cu femeile lor, legitimăndu'şi copii „per subsequens matrimonium".

Cît despre trupele ajutătoare, ele nu erau intrebuințate de obiceiu in țara lor de naştere ci in altele, in scopul tocmai de a desființa naționalitatea lor. Dacii, a căror numĕr se vede a fi fost insemnat in armatele romane, erau scoşi din țara lor şi, de şi romanisați, nu se intorceau de cît arareori inapoi.

Dacia era deci supusă unui curent îndoit, introducerea elementului roman şi slăbirea elementului dac, cu deosebire a celui bărbătesc. O ast-fel de lucrare urmărită timp a-

---

[1]) Pentru legionari slujba era de 20 de ani. Ea se urca la 25 pentru trupele ajutătoare. Vezi *Mommsen* C. I. L. III p. 903 ş. u. şi *Iung* Römer und Romanen in den Donauländern pag. 45. ş. u.

[2]) *Mommsen*, Röm. Gesch. II p. 4. Comp. *W. Harster*, die Nationen des Römerreiches in den Heeren der Kaiser, Speier 1877, p. 26: „Daneben aber kommt nicht weniger als 81 mal die Bezeichnung *castris* statt des Vaterlandes vor, was nicht anderes bedeuten kann als im Lager geborenes Soldatenkind, so dass also nach diesem Verhältnisse drei achtel der gesammten Manschaft unter den Waffen geboren und aufgezogen war".

proape de două secule era fără indoială mai mult de cît indestulătoare pentru a desnaționalisa un popor aproape barbar, cînd pe de altă parte, elementul civil al poporațiunii, care lucra in același sens, era așa de puternic.

Pe cînd deci inrîurirea elementului latin civil contribui mai cu osebire la romanisarea claselor de sus a societății dace, slujba militară strecură acest element in păturile inferioare ale poporului. Ast-fel toată națiunea Dacilor care rămăsese in provincie fu romanisată, așa că ea lăsă numai cît slabe urme in limba vorbită astăzi de Romîni Această sărăcie a elementului dac in limba romînă nu este insă mai afară din firea lucrurilor de cît acea a elementului celt din limba franceză [1]). Totuși luăm aminte că dacă elementul dac este slab representat in limba Romînilor, acestia au păstrat de la dănșii alte rămășițe care nu sunt mai puțin insemnătoare, precum in portul părului, in hainele lor, in zidirea caselor lor și chiar in tipul feței lor care amintește până la inșelat, figurile dace săpate pe columna lui Traian.

O a treia greutate ce s'ar opune la romanisarea Dacilor ar fi timpul cel relativ prea scurt al stăpînirei romane in Dacia, 106—270, adecă 164 de ani [2]). Timpul intrebuințat pentru romanisarea tuturor provinciilor nu a fost nicăirea mai lung și pentru căte-va din ele chiar cu mult mai scurt. Astfel Strabon ne spune că in timpul său (către nașterea lui Christos), Spania era cu totul romanisată, că băștinașii spanioli uitaseră limba lor și adoptaseră intrebuințarea latinei și că nu se mai deosebeau in nimica de Romani [3]). Organizarea acestei provincii cade insă in anul 197 și intăia colonie așezată in ea este din 171, *Carteia*. Provincia Narbonesă din

---

[1]) *Littré*, Hist. de la langue franç. II p. 104. *Miklosisch*, die slavischen Elemente im Neugriechischen p. 537. Elementele pe care le credem rămase de la Daci sunt acele așa numite albanese.

[2]) *Hunfalvy*, Ethnographie Ungarns p. 344.

[3]) *Strabo* III 15.

Galia, supusă Romanilor de către Iulius Caesar (52 an. H.), era pe timpul lui Plinius († 79 d. H.) „mai mult o Italie de cît o provincie“ [1]). In sfărşit Velleius Parterculus mărturiseşte că in Panonia, la a cărei cucerire luase el singur parte, deci in decursul unei singure generaţii, nu numai cît limba latină era răspîndită, ci insuşi literatura romană se introdusese in sînul poporaţiunii [2]). După nişte asemenea esemple mai putem găsi aşa de afară din cale romanisarea Daciei in timp de 164 de ani mai ales cînd este dovedit că elementul roman era aici aşa de puternic?

Naţiunea Dacilor, a cărei existenţă sub stăpînirea romană este afară de ori ce indoială, a fost romanisată prin inrîurirea statornică şi a tot puternică a elementului domnitor. Erau anume in Dacia două clase de poporaţiune: acea a oraşelor care alcătuia pentru a zice astfel aristocraţia ţărei, compusă in cea mai mare parte din cetăţeni romani veniţi in Dacia, in care se contopise şi clasa inaltă a poporului dac [3]); a doua clasă era acea ce locuia la cămp, lucrători ai pămîntului şi păstori care se coborau din Dacii romanisaţi, uniţi cu veteranii legiunilor stabilite in Dacia. Cănd năvălirea incepu, vedem indată pe oameni bogaţi căutînd scăpare in părţile mai apărate ale imperiului roman, după cum am găsit mai sus fugind pe muma impăratului Maximian [4]) Puţin căte puţin oraşele se despoporară prin emigrarea necontenită a cetăţenilor romani şi chiar a Dacilor celor avuţi ce se deprinseseră cu viaţa romană. Oare tot ast-fel se intămplă

---

[1]) *Plinius*, H N. III, 4: „breviterque Italia quam provincia“.

[2]) Hist. rom. II. 110 „in omnibus Panoniis non disciplinae tantum modo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam litterarum usus et familiaris animorum est exercitatio“.

[3]) Romanii bogaţi locuiau numai in oraşe. Cămpul era sălăşluinţa sărăcimii, mai ales pe timpul imperiului.

[4]) Vezi mai sus p. 28.

lucrul şi cu locuitorii cîmpului, cu clasa sĕrmană a poporului, care nu primise de la Romani de cît idiomul lor, dar in cele-alte adusese ei pe Romanii ce se aşezase printre ei (veteranii) la felul lor de traiu? Nu vedem nici un temeiu pentru a o admite. Aceşti ţĕrani fiind săraci, le lipsea mijloacele de trebuinţă pentru a fugi aşa de departe şi a trăi in străini [1]).

Clasa sermană insă de pe altă parte nu a putut rĕmînea pe loc pentru a infrunta grozăviile năvăliri. Şi dĕnsa trebui să fugă şi să caute un adăpost. Dar acesta 'l găsia in apropiere, in locuri cunoscute, şi n'avea nevoe să'şi părăsească ţara pentru a'şi mîntui viaţa. Făcea cea ce a făcut in tot timpul istoriei lor Romînii cînd fură espuşi năvălirii. Căci această periodă turburată a istoriei, de şi incetează pentru Europa cea-laltă de la un timp oare care, pentru Romîni se perpetuează, reproducĕndu-se mai pe fie-care an, prin prădăciunile celui de pe urmă şi celui mai cumplit neam de barbari revĕrsat de Asia asupra Europei, Tătarii. Unde fugeau Romînii cînd veneau Tătarii asupra lor? Cronicarii ne respund intr'un glas: *la munţi şi la păduri.* Aşa *N. Mustea* spune: „că Tătarii după obiceiul lor au şi lasat ciambur in toate părţile in şese zile de au prădat şi robit, şi fiind calea grea şi omeţii mari, *nu s'au putut ascunde bieţii oameni* şi s'au implut de robi şi de dobitoace: cum erau săniile şi bijăniile aşa le aduceau incărcate de mueri şi copii degeraţi şi fete mari, cum era mai amar, şi am fost faţă de am vĕzut aceste". *Ioan Canta* arată că „de jafurile lui Const. Mavrocordat *mulţi oameni fugeau prin munţi şi prin codri* şi mulţi periau de frig şi de foame şi mulţi din fruntaşii satelor s'au primejduit", şi aiure: „In domnia a patra a lui Const. Ma-

[1]) Cultura pămîntului era infloritoare in Dacia, şi deci presupune o numeroasă clasă de ţĕrani. Pe o medalie din 113 se vede Dacia stând pe o stâncă şi ţinând in mînă o insignie militară; dinaintea ei sunt doi copii purtând unul *spice*, celalt un *strugur*.

vrocordat toată puterea turcească se suise in capul țĕrei la cetatea Hotinului *și țara se bejănise la munți și la codri.*“ *Miron Costin* in poema polonă spune: „și cînd coloniștii nu mai putură infrîna furioasa mulțime inăbușitoare..... *s'au retras in partea munților* lăsând pustii frumoasele lor orașe.“ *Const. Căpitanul*, cronicarul Munteniei, adauge că: „oamenii cei proști erau *fugiți prin păduri și prin munți* pentru o veste ce venise că vor să robească țara Tatarii.“ *Anaforaua obștești adunări* din 1817 crede că: „nu puțin norod de locuitori pătimea după vremi de năvăliri streine și intru această pricină *unii năzuiau in părțile munților*, fiind locuri tari spre a se putea apăra“ [1]) etc. etc.

Aceleași imprejurări determină pe oameni la aceleași fapte; cea ce 'i videm făcând mai tărziu vor fi pus-o in lucrare și de la inceput.

Chiar bogații cănd fugeau din Dacia, incă nu o părăseau fără gândul de a se intoarce, căci greu se deslipește omul de ceea ce a agonisit, dovadă mulțimele de comori ingropate, găsite pe pămĕntul vechii Dacii [2]). Dar incă sĕrmanul! El se retrăgea tot-deauna in preajma locuinței sale, sperănd că se vor liniști vremile și că va putea să'și revadă așezarea și casa. Dar timpul trecea și izvorul barbarilor nu mai seca;

---

[1]) Letopisițele moldovei de *M. Cogălniceanu* 1852 III p. 70, 174, 188. Arhiva Istorică de *Hasdeu* V. 1, p. 169. Magazinul Istoric p. Dacia de *Laurian și Bălcescu* II p. 3, 252.

[2]) Observăm cu acest prilej că D-l *Hunfalvy*, Ansprüche 127, se insală cînd susține că nu s'ar fi găsit in Transilvania monezi de după timpul lui Gallienus, cînd Corpus Inscript. Lat. III p. 661 constată aflarea de monezi romane in Dacia din secolii al IV, V, și VI: „Ceterum etiam post amissam provinciam nummos Romanos ibi in usu mansisse vix opus est exemplis confirmare, ut solidorum cusorum a Theodosio II ad Iustinum thesauro effosso prope vicum Kleinschelken“. Dar d-sa avea *interes* de a dovedi că după părăsirea Daciei, această provincie a fost cu totul isolată de impărăția romană, și deci necunoștința unei asemenea imprejurări pentru d-nul Hunfalvy *se esplică*.

necontenit se improspăta trimiţĕnd in locul celor sătui pe alţii flămănzi. Timpul trecea şi o generaţie se stîngea după alta in creerii munţilor, in cît cei născuţi la umbra inaltelor lor piscuri se deprinseră in curĕnd a găsi aici o nouă patrie. Ast-fel se schimbă in curĕnd condiţiunea socială a Daco-Romanilor; ei deveniră păstori, fără insă a imbrăţoşa in totul viaţa nomadă, după cum se pretinde [1]), ci luănd din obiceiurile ei numai cît era neaparat pentru noul lor chip de a trăi [2]).

Eată pentru ce noi intîlnim pretutindeni rămăşiţele vechii poporaţiuni romane in munţi. La Sudul Dunării o găsim in Haemus, Rodope, Pind. Călĕtorul evreu Veniamin din Tudela descrie ast-fel pe Valachii din Tesalia: „Valachii incep de la Zituni a căreia locuitori impoporează munţii. Această rasă poartă numele de Valachi. Ei samănă pentru agerime cu caprele, se cobor din munţii lor şi pradă pe Greci. Nimeni nu poate să'i ajungă şi nici un rege nu i-au putut stăpîni.“ [3]) Nicetas Choniates care reproduce cu deamănuntul luptele intre Valachi şi imperiul bizantin, pune ţara locuită de ei in Haemus şi Rodope, unde earăşi 'i descrie sărind ca caprele peste prăpăstii. Călugărul Rogerius care espune in scrierea sa Carmen miserabile, starea Transilvaniei după năvălirea Tatarilor, aşa după cum o vĕzuse el cu ochii lui, arată că popoporaţia ţĕrei se retrăsese la munţi pentru a scăpa de năvălire: „Şi era acolo la o indepărtare de vr'o 10 mile lăngă o pădure un sat care se chiamă Frata in limba de rănd, şi din jos de pădure la 4 mile un munte minunat şi inalt pe a cărei vîrf se inalţau nişte stănci ingrozitoare; acolo căutase scapare

---

[1]) Vezi Cap. III.

[2]) Limba vine in sprijinul acestui mod de a videa: Latinescul *domus* care insămna locuinţă trainică şi oare cum bogată s'a perdut din limba română care a păstrat numai săracăcioasa *casă* (casa). *Dobitoc* care la Slavi insamnă avere, la Romanii, reduşi la starea de păstori, capătă inţelesul de *animal*—singura lor avuţie.

[3]) *Tafel* de Tessalonic in *Rösler*. Rom. Stud. p. 108 nota 5.

o mare mulțime de barbați și de femei, care salutându-ne ne primiră cu lacrimi intrebându-ne despre primejdiile ce le indurasem. Ne oferiră o pâne neagră făcută din făină și coajă de stejar. Am stat aice o lună de zile și nu indrăsniam a ne cobori, dar trimeteam adese-ori descoperitori care să afle și să ne spună dacă mai rămăsese in Ungaria vre-o parte de Tatari, și cu toate că adese ori lipsa de hrană ne silea a ne cobori in părțile ce fusese când-va locuite, totuși nici odată nu ne era sigur coborîșul.“ [1]) Aceste vorbe a le lui Rogerius ne arată intr'un chip viu și vĕzut efectul năvălirei asupra părții sărace a poporației țĕrilor copleșite de barbari. Este afară de ori-ce indoială că cea mai cumplită din toate năvălirile a fost acea a Tatarilor. Ce efect produce ea asupra popoarelor ce au suferit'o? I face ea a'și părăsi țara? Nu videm aceasta. Găsim numai cât poporul refugit in munți și necontenit la pândă pentru a se cobori earăși in locuințele sale. Pentru ce oare atunci năvălirea Goților, care, după cum v'om vedea mai la vale [2]), nici nu avuse de obiectiv principal al seu provincia Daciei, să fi avut de rezultat părăsirea țerei de cătră intreaga sa poporație? Că Valachii locuiau intr'adevăr in munți până adânc in timpurile noastre se vede dintr'un document din veacul al XV-lea in care comitele Secuilor, Iaksch, scrie către senatul acestui popor: „De acea

[1]) *Schwandtner.* Scriptores rerum hungaricarum I p. 320: „Et erat ibi ad decem miliaria iuxta silvam villa quae frata dicitur in vulgari; et infra silvam, ad quattuor miliaria mons mirabilis et excelsus in cuius summitate lapis et petra fundabatur terribilis; magna eo hominum et mulierum confugerat multitudo; qui nos gratulantes uno fletu receperunt interogantes nos de nostris periculis, obtulerunt tandem nobis nigrum panem de farina et corticibus quercum pistum. Mansimus igitur uno mense, nec fuimus ausi discedere sed mittebamus semper speculatores videre et rescire si adhuc aliqua pars Tartarorum in Hungaria remansissent, et quamvis saepius necesitate quaeruit victualia cogente, loca petivimus quondam habitata, nunquam tamen noster tutus erat descensus.“

[2]) Vezi cap. VIII Limba.

rog prietinia voastră ca in fie ce zi să *urcați munții* și să sfărămați pe viclenii de Valachi“ [1]). Aceași retragere in munți a elementului roman sau romanisat s'a adeverit și pentru alte părți ale imperiului roman. Așa *Mommsen* spune despre Retia: „Muntele apărător era locul de scăpare cel mai apropiat al provincialilor care fugeau in aceste timpuri pline de turburări inaintea Germanilor, atît din țările Dunărei cît și din Noric sau din valea Padului. Civilizația suia treptele munților de care Reținii n'avuseră incă nevoe și pe care incă nici îi atinsese.“ Un alt autor *Steub* spune despre Tirol: „Mai de insemnat este insă că tocmai muntele cel mai inalt, mai gol și mai sălbatec din dosul Tegernsee este incă plin de nume romane“. [2])

Eată pentru ce nu trebue să ne mirăm, după cum pare a o face Rösler, de a găsi cea intăi pomenire despre Romîni in documentele Transilvaniei ca locuind regiunea inaltă și muntoasă a sudului acestei țări [3]). Tot această imprejurare esplică cum se face că nu se găsesc de cît puține urme a vechei poporațiuni in regiunea joasă a țărei, pe cînd muntele este plin cu ele, precum vom vedea mai jos.

D-l Iung spune că a rămas in Dacia poporațiunea originară romanizată, pe cînd coloniștii romani propriu zișî s'ar fi indepărtat din provincia părăsită. Noi credem că in această privință un element cu totul altul a hotărît care parte din poporație a rămas și care s'a dus. Nu a hotărît in această intrebare *națională tatea* locuitorilor ci *starea lor economică.* Cei bogați s'au dus, Daci sau Romani; cei săraci au rămas aici, ori de ce națională tate s'ar fi ținut. Acești din urmă e-

[1]) *Fejer*, Codex diplomaticus regni Hungariae X, 5, p. 143: „igitur adhuc vestras rogamus amicitias, quatenus cum tota vestra potentia singulis diebus *alpes ascendatis* et perfidos Valachos penitus interficiatis, demtis pueris et mulieribus.“

[2]) Citați de *Iung*, Die Anfänge der Romaenen in Zeitschrift für Ö. G. 1872. p. 98, 99.

[3]) Rom. Stud. p. 98.

rau legați prin insuși traiul lor de pămêntul pe care 'l locuiau, și deci nu puteau să-l părăsească fără a se espune unei peiri mai sigure de cît aceea ce-i aștepta din partea barbarilor. Un popor așezat nu fuge nici odată in intregimea lui inaintea unei năvăliri. Numai nomazii, care își duc viața in căruțele lor, umblînd din loc în loc, se pot strămuta cu totul. Sĕ poate oare găsi un singur exemplu in istorie unde un popor intreg așezat să fi părăsit țara sa pentru a căuta scăpare aiurea? Este de netăgăduit că oamenii avuți au trebuit să fugă, căci ei nu erau siliți să sufere nici chiar neplăcerile, dară incă pericolile năvălirei. Și astăzi tot așa fac indată ce rĕsboiul se apropie de țara sau asediul de orașul lor. Greul poporului insă a rĕmas și rĕmîne in tot-d'auna pe loc. S'ar putea formula in această privință o lege generală: anume că popoarele nomade se strămută inaintea unei năvăliri; cele așezate rĕmîn lipite de teritoriul lor și năvălirea trece peste ele, precum valurile mărei se retrag de pe țĕrmul pe care îl cuprinsese. De alt fel nu s'ar mai vedea paturi de popoare așezate una peste alta, ci o goană necontenită a acestora fără perspectivă de incetare. Pentru ce oare singură Dacia să fi făcut excepție de la această obștească lege?

Protivnicii stăruinței Romînilor in Dacia, pentru a'și putea susține teza, voesc să dovedească că civilisația romană incetă in această provincie odată cu retragerea legiunilor. In aceasta pot avea dreptate. Dar ei amestecă civilizația romană cu poporul insuși daco-roman, și conchid de la dispărerea celei intăi la acea a celui din urmă. Ast-fel ei se miră cum ar fi cu putință ca inscripțiunile să inceteze de odată după anul 270. Apoi pentru ce oare Attila ar fi luat pe ministrii sĕi romani de la Aetius și nu-i găsea in *Dacia sa?* [1]) Nouĕ ni se pare că unor asemine intrebări nici li se

[1]) *Hunfalvy* die Rumaenen und ihre Ansprüche p. 20.

cuvine un rĕspuns serios. Cum? niște sĕrmani fugari in gîturile și prăpăstiile munților, care mai apoi devin in mare parte păstori, să pună pietre morminţale pe groapa morților lor, sau să fie chemați a ocărmui impărăția Hunilor?!

Pe scurt protivnicii stăruinței Romînilor in Dacia Traiană susțin tesa următoare: Dacii nu au fost romanizați; Romanii au părăsit Dacia la venirea barbarilor; deci elementul roman a dispărut cu totul din provincie. Find-că astăzi îl intălnim in aceiaș țară intr'o grămadă inchegată, trebue adus de undeva, căci din nouri nu s'a putut cobori; de aici teoria reintoarcerei lor de peste Dunăre. Toată această clădire se razămă pe o temelie cu totul putredă. Dacii nu au dispărut din Dacia; din potrivă, ei au rĕmas aici in mare numĕr și au fost cu toții romanizați. Poporația se impărțea firește in două clase; cea bogată alcătuită mai ales din Romanii veniți in Dacia și din rĕmășițele clasei aristocratice a poporului supus—și cei săraci, grămada poporațiunei dace romanizate, coboritorii legionarilor romani născuți in Dacia din femeile locului și un numĕr de veterani romani. Dacă este afară de indoială că cei bogați fugiră, cei săraci trebuiră să rĕmînă, pentru pricinele ce am arătat [1]).

III.

REÎNTRAREA ROMÎNILOR IN DACIA.

Am vĕzut că părăsirea Daciei de cătră locuitorii ei, nu este de cît o ipotesă neindreptățită. Tot așa este și pretinsa reintoarcere a Romînilor in acea țară, care s'ar fi petrecut după deosebiții autori cari o susțin, in deosebite timpuri.

---

[1]) *D-l Gaston Paris*, Romania 1878 p. 618 zice in această privire: „Au reste avec la théorie de M. Iung, ce ne serait que la lie de ce peuple mélangé qui serait resté adhérent au sol de la Dacie: belle succession à revendiquer pour les Roumains!“ Ni se pare că nu ar fi o necinste a se coborî spre pildă din țĕranul francez.

cuvine un rĕspuns serios. Cum? niște sĕrmani fugari in gîturile și prăpăstiile munților, care mai apoi devin in mare parte păstori, să pună pietre morméntale pe groapa morților lor, sau să fie chemați a ocărmui impărăția Hunilor?!

Pe scurt protivnicii stăruinței Romînilor in Dacia Traiană susțin tesa următoare: Dacii nu au fost romanizați; Romanii au părăsit Dacia la venirea barbarilor; deci elementul roman a dispărut cu totul din provincie. Find-că astăzi îl intâlnim in aceiaș țară intr'o grămadă inchegată, trebue adus de undeva, căci din nouri nu s'a putut cobori; de aici teoria reintoarcerei lor de peste Dunăre. Toată această clădire se razămă pe o temelie cu totul putredă. Dacii nu au dispărut din Dacia; din potrivă, ei au rĕmas aici in mare numĕr și au fost cu toții romanizați. Poporația se impărțea firește in două clase; cea bogată alcătuită mai ales din Romanii veniți in Dacia și din rĕmășițele clasei aristocratice a poporului supus—și cei săraci, grămada poporațiunei dace romanizate, coboritorii legionarilor romani născuți in Dacia din femeile locului și un numĕr de veterani romani. Dacă este afară de indoială că cei bogați fugiră, cei săraci trebuiră să rĕmînă, pentru pricinele ce am arătat [1]).

III.

REÎNTRAREA ROMÎNILOR IN DACIA.

Am vĕzut că părăsirea Daciei de cătră locuitorii ei, nu este de cît o ipotesă neindreptățită. Tot așa este și pretinsa reintoarcere a Romînilor in acea țară, care s'ar fi petrecut după deosebiții autori cari o susțin, in deosebite timpuri.

---

[1]) *D-l Gaston Paris*, Romania 1878 p. 618 zice in această privire: „Au reste avec la théorie de M. Iung, ce ne serait que la lie de ce peuple mélangé qui serait resté adhérent au sol de la Dacie: belle succession à revendiquer pour les Roumains!“ Ni se pare că nu ar fi o necinste a se coborî spre pildă din țĕranul frances.

Rösler cu ucenicii sĕi readuc, după cum făcea şi Sulzer, pe Romîni din Moesia, in decursul secolului al XIII-lea, tocmai pe cînd Valachii transdanubieni se rescoală in potriva impĕrăţiei bizantine. Engel îi reintoarce in Dacia traiană cătră secolul al IX-le, pe cînd Miklosisch îi readuce tot din Moesia, insă mult mai timpuriu, cătră sfărşitul secolului al V-lea, epoca năvălirei Slovenilor in peninsula balcanică. In sfîrşit Tomaschek le pune obărşia mai jos, in părţile centrale ale muntelui Haemus, vechea patrie a Bessilor, şi-i aduce de acolo in Dacia cătră jumătatea secolului al XII-lea.

Vom incepe prin a analisa cea intăi din aceste păreri, aceea care face pe Romîni să revină din Moesia. Pentru ca poporul Romîn se revină in Dacia *din Moesia*, trebue ca el să se fi aflat acolo la epoca cînd se presupune că au părăsit'o, sau cel puţin la o epocă anterioară. Insă noi vom vedea că aceasta nici odată nu s'a intîmplat; că elementul roman in tot-d'a-una a fost prea slab in Moesia, chiar pe vremile Romanilor; că mai tărziu el a dispărut cu totul şi că poporaţiunile valache ce se intălnesc acolo in zilele noastre, sunt cu toatele fără escepţie, imigrate in timpurile mai nouĕ din Valachia, pentru a fugi de apăsarea la care erau expuse din partea ocărmuirii acestei ţĕri. Puţinii Romîni macedonieni ce se intîlnesc in Bulgaria locuesc prin oraşe, indeletnicindu-se cu comerciul şi sunt deci cu toţii imigraţi nu de mult aice [1]).

[1]) *Kanitz*, Donaubulgarien und der Balkan, Leipzig, 1882, I, p. 69: „am Timok sind die walachischen Orte vorwiegend. In Prof. Bradaska's Abhandlung und Karte erscheint das bulgariche Elemen, hier als das stärkere. Dies ist jedoch unrichtig. Veschiedene Ursachen und namentlich das bauernfeindliche Regiment der walachischen Bojaren begünstigten die Entstehung und rasche Zunahme der rumänischen Colonien auf dem bulgarischen Donauufer." -p. 64: „Cincaren, Griechen und Armenier liefern den kleinsten Bruchtheil der Bevölkerung bulgarischer Städte: es fehlt nur selten in den Handelsstädten, erreicht aber in Westbulgarien niemals eine nennenswerthe Stärke."

Din toate provinciile imperiului roman, cea mai sĕracă in incripţiuni este fără tăgăduială Moesia. Corpus inscriptionum latinarum conţine de abea cîte-va pagini de insripţiuni culese in acsastă ţară, pe cînd pentru cele-l-alte provincii ale imperiului, ele se numĕră cu miile. Poporaţiunea care locuia in oraşele sale cele mari, era mai ales de obărşie greacă şi este cunoscut că pretutindenea unde acest element era puternic, el nu lăsa să inflorească elementul roman [1]).

Dar chiar cînd acesta din urmă ar fi avut o oare-care vlagă, incă este vădit că Moesia a fost expusă unei năvăliri tot atît de sĕlbatice ca şi aceia indurată de Dacia. Mai ales oraşele, fiind dărîmate de barbari, locuitorii lor fugiră pentru a găsi o scăpare in părţile mai retrase ale impĕrăţiei, pe cînd săracii trebuiră să-şi adăpostească viaţa lor, retrăgĕndu-se in munţii care mărgineau ţara despre miază-zi, Haemul sau Balcanul. In viaţa Sfîntului Dimitrie se găseşte pomenită această fugă a poporaţiunei oraşelor Moesiei cătră miază-zi, pentru a afla o scăpare in oraşele intărite, şi autorii bizantini sunt plini de povestiri ale crudelor intămplări cărora fură expuşi locuitorii Moesiei [2]).

Dar apoi chiar imprejurarea că toată peninsula balcanică este plină de poporaţiuni de obărşie slavă, dovedeşte cu prisosinţă că această regiune era ţinta cătră care tindeau toate năvălirile şi că prin urmare aici trebuia să fiă mai simţită

---

[1]) *Kanitz*, Idem II, p. 120: „Griechische Kaufleute bahnten mit eingeführten Waaren dort gleichzeitig ihrer Sprache und ihren Göttern den Weg, und die später folgenden Römer vermochten diese nicht zu verdrängen. Selbst die nördlichen Balkan-Territorien nahm griechiche Cultur in so alleinigen Besitz, dass ich wohl zahlreiche griechische, nur selten aber lateinische Inschriten dort traf.“

[2]) Vezi *Pič*, Abstammung der Rumänen, p. 65. Comp. *Eunapius*. Excerpta de legatiönibus, Bonn. p. 51; *Malchus*, Idem, p. 95: *Priscus*, Idem, p. 171. Acest din urmă zice despre oraşul Naissos: „ἔρημον μὲν εὕρομεν ἀνθρώπων τὴν πόλιν.“

violența lor. Precum am observat'o și mai sus, toată poporațiunea de obârșie romană sau romanizată, care nu a părăsit țara, se adăposti in munte unde imbrățișâ viața ciobănească, pe care o păstrează in mare parte până azi. Nicăiri la sudul Balcanului Romînii n'au părăsit, chiar astăzi, cu totul viața lor schimbătoare, pentru aceea așezată a plugarului. Acei care sau pogorît in orașe, sau apucat de meserii sau de negoț; dar numai foarte rar in aceste regiuni se intîlnesc Valachii lucrînd pămîntul pentru a-și scoate hrana din el. Din potrivă, la nordul Dunărei îi găsim de timpuriu dedați la agricultură și această indeletnicire a devenit, pentru a zice așa, națională la dênșii. Această deosebire in starea socială și economică a Romînilor de din-coace de Dunăre și cei de din colo de Haemus, are insemnătatea ei pentru intrebarea pe care o tratăm, după cum v'om vedea mai la vale.

Cercetarea autorilor bizantini, la care avem să pășim, dovedește intr'un chip invederat, că nu se găsește nici o urmă de Valachi intre Balcani și Dunăre, și că toate amintirile despre acest popor se rapoartă la regiunile muntoase de la sudul Haemului.

Teophylact și *Theophan* povestesc că generalii bizantini Martinus și Comentiolus, vroind să lovească pe Avari in *Tracia* in anul 579, fură impiedecați de la aceasta prin o spaimă care intră in armata lor. Căzînd sarcina de pe spetele unui catîr, un soldat strigă cătră stăpînul dobitocului in limba patriei sale: „torna, torna fratre“, și oastea, luînd această chemare drept un strigăt de spaimă, o rupse de fugă. Theophilact dă o altă formă acestor vorbe, căci el zice „retorna“. [1]) Aceste cuvinte să țin fără indoială de dialectul valach, cu toate că se deosebesc intru cît-va de limba vorbită astăzi in acele părți și care ar suna: toarnă, toarnă frate!

Cedrenus rapoartă că in lupta căpitenielor bulgare: David,

[1]) *Theophanes*, Chronographia, Bonn. I, p. 397: „τῇ πατρώᾳ φωνῇ.“

Moisi, Aron şi Samuil, in contra impĕratului Constantinopolei Vasile al II-le, David fu ucis in *Macedonia*, intre Castoria şi Prespa, de cătră nişte Valachi călĕtori in 976 [1]).

Acelaş impĕrat voind să nimicească puterea Bulgarilor, făcea in toţi anii cîte o expediţie in inima ţĕrei lor, care se afla in regiunea Ohridei, in *munţii Macedoniei*. Samuil regele Bulgarilor, pentru a scăpa de aceste loviri, care se intîmplă după 1013, intăreşte o trecătoare ce se afla intre Cleidion şi κίμβα-λόγγου [2]). Numele acestui loc fiind de obîrşie valach, arată locuinţa acestui popor in acei munţi.

In 1019, după supunerea desĕvîrşită a Bulgarilor, împĕratul Vasile al II-le, organizază biserica acestei naţiuni, lăsîndu-i forma naţională, insă numind un arhiepiscop grec la scaunul Ohridei. Impĕratul prin hrisovul dat cu acest prilej, dispune ca Valachii din *intreaga Bulgarie* să fie supuşi autorităţii acestui archiepiscop [3]). Din această vorbă nehotărîtă de „Valachii intregei Bulgarii“ s'au incercat a se deduce că aceştia locuiau şi in Mœsia pănă la Dunăre, ceia-ce nu este de loc indreptăţit, intru cît hrisovul putea, chiar vorbind de Valahii intregei Bulgariei, să nu se rapoarte de cît la părţile locuite de ei, munţii acestei ţĕri.

Oştirile bizantine sunt adese alcătuite din Valachi. Nu vom aminti aici de cît cuvintele *Anei Comnenei*, care zice că nouele ridicări de armată ale lui Alexios, se alcătuiau din Bulgari şi din „nomazi“ numiţi Valachi in limba poporului [4])

---

[1]) *G. Cedrenus*, Bonn. II, p. 435: „Βλαχῶν ὀδιτῶν.“ *Cinnamus* Bonn. p. 260. spune despre Valachi că ar fi vechi coborîtori din Italia: „καὶ δὴ καὶ Βλάχων πωλῶν ὅμελον οἵ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικον παλαὶ εἶναι λέγονται“.

[2]) *G. Gedrenus*, II, p. 457. Cămpu-lung.

[3]) „καί τῶν ἀνὰ πάσαν Βουλγαρίαν Βλαχῶν... τιμᾶν δὲ αὐτὸν.“ A se vedea citaţiunea in *Pič*, Abstammung der Rumänen, p. 62 nota 45.

[4]) *Anna Comnena*, Bonn. I, p. 395: „ὁπόσοί δέ ἐκ Βουλγάρων καί ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν εἴδε διάλεκτος.

Cantacuzin vorbeşte de Valachii cari ar locui in muntele Rodop [1]).

Cătră anul 1170 *Veniamin de Tudela*, pomeneşte despre Valachii in descrierea călătoriei sale cătră Palestina. El îi intîlneşte in Tesalia, şi spune, precum am vĕzut mai sus: „Valachia incepe la Zituni ai căreia locuitori impoporează munţii. Această rasă poartă numele de Valachi. Ei seamănă pentru agerimea lor cu caprele, se cobor din munţi şi pradă pe Greci. Nimene nu i-a putut apropia şi incă un rege nu ar fi in stare să-i stăpînească“ [2]).

Cronica care conţine povestirea cruciatei a treia, pomeneşte despre o regiune lîngă Tesalonic numită *Flachia* [3]). După cît se vede este aceiaşi pe care Nicetas Choniates, o numeşte *Valachia mare* [4]) şi care este cunoscută şi de cronicele imperiului latin din Constantinopole sub numele de *Blachie*, *Blaquie la grant*. In vechea Etolie şi Acarnanie, se intindea *Valachia mică*, ear in epir *Valachia superioară* [5]).

Pănă aici nu am intălnit nici o pomenire despre Valachii din Moesia. Dar s'au aflat Valachi in Serbia. Mai multe documente publicate de D-l Fr. Miklosisch, vorbesc de familii valache dăruite de cătră regii sĕrbi unor mănăstiri. S'ar putea scoate de aice aflarea de Valachi dincoace de Balcani, Aceasta o şi dă a inţelege *d-l Hunfalvy*, pe cînd *d-l Pič*, de la care d-sa imprumută aceste fapte, atrage cu de adinsul luarea aminte că aceşti Valachi sunt cu toţii de baştină „din nordul Albaniei sau din părţile cele mai sudice ale Serbiei,“

---

[1]) *Cantacuzenus*, Bonn. I, p. 146.

[2]) *Tafel*, De Thessalonic. ap. *Rösler*, Rom. Stud. p. 108, nota 5.

[3]) *Ansbertus*, De expeditione Frederici, citat de d-l *Hunfalvy*. Ansprüche p. 65 nota 1.

[4]) *Nicetas Choniates*, Bonn. p. 841: „Τὰ Θετταλίας κατέχων μετέωρα νῦν μεγάλη Βλαχία κικλήσκεται.“

[5]) *G. Phrantzes*, Bonn. p. 414: „τῆς μιηρῆς Βλαχίας.“ Schol. Thucyd. II, 102: „Λολοπία ἡ νῦν καλουμένη Ἀνώβλαχα.“

ceia ce-i strămută in centrul Balcanilor. Se înțelege că d-l Hunfalvy se ferește de a arăta și această ingrădire [1]).

Ne rĕmîne de lămurit o intrebare insemnată pe care mai ales se razămă partisanii teoriei lui Rösler, anume acea privitoare la fiinţarea statului valacho-bulgar la sudul Dunării. In deosebire de Slavişti, ei primesc că acest stat a fost intemeiat şi susţinut mai cu osebire prin opintelele naţiunii valache „care, zic ei, trebuia să fie foarte numeroasă in Moesia". Cum se face insă ca ea in urmă să dispară de aici? Cum să se lămurească acest fapt, ce pare atît de afară din cale, că astăzi ea nu se mai găseşte mai de loc acolo, cînd a trebuit să fie cînd va prea numeroasă şi puternică, pentru a infrunta oştirile bizantine şi a pricinui aproape dărĕpănarea impĕrăţiei latine din Constantinopole? Altă esplicare nu pare cu putinţă de cît de a pune pe Valachi să treacă Dunărea pe malul ei stîng, unde incepem ai găsi indată după rĕscoala care dădu naştere statului valacho-bulgar.

Tărîmul pentru limpezirea acestei intrebări a fost acum pregătit prin cercetarea a tot ce se află pomenit despre Valachi in scriitorii bizantini şi in cele-l-alte izvoare contimpurane acestora. Am vĕzut că pănă aici nicăiri Valachii nu se găsesc pomeniţi ca locuind in Moesia. Să cercetăm acuma dacă Nicetas Choniates, cronicarul statului valacho-bulgar, sdruncină arătările tuturor celor-l-alte izvoare pe care le-am petrecut.

Impĕratul Isaac Anghelul, vroind să se insoare de iznoavă, ceru şi obţinu mîna fetei lui Bela al III-lea, regele Ungurilor. Avĕnd el nevoie de mulţi bani pentru a'şi sĕrbători căsătoria, el impuse supuşilor sĕi nişte dări impovorătoare, care

[1]) *Hunfalvy*, Ansprüche, p. 73. *Pič*, Abstammung. p. 56. — Nu adăugim la cele expuse locurile din *Cinnamus* şi din *Choniates*, pentru că, după cum vom vedea, ele se rapoartă fără cea mai mică indoială la Romînii de la nordul Dunării.

apăsau cu deosebire asupra oraşelor din jurul Anchialei şi pe „barbarii muntelui Haemus, care se numeau mai inainte Mysieni şi acuma Valachi“ [1]). O dovadă, că aceşti Valachi locuiau intr'adevĕr muntele Haemus, reesă intre altele din faptul, raportat de Nicetas, că aceşti barbari erau „apăraţi prin nişte castele intărite, ridicate pe stînci prăpăstioase“, care nu erau de cît intăriturile clădite de Justinian in lanţul Balcanilor, pentru a se opune năvălirei barbare [2]).

Deputaţii trimişi de Valachi la Constantinopole, *Petru* şi *Asan*, „doi fraţi din acea naţiune“ [3]), cerură de la impĕratul să le micşoreze dările şi să le impărţască proprietăţi in Haemus, care cereri fiind respinse şi unul din fraţi fiind chiar pălmuit de impĕratul, ei se reintoarseră in sînul poporului lor pe care îl aţîţara la rĕscoală. Valachii la inceput stăteau la gînduri, speriaţi de indrăsneala intreprinderii; da căpiteniile lor izbutiră a-i hotărî prin un meşteşug. Valachii resculaţi, se imprăştie „pănă in oraşele indepărtate de Haemus, de unde ei răpesc cătimi insemnate de vite“ [4]). De indată ce impĕratul se arăta, reintrau in cotloanele neumblate ale munţilor lor. Totuşi impĕratul isbuti a-i scoate şi de acolo, şi atuncii barbarii constrînşi, căutară scăpare in in vecina Sciţie. Impĕratul vrăfui atunci prin toată Mysia şi ar fi putut pune străji in toate satele lor „care sunt foarte numeroase in Haemus“ [5]), mai toate aşezate pe prăpăstii ameţitoare şi inălţimii nfricoşate; dar el nu făcu nimica, ci

---

[1]) *Nicetas Choniates*, Ed. Bonn. 482: „τούς κατὰ τὸν Αἷμον τό ὄρος βαρβάρους οἳ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάσοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται.“

[2]) *Procopius*, de aedificiis, Bonn. p. 304 şi urm. unde numĕră vr'o 84 cetăţui ridicate in „Αἱμίμοντον.“

[3]) *N. Ch.* p. 482: „Πέτρος τις καὶ Ἀσάν, ὁμογενεῖς καὶ ταὐτόσποροι“.

[4]) *N. Ch.* p. 486.

[5]) *N. Ch.* p. 487: ἐκεῖσε πόλεσιν, αἳ πολλαί μὲν εἰσι κατὰ τὸν Αἷμον.“

se intoarse indărăt, inşelat prin rugăciunile de ertare ale Valachilor.

Asan, revenind cu o trupă de Sciţi, se hotărî a restatornici „imperiul Myseinilor şi al Bulgarilor după cum fusese mai inainte“ [1]). Luptele reincep cu mai multă inverşunare şi resculaţii repoartă mai multe izbînzi, care intăresc noul lor stat.

Descrierea pe care Nicetas o face despre Valachi, pe care îi vĕzuse cu ochii sĕi, căci era secretarul impĕratului şi-l intovărăşea adese-ori in expediţiile sale, se potriveşte intocmai cu acea a lui Veniamin din Tudela: „Impĕratul găsi cetăţuile şi satele intărite prin noue metereze, ear apărătorii lor acăţaţi pe inălţimi după chipul cerbilor, săreau ca şi caprele preste prăpăstii şi nu primiau nici o luptă făţişă“ [2]).

După moartea lui Asan, cari peri jertfa unui omor in 1196, fratele sĕu Petru ocîrmui incă un an statul cel nou, pănă căzu şi el sub cuţitul unui alt ucigaş, in 1197. Fratele lor mai mic Ioan (Ioniţă), care domni timp de 10 ani, urmări luptele in contra impĕrăţiei bizantine, şi aceste lupte se petrec tot-deauna in *Macedonia şi Tracia* [3]). Impĕrăţia bizantină căzĕnd in acest restimp in mînele Latinilor, Ioniţă nu incetă cu duşmăniile in contra noilor stăpîni ai bizanţului, şi chiar birui in o luptă pe impĕratul Balduin de Flandra pe care 'l şi prinse, 1205.

Ioniţă fiind ambiţios şi dorind să dea puterii sale o consfinţire legiuită, trimise papei o solie insărcinată a cere pentru dînsul titlul de rege al Valachilor şi Bulgarilor. Solia lui nu putu pătrunde in Italia, din pricina unui resboiu ce izbucnise intre Ungaria şi impărăţie. Papa insă luănd pe altă

---

[1]) *N. Ch.* p. 489: „καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς συνάψουσιν ὡς παλαί ποτέ ἦν, οὐδαμῶς ἠνείχοντο.“

[2]) *N. Ch.* p. 561.

[3]) *N. Ch.* p. 520, 561, 569, 570, 573, 589, 614, 618 etc. Comp. *Iirecek*, Geschichte der Bulgaren, p. 231.

cale cunoştinţă despre dorinţa lui Ioniţă, îi trimise un legat cu o bulă, in care se cuprindea intre altele: „că noi auzind că străbunii tĕi îşi trag obărşia din neamul urbei Roma, ne propusesem incă de mult a te cerceta prin scrisori şi soli". Ioniţă, in rĕspunsul sĕu cătră archipăstorul catolic, mulţămeşte „prea puternicului Dumnezeu că ne-au readus la amintirea sîngelui şi a patriei noastre din care ne coborîm". In corespondenţa care urmă, Ioniţă este in tot deauna numit: „Caloioan domnul Valachilor şi al Bulgarilor," şi tot acest titlu 'i este dat şi la incoronarea oficială care are loc in ziua dn 8 Noembrie 1204 [1]).

Slaviştii, in deosebire de autorii care tăgăduesc Romînilor stăruinţa in Dacia traiană, nu se impacă cu fiinţarea unui stat *valacho*-bulgar de cea parte a Dunărei. Ei susţin că acest stat precum şi acel care fusese inaintea lui (sfărâmat de Vasile II, Bulgaroctonul in 1018) era curat bulgăresc; că elementul Valach nu juca nici un rol, că dinastia asaniană era de obărşie bulgară, şi tăgăduiesc deci Romînilor ori ce parte la resboiul pentru neatîrnare intreprins in potriva impĕrăţiei bizantine către sfîrştul secolului al XII--lea. Slaviştii susţin că scrisoarea papei cătră Caloioan nu era de cît un compliment pe care vicleanul Bulgar nu lipsi de a şi'l insuşi, pentru a'şi căştiga mai mult bine-voinţa capului bisericei catolice. Cît despre scriitorii bizantini, ei ar fi inlocuit tot-d'a-una cu scop numele de Bulgar prin acel de Valach, pentru a putea astfel inăduşi numele unui popor pe care 'l urau de moarte. D-l *Pič* se rosteşte in această privinţă in chipul următor: „Expunerea deosebită a luptei pentru neatîrnarea Bulgarilor îşi găseşte explicarea in amestecarea numelor de Valach şi de Bulgar la istoricii contimporani, şi fiind că in timpurile următoare numele Bulgarilor revine earăşi in onoare, şi aceaşi schimbare a numelui in izvoarele

[1]) *Theiner*, Mon. Slav. merid. I. p. 15—39.

apúsene poate fi datorită inrîurirei grecești, apoi s'ar putea induce o inlocuire voluntară a unui nume prin cel-lalt din partea politicilor din Bizanț, care'și poate găsi explicarea in ura politică și despretul național, și care căuta să inlăture cu totul uriciosul nume al Bulgarilor. Numai atunci cînd Bulgaria fu restatornicită in vechile sale margini, cînd existența ei fu cunoscută de toată lumea și cînd chiar ajutorul ei fu cerut in potriva impărăției latine din Constantinopole, nu se mai făcu nici o greutate a se recunoaște oficial numele, altă dată atît de uricios al Bulgarilor“ [1]).

Mai intăi această susținere nu este intemeiată, căci Nicetas vorbește in mai multe locuri de Bulgari alăturea cu Valachii. Ast-fel am raportat mai sus un loc unde el zice că Asan vroia să restabilească impĕrăția Valachilor și a Bulgarilor. Aiure el pomenește despre un episcop bulgar [2]). Apoi ce folos ar fi putut isvorî pentru onoarea și gloria bizantinilor de a atribui căderile lor Valachilor mai curĕnd de cît Bulgarilor? In sfîrșit ar fi destul de neințeles cum complimentele papei să se potrivească așa de bine cu falșificatorii din Contantinopole. Dar nici n'avem nevoe de a cerceta puterea acestor argumente, căci posedăm o dovadă positivă și neresturnabilă că dinastia asaniană era de obîrșie valachă. Nicetas Choniates povestește anume că in una din numeroasele lupte intĕmplate intre Valachi și Bizantini, „unul dintre preoții prinși pe cînd era să'l ducă prisonier la Haemus, fiind că cunoștea limba Valachilor, se rugă de Asan, ca unul ce era de aceași limbă cu el, să'i dea drumul“ [3]).

---

[1]) Uber die Abstamung der Rumaenen, p. 87. Comp. *Iirecek* Geschichte der Bulgaren, p. 225.

[2]) *N. Ch.* p. 339; a se vedea și mai sus, pagina 56.

[3]) *N. Ch.* p. 617: „τότε δὲ καὶ τῶν δορυαλώτων τις ἱερέων εἰς τὸν Αἷμον αιχμάλωτος ἀπαγόμενοι δεῖται τὸν Ἀσὰν ἀφεθῆναι δι' ὁμοφωνίας ὡς ἴδρις τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς ἔλεων αὐτὸν ἐκ-

Nicetas spune deci că acest preot rugă pe Asan in limba valachă, şi arată causa acestei intîmplări in faptul că Asan era de aceaşi limbă Este tot atît de puţin indoios că prinsul vroia să predispună pe Asan in favoarea lui, indreptîndu-se către dînsul in limba acestuia, şi această mărturisire făcută de Nicetas fără nici un scop şi fără măcar a'i da o insemnătate deosebită, imputerniceşte cu atîta mai mult adevĕrul ei. Credem că prin această dovadă se hotăreşte pe deplin obărşia valachă a capilor rescoalei valacho-bulgare.

Cu toate aceste, noi suntem departe de a da Valachilor de cea parte de Dunăre rolul precumpenitor pe care Rösler susţine că l'ar fi avut. Cu toate că intemeietorii noului stat şi regii dinastiei asaniane erau de obărşie valachă, clasa superioară a poporului pe care erau chiemaţi a ocîrmui era de naţionalitate bulgară; tot aşa era şi cu limba cultivată, cu biserica şi in deobşte cu toate elementele civilizătoare. Rösler zice că in această rescoală „Bulgarii infăţoşau mai mult braţul, puterea brutală, ear Valachii capul sau inteligenţa". [1]) Noi credem că mai curĕnd inversul este adevĕrat. Se inţelege de la sine că in mijlocul unei societăţi bulgare —căci regii dinastiei asaniane părăsiră in curĕnd muntele, unde locuiau Valachii, şi se coborîră in cîmpia ocupată de Bulgari—dinastia pe cît şi cele cîte-va familii valache, care urmară pe capul lor, perdură in curĕnd naţionalitatea lor şi luară pe acea a mijlocului unde ei se aşezaseră. Valachii jucase un rol strălucit in timpul luptei pentru neatîrnare. Cînd trebui să se organiseze statul, Bulgarii incepură a da tonul. Dacă nu ne inşelăm, ni se pare chiar a descoperi o opositie in potriva acestei dinastii din partea poporului bulgar, cît timp ea nu fu deplin bulgarizată. Aşa ştim că toţi fraţii,

---

καλούμενος". Compară: *Eudoxiu de Hurmuzaki*, Fragmente zur Geschichte der Rumänen, Cap. II „Entstehung, Dauer und Unterjochung des Wlacho-bulgarischen Staates", p. 29.

[1]) Rom. Stud. p. 110.

care deschiseră noua dinastie, periră jertfa unor omoruri politice a cărora autori erau, după cît se vede Bulgari [1]). In urmă rolul Valachilor se şterse din ce in ce mai mult; nu se mai vĕd arătîndu-se de cît in luptele pe care noul stat avea de susţinut. In timp de pace, ei îşi urmau vieaţa lor retrasă in strîmtorile Balcanilor, şi dacă unii din ei se coborau in oraşe pentru a lua parte la viaţa politică, ei erau absorbiţi de elementul domnitor şi treceau drept Bulgari.

Tot de aici se lămureşte şi cum se face că in monumentele slave, capii statului Valacho-bulgar nu poartă titlul de rege *ai Valachilor* şi ai Bulgarilor şi că acest titlu nu se vede apărând de cît in monumentele latine [2]). Domnii ţineau să impace elementul domnitor şi nu vroia să dee pricină unei oposiţiuni firesti, in potriva unei dinastii străine.

Eată cum se poate esplica naşterea statului valacho-bulgar, fără a se silui nici textele nici faptele, dăndu-ne seamă atît de precumpenirea Valachilor in intâile momente a fiinţărei sale, cît şi de mistuirea lor ulterioară de pe scena politică.

Istoria Romînilor a avut nefericirea de a fi tratată pănă acum mai ales de străini, şi faptele arătate pănă aici, cu deosebire această din urmă, arată metoda urmată de ei in expunerea trecutului lor. Interesul care 'i leagă de popoarele din care fac parte, falşifică judecata lor, şi adese ori merge chiar mai departe, impingĕndu-i a lăsa la o parte sau a falşifica chiar faptele asupra cărora ei trebue să judece. A sosit timpul de a restatornici aceste fapte ast-fel după cum ele reesă din izvoarele ce le conţin, şi de a le da o tălcuire firească şi rațională.

Protivnicii stăruinţei Romînilor in Dacia Traiană, crezĕnd că află un argument neresturnabil pentru trebuinţele lor, in

[1]) *Eudoxiu de Hurmuzaki*, l. c. p. 29, 46 şi 75.

[2]) *Iirecek*, Geschichte der, Bulgaren, p. 382. *Pič*, Abstammung, p. 86.

existența unui stat valacho-bulgar la sudul Dunării, susțin in potriva Slaviștilor că Valachii au jucat rolul principal in această rescoală a celor două popoare aliate in contra impărăției bizantine, mărturisesc naționalitatea valachă a capilor rĕsvrătirei și tratează in deobște această intrebare după dorințele Romînilor. Dacă ei insă concedează Romînilor un rol așa de strălucit de cea parte a Dunării, aceasta o fac numai cît pentru a le putea tăgădui cu atîta mai ușor aflarea lor pe malul stîng al fluviului; căci dacă Romînii erau altă dată atît de numeroși in peninsula Balcanului, in cît mai că le stătu in putință resturnarea impĕrățiilor care se succedau la Constantinopole, și dacă astăzi numĕrul lor este atît de redus in acele părți, este învederat că ei au trebuit să emigreze de acolo; și anume unde? fără indoială că acolo unde nu-i găsim pe cît timp ei inflorise dincolo de Dunăre, și unde ei nu intîrzie a se arăta și a se constitui in state, de indată ce dispar din istoria impĕrăției bizantine [1]).

Slaviștii din potrivă, care se arată in deobște dispuși a admite stăruirea Romînilor fără intrerumpere la Nordul Dunării, incepĕnd de la colonisare, cer pentru națiunea lor onoarea de fi scuturat jugul Bizanțului și tăgăduesc Romînilor ori ce soiu de impărtășire la intemeierea regatului bulgar, ca preț pĕntru a zice ast-fel, a ingăduirii ființărei lor in Dacia. Cine nu vede in acest chip de a trata istoria, apărarea unor interese cu totul altele de cît acele ale adevĕrului?

---

[1]) *Rösler*, l. c. p. 114: „Hier (in Thessalien) in der Rhodope müssen sie bis in die Zeit der ethnographischen Umgestaltung der Halbinsel durch die Osmanen, sehr zahlreich gewesen sein.“ Dar dacă Valachii erau numeroși in Rodop, este aceasta un temeiu pentru a-i găsi in numĕr mare in Moesia? Apoi dacă impuținarea lor in aceste regiuni este pusă in legătură cu emigrarea Turcilor in Europa (după 1356), cum se esplică arătarea lor atît de numeroasă la această epocă in Transilvania, și in Valachia, unde alcătuise chiar state? După cum am spus'o și mai sus, Rösler nici nu știe ce vroește să stabilească.

Analisa autorilor bizantini şi mai ales acea a lui Choniates, care se indeletniceşte mai mult cu Valachii, dovedeşte cu totul alt ce-va de cît spusele Slavilor sau ale Nemţilor. Valachii nu trăiau in aceste timpuri de cît in Balcani şi in ramificările lor; ei lipseau cu desăvĕrşire din Moesia, de unde Rösler şi cu ucenicii sĕi voesc ai readuce in Dacia traiană. In Balcani se găsesc aşezările lor cele mai numeroase; aici chiar par ei a fi părăsit viaţa lor nomadă şi a se fi apucat măcar intru cît-va şi de agricultură, căci impĕratul pune foc la clăile lor de grîu; [1]) aici sunt loviţi in mai multe rînduri de către armatele imperiale, care nu-i pot ajunge din pricina agerimei piciorului lor prin prăpăstiile munţilor. In afară de Haemus,—Tesalia, Epirul, Acarnania, Etolia, toate ţĕri de munte, aşezate la sudul Balcanilor, adăpostesc această rasă voinică şi neîmblînzită; nici un scriitor bizantin nu-i pomeneşte in Moesia, şi chiar in timpul lui Ioniţă, luptele care se incinsese intre acest rege şi impĕraţii de Constantinopol au necontenit de teatru Tracia şi Macedonia.

In faţa unor asemenea fapte invederate, cum se poate oare abusa de numele de Mysieni, dat de autorii greci Valachilor, care in limbagiul lor arhaic, este tot una cu acel de Traci [2]), pentru a admite că Valachii locuiau in Moesia propriu zisă, aşezată intre Haemus şi Dunărea, Bulgaria actuală, a'i coborî aici din rĕmăşiţele poporaţiunei romane, redusă la starea de ciobani şi în sfîrşit a scoate din ei cele 10,000,000 de Romîni care locuesc astăzi in vechia Dacie traiană?

Ni se pare cel puţin mai raţional de a nu pune un popor

---

[1]) *N. Ch.* p. 487: „περὶ δὲ τὰς θημωνίας τῶν καρπῶν παραδοὺς.“

[2]) In vechime numele de Thracia se intindea aproape la toată peninsula balcanică: „ἥ δὲ γὰρ Βουλγαρία καὶ αὐτὸς ὁ Ἴστρος καὶ τὸ περιώνυμον Ὄρος τὸ διῆκον ἄχρι τοῦ Πόντου τὸ καλούμενον Αἷμος τῆς Ωράκης εἰσὶ μέρη, νυνὶ δὲ ἀλλότρια χρηματήζουσι.“ *Const. Porphyrog.* Bonn. de thematibus, p. 45.

întreg să intreprinză asemeni preumblări, şi că faptul insuşi că Romînii ocupă astăzi incă tocmai aceaşi ţară pe care o stăpăniau strĕbunii lor, vorbeşte in favoarea stăruinţii lor la Dunăre.

Dacă Romînii rîpei stîngi a Dunării ar fi venit aici din Moesia, ar trebui să se găsească şi astăzi măcar nişte urme a aceştii poporatii in ţara de unde se pretinde că ei au venit; căci un popor nu emigrează nici odată cu totul din o ţară, şi numai doară pentru Romîni a vrut să se găsască o exepţie de la această regulă. Romînii care locuiesc astăzi in Bulgaria (cea nou intocmită), au venit cu toţii aici din partea stîngă a Dunării, in vremile epocei fanariote, sau pe timpul regulamentului organic, pentru a fugi de incălcările de tot soiul pe care le sufereau. Era acelaş fenomen care se reproduce in zilele noastre cu Romînii din Ungaria, care emigrează in Romînia; dar nu se află *nici un singur Romîn* care să nu fie băştinaş din vechile principate, şi *nici unul* nu este vechiu locuitor al acestei regiuni. Această observaţie a fost făcută odată de *Kanitz*, adîncul cunoscător al etnografiei balcanice, care spune: „că nu se află nici un singur sat Valach dincolo de două mile la rîpa dreaptă a Dunărei, şi aşezările Valachilor de această parte fluviului aparţin, ca şi acele de lîngă Timok, pentru cea mai mare parte acestui secol [1]).“

Apoi ce nevoe ar fi impins pe Valachi a trece Dunărea in cei dintâi ani ai infiinţărei statului valacho-bulgar? Rösler şi Hunfalvy susţin că Valachii, fiind siliţi in vremile luptei pentru neatîrnare, a trece de mai multe ori Dunărea, pentru a găsi o scăpare la Cumani, se obicinuiră cu incetul a părăsi vechia lor patrie şi a se aşeza in Moldo-Valachia, de unde apoi trecură in Transilvania şi in ţĕrile ungureşti [2]).

---

[1]) Citat de *Iung*, Die Anfänge der Rumänen, in Zeitschr. für Ö. G. 1876, p. 4. Comp. mai sus p. 49, nota.

[2]) Am reprodus mai sus cuvintele lui Rösler. Vezi p. 14.

Mai intăi aceasta nu este exact. Valachii nu au trecut Dunărea de cît o singură dată, la inceputul rescoalei. In urmă, fiind tot deauna invingători, nu mai avură nevoe a o face. Apoi cum să ne putem inchipui că Valachii să fi părăsit ţara lor tocmai in momentul cînd intemeind un stat neatîrnat, ei puteau să se bucure de toate drepturile lor, şi in ce scop? pentru a merge la Cumani, care nu vor fi fost mult civilizaţi de cît Goţii, inaintea cărora Rösler face să fugă in cea mai mare grabă pe locuitorii Daciei! Dar eşirea din Moesia, ne fiind făcută in urma unui ordin impĕrătesc ca acea din Dacia, trebui să ţină mai mult timp, şi eată Romînii revenind in Dacia in timpul celei mai cumplite a tuturor năvălirilor, acea a Tatarilor (1241). Rösler prevede intimpinarea şi caută să o inlăture observînd: „că Mongolul care pustii Ungaria in chipul cel mai neomenos pare a fi cruţat Cumania orientală, Valachia şi Moldova; la ei nu era un imperiu de resturnat, nu erau comori de prădat“ [1]). Ca şi cînd barbarii ar avea drept ţel in prădăciunile lor resturnarea statelor şi nu averile individuale, şi care alte bunuri puteau fi mai dorite de ei, de cît turmele păstorilor romîni, din care barbarii in viaţa lor nomadă puteau să-şi agonisască traiul?

Varianta propusă de Miklosisch, că Romînii ar fi trecut din Moesia in Dacia traiană in vremile năvălirii Slovenilor (sfîrşitul veacului al V-lea) are impotriva sa pe lîngă temeiurile ce se opun ipotezei lui Rösler, incă şi imprejurarea că Slovenii se intinsese in acelaş timp de ambele părţi ale Dunării, şi că deci Romînii n'ar fi putut scăpa de ei trecĕnd fluviul.

Domnul *W. Tomaschek* este iscoditorul unei alte teorii, care se abate intru cît-va de la acea a lui Rösler, nu numai cît prin data cînd d-sa readuce pe Romîni in Dacia traiană, dar incă şi in privirea regiunei unde d-sa pune inchegarea

[1]) Rom. Stud. p. 117.

acestui popor. El nu'l readuce in Dacia, din Moesia, unde nu'l poate afla; dar îl găsește mai jos, in părțile centrale ale Haemului, unde locuia in timpurile vechi poporul trac al Bessilor. „Pentru a da peste străbunii Romînilor, nu este de lipsă a alerga la coloniștii Daciei, și tot atît de puțin trebue să ne ingrijim de părăsirea acestei provincii și de strămutarea cetățenilor daco-romani in Dacia aureliană—căci acești noi veniți, să fi fost numeroși sau ba, nu făcură alt ceva de cît a adăugi numĕrul țĕranilor traci. V'om găsi in sudul Dunării, pe toată granița Iliricului și a Macedoniei, un popor romanisat care este in destul de intins și insemnat, pentru a da naștere intregului popor al Valachilor“ [1]).

Această obărșie singură ar putea esplica tot ce se pare a fi o gîcitoare in caracterul poporului romîn. Poporul Bessilor romanisat, despărțindu-se in două ramuri, din care unul emigră cătră Dacia traiană și cel-alt cătră sud, in Tesalia și regiunile alăturate, dă chea identității (?) limbagiului Romînilor din Macedonia și acelor din Dacia. Poporul Bessilor, fiind de obărșie tracă, infățoșarea de elemente albaneze in limba Romînilor de la nordul Dunării își găsește esplicarea ei firească. D-l Tomaschek se leapădă deci de părerile pe care le suținuse mai inainte in privirea acestor două intrebări și găsește că elementul albanez al limbei romîne nu și-ar mai putea găsi esplicarea in ființarea de numeroase colonii iliriene pe pămĕntul vechii Dacii, căci acuma „ar fi silit a mărturisi că elementele streine in limba daco-romînă, ar avea un caracter prea modern (bizantin din veacul de mijloc) care n'ar fi putut pĕtrunde in acest idion de cît la sudul Dunării in epoca post-romană sau romanică.“

Eată pentru ce el lasă să cadă și esplicarea ce o dădea mai inainte despre identitatea dialectelor romîne, pe care o numea pe atunci „pretiusă-identitate“, anume: „că romanisa-

[1]) Critica lui *Iung* in Zeitschr. für Ö. G. 1877, p. 447.

rea lucrînd asupra unor base naționale asemănătoare, trebuia să producă, chiar in regiuni despărțite in mod geografic, aproape aceleași efecte". [1])

Insă fiind-că d-l Tomaschek el insuși, in timpul cînd combătea teoria lui Rösler, atrăsese luarea aminte asupra unui loc din Nicetas Choniates, in care acest istoric pomenește Valachi prin părțile Galiției incă in anul 1164, [2]) apoi el este nevoit a mai urca cu cîți-va ani data pretinsei reintrări a Romînilor in Dacia traiană, și o pune intre anii 1074—1144, „in care timp ambele maluri ale Dunării ascultau de acelaș stăpîn". [3]) Chiar dacă ambele maluri ale fluviului ar fi fost supuse aceleiași stăpîniri, noi nu vedem nici un motiv care să fi impins pe Bessii d-lui Tomaschek a'și părăsi țara, —și este de luat aminte că in istorie, ca și in toată sfera lucrărei omenești, faptele sunt in tot d'a-una determinate prin motive. D-l Tomaschek insă uită tocma de a găsi un motiv care să esplice măcar intru cît-va emigrațiunea unui popor intreg. Dară susținerea acestui istoric nu este nici măcar adevĕrată. Cele două rîpi ale Dunărei fuseseră supuse aceluiași stăpîn, după cum vom vedea-o mai jos, in timpul ființărei primului stat bulgar, nimicit in 1018 de Vasile al II-lea Bulgaractonul, impĕratul Constantinopolei. De aici inainte această stăpînire fu impărțită intre Bizantinii (mai tărziu Valaho-Bulgarii) care comandau pe rîpa dreaptă, și Cumanii care se intinsese pe cea stîngă, și nici că mai poate fi vorbă de o stăpînire comună pe ambele maluri ale fluviului.

Cumanii, neam sĕlbatic și barbar, incep a coprinde regiu-

---

[1]) Zeitschrift für Ö. G. 1877, p. 449.

[2]) Zur walachischen Frage in Zeitschrift für Ö. G. 1876, p. 342. *D-l Tomaschek* pretinde că d-sa ar fi atras pentru intăia oară luarea aminte asupra acestui loc. Aceasta nu este exact. El era cunoscut incă lui *Șincai* care'l reproduce in chronica sa sub anul 1172 Vezi Chronica Romînilor, Iași, 1853, p. 219.

[3]) *W. Tomaschek*, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel, Wien, 1882, p. 50.

nile Moldovei și ale Valachiei in 1050, tocmai in epoca in care D-l Tomaschek vrea să facă pe Bessi a trece Dunărea. Observația pe care o face cu acest prilej, spre a'și îndreptăți părerea, adecă: „că nomazii Turci aveau indestule dobitoace mari și mici, că erau lacomi de bani și că își indreptau armele mai ales in contra Grecilor, pe cînd legăturile lor cu Valachii trebuiau să fie prietinoase," amintește prea de-a dreptul observația lui Rösler, pentru a fi luată in băgare de samă [1]).

Dar dacă d-l Tomaschek pune in secolul al XI-lea reintoarcerea Romînilor in Dacia, el ar trebui după cum fac Sulzer, Rösler și Hunfalvy să respingă mărturisirea lui Anonimus notar, cronicarului unguresc, care vorbește de Romîni ca aflîndu-se in Dacia la venirea Ungurilor (898). D-l Tomaschek insă luase apărarea lui Anonimus notar, pe cînd era protivnic teoriei lui Rösler, observînd cu multă dreptate că: „Anonimus nu putea fi așa de nepriceput in cît să fi vrut să incredințeze pe compatrioții sĕi că Valachii ar fi fost niște locuitori vechi ai țĕrei, cînd toată lumea din jurul sĕu ar fi trebuit să știe că acest popor—după cum pretinde Rösler—nu era mai vechiu in țară de cît de 60 ani. Nu! Tradițiunea mai vechie de cît memoria oamenilor arăta ca popoare străvechi pe Valachi și pe Slavi. Dacă ar fi putut numai cît privi pe Valachi ca niște vagabonzi noi veniți, apoi el, care-i tratează de cei mai netrebnici oameni, nu le-ar fi cruțat nici această ocară" [2]).

Ne-am aștepta ca D-l Tomaschek să revină și asupra acestei păreri, arătînd că s'a greșit din o ne-deplină cercetare a faptelor privitoare la ea—scuză cam indoelnică pentru un invĕțat;—dar din potrivă îl vedem că și acuma se mîn-

---

[1]) Zur Kunde der Haemus-Halbinsel, p. 50. Vezi mai sus p. 64.

[2]) *W. Tomaschek*, Critica cărții lui Rösler in Zeitschr. für Ö. G. 1872, p. 152.

dreşte cu nimerirea acestei observaţii, complimentînd şi pe D-l Iung că: „după exemplul său ar lua de mărturie pe Anonimus notar, că incă in secolul al XIII-lea nimeni nu gîndea să vadă in Valachi nişte emigraţi veniţi de curênd“ [1]). Şi cu toate acestea D-l Tomaschek insuşi pune data reintrărei Romînilor in Dacia in secolul al XII-lea!! Cum să se impace aceste lucruri nu înţelegem. Atîta ne mirăm cum de D-l Tomaschek n'are mai multă inimă in arătarea părerilor sale, şi, aruncînd impreună cu tot ce a spus mai inainte şi pe Anonimus in baltă, să se înhame la carul cel incărcat cu erudiţiune, al teoriei Rösleriane.

Descoperirea făcută in timpul din urmă a unui nou izvor bizantin, notele strategice a unui despot din Constantinopole, un oare-care Κεκαυμένος [2]), dă D-lui Tomaschek prilejul de a găsi „singura dovadă istorică directă a ipotezei sulzero-rösleriene, precum şi o strălucită intărire a teoriei autorului despre obîrşia Valachilor din poporul romanisat al Bessilor“.

Acest scriitor bizantin, care mărturiseşte el insuşi a nu fi istoric de meserie ci militar, face un amestec din cele mai de plîns intre Valachi, Daci şi Bessi, pe care-i aruncă cu toţii de la o-laltă, ast-fel că nu poţi scoate din cuvintele sale de cît o arătare cu totul generală, care insă combate tocmai teoria lui Rösler in chipul cel mai invederat, intru cît conţine o amintire intunecată, a unei emigraţiuni a Valachilor sau Dacilor *de la nord spre sud* şi nu din potrivă, după cum ar cere-o ipoteza reintoarcerei Romînilor in Dacia de peste Dunăre. El zice in capitolul său asupra necredinţei Valachilor (Περὶ ἀπιστίας τῶν Βλάχων:) „Valachii sunt Dacii şi Bessii. La inceput ei locuiau in apropierea Dunărei şi a Savei unde se găsesc acuma Serbii in nişte locuri tari şi grele de strebătut,

---

[1]) Zeitschr. für Ö. G. 1877, p. 453.

[2]) Publicate la Petersburg de profesorul *Wassiliewsky* sub titlul Sowjity i raskazy wizantiiskago bojarina XI wjeka, 1881.

pe care răzemându-se, ei fățăriau iubire și supunere către împărații vechi, pentru a putea cu atît mai ușor să le pustiească provinciele. Aceștia perzând răbdarea îi atacară; atunci ei o rupseră de fugă și se împrăștiară prin Epir, Macedonia, ear cei mai mulți se așezară in Elada“ [1]). Acest loc conține fără indoială o aducere aminte a lui Kekavmenos despre resboiul lui Traian in potriva Dacilor, luată după cît se pare din cărțile lui Dion. Se vede apoi că el, știind că Valachii sunt coborîtori ai vechilor Romani, și găsindu-i in zilele sale imprăștieți in părțile grecești, a adaos de la dĕnsul lămurirea cea cu neputință, că Dacii fiind atacați de Romani fugise tocmai intr'acolo pe unde le venea atacul. Dacă acest loc ar putea sluji la ceva, apoi de sigur că nu spre a da o „strălucită intărire“ teorielor d-lor Tomaschek și Rösler.

De altmintrelea D-l Tomaschek insuși, după obiceiul D-sale, nu are mare credință in propriele sale gîndiri. După ce a buciumat sus și tare strălucita sa descoperire cu Bessii și strălucita confirmare a acestei strălucite descoperiri prin strategul Kekavmenos, el sfîrșește zicĕnd: că „poate s'ar putea susține că Dacii lui Aurelian sunt străbunii Valachilor Istriei și ai Dunărei, pe cînd Bessii ar fi acei ai Valachilor din Rodope și Pind,“ ceea ce ne readuce curat la teoria lui Rösler.

IV

BISERICA ROMÎNĂ DE RIT SLAV.

Din cele spuse in capitolul de mai inainte, ar eși deci că

[1]) „Οὗτοι (οἱ Βλάχοι) γὰρ εἰσίν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ᾤκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι ἀρτίως οἴκουσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δουλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ληΐζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα.“

pe care răzemându-se, ei făţăriau iubire şi supunere către împăraţii vechi, pentru a putea cu atît mai uşor să le pustiească provinciele. Aceştia perzând răbdarea îi atacară; atunci ei o rupseră de fugă şi se împrăştiară prin Epir, Macedonia, ear cei mai mulţi se aşezară in Elada“ [1]). Acest loc conţine fără indoială o aducere aminte a lui Kekavmenos despre resboiul lui Traian in potriva Dacilor, luată după cît se pare din cărţile lui Dion. Se vede apoi că el, ştiind că Valachii sunt coborîtori ai vechilor Romani, şi găsindu-i in zilele sale împrăştieţi in părţile greceşti, a adaos de la dënsul lămurirea cea cu neputinţă, că Dacii fiind atacaţi de Romani fugise tocmai intr'acolo pe unde le venea atacul. Dacă acest loc ar putea sluji la ceva, apoi de sigur că nu spre a da o „strălucită intărire“ teorielor d-lor Tomaschek şi Rösler.

De altmintrelea D-l Tomaschek insuşi, după obiceiul D-sale, nu are mare credinţă in propriele sale gîndiri. După ce a buciumat sus şi tare strălucita sa descoperire cu Bessii şi strălucita confirmare a acestei strălucite descoperiri prin strategul Kekavmenos, el sfirşeşte zicënd: că „poate s'ar putea susţine că Dacii lui Aurelian sunt străbunii Valachilor Istriei şi ai Dunărei, pe cînd Bessii ar fi acei ai Valachilor din Rodope şi Pind,“ ceea ce ne readuce curat la teoria lui Rösler.

IV

BISERICA ROMÎNĂ DE RIT SLAV.

Din cele spuse in capitolul de mai inainte, ar eşi deci că

[1]) „Οὗτοι (οἱ Βλάχοι) γὰρ εἰσίν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ὦκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νὺν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι αρτίως οἴκουσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαῤῥοῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων λῃΐζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων ἐν πάσῃ τῇ Ηπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα.“

Romînii s'au putut tot atît de puțin intoarce in Dacia pe cît le ar fi stat prin putință a o părăsi. Totuși dacă se admite că acest popor n'a părăsit nici odată Dacia lui Traian, se ridică o greutate, care trebuie inainte de toate inlăturată. Se știe că Romînii au imbrățoșat ritul slav sau bulgar in biserica lor [1]), că limba bulgară sau veche slavonă a fost in timp de veacuri atît in Transilvania cît și in principate limba oficială și scrisă a Romînilor. Cum să se lămurească această imprejurare, dacă se admite că Romînii nici odată n'au trecut Dun[illegible]ea?

Respunsul la această intrebare se află in faptul că Bulgaria se intindea, cel puțin in vremile intăiului imperiu bulgar și pe rîpa stîngă a fluviului, asupra Moldovei, Valachiei și Transilvaniei. Se înțelege interesul lui Rösler și a ucenicilor săi de a combate existența unei Bulgarii dincoace de Dunăre. Se căutăm deci a stabili pe date positive adevĕrul in această intrebare, una din cele mai insemnate a incurcatului proces pe care 'l desbatem in aceste file.

Bulgarii ocupau la inceput pămĕnturile așezate in regiunile Niprului Fii lui Cubrat (†660) le părăsiră, și unul din ei, Asparuch, veni cu o parte din poporul său, și se așezâ in Valachia, pe malurile Dunărei. Insă chiar in anul 678 el se sculâ și de aici și, trecĕnd fluviul, luâ așezare pe rîpa dreaptă a acestuia, in mijlocul Slovenilor, care se scoborîse aici incă cu un veac mai inainte. Istoria nu spune dacă Asparuch păstrâ in stăpînirea sa rîpa stîngă a fluviului; dar ea nici nu dă cunoscut pe cineva care să o fi ocupat in locul său. Este prin urmare de crezut că Asparuch rămase stăpînul Valachiei.

Sub domnia lui *Crum* (802?—820) noi vedem pe autorii

---

[1]) Introdus in Bulgaria prin discipulii lui Methodius și Cyril pe timpul regelui Bogor sau Boris care luă din botez numele de Mihail 855. Vezi: *Louis Léger*, Méthode et Cyrille, Paris, 1869..

bizantini făcênd o deosebire intre o Bulgarie de din-coace și una de dincolo de Istru. Așa Nicefor Gregoraș aduce că regele bulgar, prinzênd o mulțime de familii din Adrianopole, le strêmută in *Bulgaria de dincolo de Istru* (pentru noi de din-coace) și le așezâ acolo [1]). Aceste familii isbutiră a scăpa din robie sub domnia urmașului lui Crum, Mortagon, ceea ce arată că incă sub acesta Valachia tot se ținea de regatul Bulgar.

In continuatorul Analelor fuldense se găsește de asemene un loc care pomenește despre intinderea stăpînirei Bulgariei la nordul Dunărei. Găsim intr'adevăr aici sub anul 895 raportată următoarea imprejurare: „In acest an incheind Grecii pace cu Avarii care se numesc și Unguri, se supărară pentru aceasta soții lor Bulgarii și făcură o espediție contra Grecilor, pustiind toată regiunea pănă aproape de Constantinopole. Cea ce Grecii vroind să resbune, trimit năvile lor in aparență contra Avarilor, care 'i transportă *in regatul Bulgarilor de dincolo de Dunăre* unde transportați atăcă cu putere pe Bulgari și ucid un mare numer din ei. Auzind aceasta Bulgarii cei din expediție (contra Constantinopolei) se intorc in grabă pentru a alunga pe dușmani; dar luându-se la luptă sunt din nou bătuți“ [2]).

---

[1]) *Nic. Gregoras*, Bonn. p. 391: „Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ. Comp. *Leo Grammaticus*, Bonn. p. 231.

[2]) Muratori, II, p. 575 apud *Katona*, Historia critica primorum Hungariae Ducum, Pestini, 1778, I, p. 164: „Pacem ergo Graeci eodem anno (895) cum Avaris, qui dicuntur Ungari, facientes, quod eorum concives Bulgari in pravum vertentes, hostili expeditione contra eos insurgunt, et omnem regionem illorum usque portam Constantinopolitanam devastando insequuntur. Quod ad ulciscendum Graeci astutia sua naves illorum contra Avaros mittunt *ae eos in regnum Bulgarorum ultra Danubium transponunt. Ubi transpositi, manu cum valida gentem Bulgarorum ingressi*, maximam partem caedendo neci tradiderunt. Hoc audientes positi in expeditione Bulgari cum omni festinatione, primum se liberare ab infesto hoste recurrunt consertoque illico praelio, victi sunt.“

Grecii deci pentru a'şi resbuna de incursiunile Bulgarilor se prefac că atacă pe Unguri şi trecând Dunărea, chip in protiva acestora, ajunşi pe malul nordic, se intorc odată contra Bulgarilor pentru ca prin acest atac al impărăţiei lor la nordul fluviului să 'i silească, a părăsi imperiul bizantin; deci nu numai că impărăţia bulgărească se intindea la nordul Dunării, ci era chiar aice un centru in destul de insemnat pentru ca Grecii atăcându'l să silească pe Bulgari a alerga intr'a lui aparare.

Dar Bulgarii aveau sub stăpînirea lor şi Transilvania, cea ce reese din următoarele imprejurări:

Suidas aduce că acelaşi Crum supuse domniei sale pe Avarii, care fuseseră alungaţi din Panonia de către Franci sub Carol cel Mare [1]), ceea ce nu se poate raporta de cît la părţile de lîngă Tisa.

Izbucnind apoi o duşmănie intre Bulgari şi Franci, cea ce presupune o vecinătate intre aceste două popoare, Bulgarii năvălesc in Panonia in mai multe rînduri. Cu toate că Rösler care nu poate tăgădui aceste fapte, el observă că nu ar fi de nevoe a se admite fiinţarea unei Bulgarii lăngă Tisa pentru a se pricepe aceste năvăliri, căci Bulgarii ar fi putut prea bine intra in Panonia prin sud şi „nicăirea nu s'ar intălni măcar o pomenire că Bulgarii să fi fost *vecinii răsăriteni* ai Panoniei“ [2]). Totuşi in aceleaşi Annales fuldenses, pe care Rösler le cunoaşte şi le citează se spune sub anul 863: „Intre acestea regele, adunând armata sub Rastizen ducele Slavilor Moravi *cu ajutorul Bulgarilor ce veniau de la răsărit*....[3]) Acest loc spune tocmai ceea ce Rösler

[1]) *Suidas*, I, p. 1017: „Ὅτι τοὺς Ἀβάρεις κατάκρατος ἄρτην ἠφάνισαν οἱ αὐτοὶ Βούλγαροι. ἠρώτησε δὲ Κρέμ. τοὺς τῶν Ἀβάρων αἰχμαλώτους“.

[2]) Rom. Stud. p. 203.

[3]) *Pertz*, Mon. Germ. I. p. 374: „Interea rex collecto exercitu specie quidem quasi Rastizen, Marahensium Sclavorum ducem, cum auxilio *Bulgarorum*, *ab oriente venientium*.“

nu găsește in Analele fuldense, *că Bulgarii erau vecinii răsăriteni ai Panoniei*, și dacă Rösler a putut susține asemene neadevĕr vĕzut, este numai cît fiind-că interesul tesei ce apăra, și pe care vroia cu ori-ce preț să o dovedească, l'a impins pănă și a lăsa la o parte texte ce nu se potriviau cu dînsa. Oare aceasta este o lucrare vrednică de un istoric? Oare așa se intemeiază adevărurile in știință, prin tăcerea cu vroință a locurilor ce nu se impacă cu teoriile iubite? Nu este de admis că acest loc din Annales fuldenses să fi fost intr'adevĕr necunoscut lui Rösler; căci mai intăi unui invățat nu-i este invoit a nu cunoaște toate izvoarele ce privesc la obiectul cercetărilor sale; apoi el citează anul 823 și anul 892 din acele anale; ear anul 863, pe care 'l trece sub tăcere, se află numai cît puține file la mijloc intre ambele celelalte. Ni se pare că o asemenea descoperire in modul lui Rösler, de a trata istoria ne indreptățește a susținea că el punea mai mult de cît patimă in așezarea cercetărilor sale, și acest mai mult se numește rea credință, cu care știința nu se poate impăca precum nu se impacă ziua cu noaptea.

Vecinătatea resăriteană a Bulgarilor cu Panonia este arătată și de Constantin Porphyrogenitul, impĕratul bizantin, care scrise cătră 952 cartea pentru invĕțătura fiului său, care poartă in edițiile mai nouĕ in latinește titlul „de administrando imperio“ El spune asupra așezărei Ungurilor că ar fi mărginiți „*despre răsărit cu Bulgarii* de care 'i desparte fluviul Istru care se mai numește și Danubius; din partea nordului se mărginesc cu Pacinații, din partea apusului cu Francii, ear dinspre sud cu Croații“ [1]). Această

[1]) Pag. 174: „πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμὸς, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρώβατοι.“

arătare a lui Porfirogenitul pune intr'un chip invederat pe Bulgari ca locuitori ai Daciei Traiane, de vreme ce Dunărea este dată ca margine despărțitoare a Ungurilor de Bulgari *d'inspre răsărit*, adecă in partea unde curge de la nord spre sud de pe la Pesta pănă la T.-Severinului și Widin. E drept că această notiță atît de precisă pare a fi tulburată prin cea ce Porfirogenitul spune ceva mai in jos, anume că Ungurii ar locui in regiunea rîurilor Timeșului, Mureșului, Crișului și a Tisei, adecă ei inșii ar ocupa Transilvania, in care cu toate acestea cîte-va rînduri mai la vale, Porfirogenitul pare a pune pe Bulgari. Intr'adevăr Ungurii fiind arătați de Porfirogenitul că locuind de ambele părți a le Dunării in cursul acesteia de la nord spre sud (Pesta-Orșova), de vreme ce el arată că ei ocupau Temișiana, Crișiana și cel puțin o parte din Transilvania, s'ar părea că el face o incurcătură cănd spune cu toate aceste că Dunărea despărția *spre răsărit* pe Ungaria de Bulgaria. Incurcătura insă dispare dacă băgăm de samă că Dunărea curge tot de la Nord la Sud și la Turnu Severinului pănă la Widin și deci fiind că Muntenia, nefiind cucerită de Unguri, rămăsese tot a Bulgarilor, Porfirogenitul putea cu drept cuvînt să spună că Dunărea despărția *spre răsărit* Ungaria de Bulgaria, ințelegând Muntenia sub această denumire.

Stăpînirea Bulgariei asupra Transilvaniei reiesă insă și din alt loc al Analelor fuldense, sub anul 892 unde spun că „Arnulf, regele Germanilor, trimise o solie către Vladimir, regele Bulgarilor, rugându'l a nu mai vinde sare Moravilor," cu care avea resboiu [1]).

De unde putea Bulgaria să esporte sare către impĕrăția Moravilor? de peste Dunăre, din peninsula Balcanului, fără indoială că nu, pentru cuvĕntul cel forte firesc că in această

[1]) *Pertz*, Mon. Germ. I p. 408: „(Arnulfus) missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodamur ad renovandam pristinam pacem, cum muneribus mense Septembri transmisit et ne emptio salis inde Moravanis daretur exposcit."

parte de loc nu se afl[illegible] ocne de sare, afară de acele cu totul neinsemnate ale Bosniei, ast-fel că și astăzi, Bulgaria Serbia și cele-lalte țări transdunărene importează sarea din Valachia. Cum era dar cu putință nu numai ca Bulgarii să exporteze sare, dar să o transporte in o regiune așa de indepărtată ca Moravia, dacă acea sare n'ar fi provenit din salinele Transilvaniei? D-l Hunfalvy [1]) admite mai curênd că să fi fost această sare de cea marină, culeasă pe țêrmurile Mărei Negre și exportată tocmai in Moravia, lucru ce ne pare peste putință cînd numai cît privim pe o hartă nemĕsurata indepărtare a locurilor. Dacă ar fi fost vorba de sare de mare, mai ușor și-ar fi adus'o Moravii de pe țêrmurile Mărei Baltice.

Apoi este cunoscut că salinele Transilvaniei totdea-una au hrănit țările apusene, cu deosebire Panonia. Așa pe timpul Romanilor, se știe că sarea scoasă din ocnele Daciei se cobora pe rîul Mureș in Panonia, și acelaș drum o vedem apucând și pe vremile lui Achtum, unul din cei d'intêi capi unguri ai Transilvaniei, 1007; căci in viața sf. Gerhardt se spune despre acest principe: „că el își insușia pe nedrept stăpânirea asupra sărilor regești care coborau Mureșul, așezînd vămi și păzitori in porturile acelui fluviu și până in Tisa, și supuindu-le pe toate la dări“ [2]). Este invederat că această coborîre a sărei pe Mureș se urma incă de mult timp inaintea lui Achtum, de vreme ce Achtum usurpa un drept regesc, care ființa de mai inainte. Vedem deci că se apropie data cînd aflăm lucrate salinele din Transilvania, de anul 892 in care se pune de Analele fuldense solia cu cererea ca Bulgarii să nu vêndă sare Moravilor, și deci este invederat, că această rugăciune nu putea avea in vedere alte sa-

[1]) Ansprüche p. 31. Contra *Pič*, Abstammung, p. 73.

[2]) Reprodusă in *Katona*, Historia critica, I, p. 134: „Et usurpabat (Achtum) sibi potestatem super sales regis descendentes in Morosio, constituens in portibus eiusdem fluminis usque ad Tisiam tributarios et custodes, concludsitque omnia sub tributo.“

line de cît acele din Transilvania, care fiind in stăpînirea Bulgarilor, aceştia puteau opri exportul sării din ele.

Cronicele veacului de mijloc nu lipsesc însă de a raporta existenţa mai multor ducate bulgare in Dacia pe vremile năvălirei maghiare. Aşa afară de Anomimus notar [1]) care aminteşte ducatele lui Salanus şi Menumorut mai găsim o asemene pomenire şi in *Thuroez*, unul din izvoarele cele mai vrednice de credinţă in privinţa istoriei poporului unguresc. El spune la domnia lui Stefan cel sfînt regele Ungurilor despre luptele acestuia cu Kean ducele Bulgarilor, următoarele: „după acea a pornit armata sa in protiva lui Kean ducele Bulgarilor şi al Slavilor, care gintă ocupa nişte locuri intărite prin natură pe care duce l'au bătut şi ucis numai cît după grele osteneli şi sudori resboinice, şi luă de la el nestimată mulţime de comori mai ales in aur scule şi pietre preţioase... Stefan aşezâ acolo, pe un moş al seu cu numele Zoltan, care după acea moşteni acele părţi transilvane; şi de aceea se şi numeşte in limba vulgară Erdely Zoltan“ [2]). Acest Kean este deci inviderat un duce bulgar de dincoace de Dunăre, căci ţara lui este aratată că fiind aşezată in munţi, pentru care este descrisă ca intărită de natură; apoi se spune anume că ea făcea parte din ţara numită mai apoi Erdely, Ardeal. Pe atunci Bulgarii de la Sudul Dunărei susţineau lupte crăncene cu Bizantinii care cucerise pe timpul impăratului Zimisces Bulgaria dunăreană, şi peste puţini ani erau să peardă cătră Vasile Bulgaroctonul cu desăvărşire neatărnarea lor (1018). Principatul lui Kean, ca şi acele ale lui

---

[1]) Asupra acestui cronicar, a căror spuse sunt bănuite de protivnicii stăruinţii Romînilor, vezi mai jos: Cap. V. „Cronicari şi istorici.“

[2]) *Thurocz* II, cap. 30 „Post haec movit exercitum super Kean ducem Bulgarorum et Sclavorum, quae gens loca, naturali situ munitissima, inhabitabat, unde etiam multis laboribus et bellicis sudoribus praedictum ducem vix tandem devicit et occidit, et ines-

Salanus și Menumorut, pomenite de Anonimus, carè la inceput erau fără indoială vasale puternicilor impărați bulgari de peste Dunăre, devenise aproape neatărnate, când acest inceput de viață liberă fu strivit incă in leagănul seu de cotropirea maghiară. Din averile luate, St. Stefan inzestrâ mai multe biserici și mai ales pe acea din Alba, și fără indoială că amintirea acestui resboiu se va fi pastrat de preoți, ca unii ce erau datori să pomenească in biserică atît pe gloriosul donator cît și strălucitele sale fapte. Spusele lui Thurocz capătă prin această o puternică intărire.

Această stăpînire a Bulgarilor la nordul Dunărei a avut de urmare că mult timp in epoca veacului de mijloc țările Daciei au purtat numele de Bulgaria. Așa cronicarul persian Fazel Ullah Raschid, despre care D'Ohsson in Histoire des Mongols arată că a alcătuit scrierea sa după niște documente oficiale care se aflau in arhivele Khanului Mongolilor, spune la anul 1240 că: „principii Mongolilor, trecură munții Galiției, pentru a intra in țara Bulgarilor și Ungurilor; Orda care mergea spre dreapta, după ce a trecut țara acesta 'i esă inainte Bazaram-bam cu o armată dar e bătut. Cadan și Buri au mers asupra Sașilor și 'i au invins in trei bătălii. Bugek din țara Sașilor trecu peste munți intrând la Karaulaghi și a bătut popoarele ulaghice". Este inviderat că sub numele de țara Bulgarilor și a Ungurilor Raschid intelege Transilvania, căci el o arată ca fiind așezată indată după munții Galiției și inaintea țărei Oltului și a țărei Karaulaghilor in care trece apoi năvălirea mongolă. Această arătare a lui Raschid corespunde pe deplin cu faptele, intru cît am vĕzut mai sus că in Transilvania erau mai multe ducate bulgare care fură nimicite tocmai pe timpul lui St.

---

timabilem copiam thesauroum et praecipue in auro et gemmis ac pretiosis lapidibus, accipit... Et locavit (Stefanus) ibi unum proavum suum nomine Zoltan qui postea hereditavit illas partes transsilvanas; et ideo vulgariter dici solet Erdeli Zoltan."

Stefan și de[illegible] se putea ușor întîmpla că numele de țara Bulgarilor să nu se fi șters încă de pe Transilvania in 1240, căci vom vedea in curînd că amintirea stăpînirei bulgare in această țară era [illegible]că vie in 1231.

In o scrisoare a regelui maghiar Bela IV către papa Gregorie al IX, el îi spune că de cît-va timp ar fi crescut foarte mult poporațiunea „in terram Zemram circa partes Bulgariae" adecă in țara Severinului din părțile Bulgariei, pe cînd țara Severinului care este bine cunoscută după o diplomă din 1247 a aceluiași rege, se intinde „usque ad fluvium Oltae" și nu era deci altă ceva de cît Oltenia de astăzi, care purta pe atunci incă numele de Bulgaria.

Există in Brașov o parte de oraș numită de către Maghiari Bolgárszek adecă scaunul Bulgarilor, de și tocmai in această parte nu se intîlnește nici o urmă de popor bulgăresc.

Apoi o mapă catalană din 1375 da Romîniei dunărene numele corupt de Bulgaria, pe cînd pentru Bulgaria propriu zisă păstrează forma cea mai corectă de Bulgaria. Intr'un document de la Mateiu Corvin găsim chiar pe Valachii din țara Bărsei desemnați ca Bulgari [1]).

Pe lîngă aceste dovezi imprumutate de la d-l Hasdeu [2]) mai adăugim incă următoarea: *Chartuicius*, cronicar vechiu unguresc, care trăește sub Coloman (1095—1114), spune undeva că pe timpul lui Sf. Stefan s'ar fi așezat in Ungaria *venind din părțile Bulgariei*, 60 de familii de Peceneghi, națiune ce este cunoscută a fi locuit in Valachia, și nici odată in Bulgaria propriu zisă. [3])

[1]) „Bulgari in civitate nostra Brassoviensi et *terra Bareza* commorantes temporibus diversum Reg[illegible]m Hungariae praedecessorum nostrorum de ovibus corum nunqu[illegible]m aliquos proventus quinquagesimales solverint." (Columna lui Traian, 1874, p. 127).

[2]) Istoria Critică, Ed. II, p. 11, 12 și 68. Domnul Hasdeu aduce aceste dovezi, insă pentru un alt scop de cît pentru a dovedi existența stăpînirei bulgare la nordul Dunăr[illegible].

[3]) *Katona*, Hist. Crit. I. p. 277: „sexaginta viri Bessorum quorum

Amintirea acestei stăpîniri a Bulgarilor în Transilvania și prin urmare in toată Dacia, se păstră indelung timp. Astfel citim in un document din anul 1231: „că moșia Boie, care se mărginește cu moșia Sămbăta și care astăzi se află in insăși țara Valachilor, fiind stăpănită din timpuri mai vechi de cît amintirea omenească de către mai marii, bunii și strămunii lui Trulh, *fusese alipită către pămîntul Făgărașului incă din vremile pe cînd țara Valachilor era țară bulgărească* etc. etc.“ [1]) Această amintire care intrecea la 1231 memoria oamenilor, se referea fără indoială la vremile intăiului imperiu bulgăresc, care fusese nimicit in 1018 de către Bizantini, cînd atunci incetă și domnia Bulgarilor pe malul stîng al Dunărei, care este pomenită in document ca un fapt de mult trecut.

Mai este apoi de luat aminte că dacă admitem că Bulgaria nu se intindea in vremile intăiului regat bulgăresc și pe rîpa stîngă a Dunării, o nesfărșită intindere de pămînt rămîne cu totul fără stăpîn; căci către sfîrșitul veacului al IX-le (860) Ungurii locuiau incă in Ateluzu, intre Nipru și Siret, ear impărăția Moravilor nu se intindea din-colo de Tisa. Tot locul mijlociu dintre aceste două rîuri rămînea afară din ori-ce stăpînire. Nu este oare firesc lucru de a admite că regatul bulgar, care luase o intindere așa de

---

superius mentionem habuimus, cum universu apparatu suo, videlicet auri et argenti copiositate multaque varietate ornamentorum curribus ornatis de *partibus Bulgariae* egressi ad regem venire volentes termini Pannoniorum apropinquaverunt.“ Besii de aice nu sunt poporul din Tracia a d-lui Tomaschek, ci Peceneghii: *Picenati, Piceni, Biseni, Bessi.*

[1]) *Teutsch und Firnhaber*, Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, Nr. XLIX: „quod terram Boie, terrae Zumbuthel, conterminam et nunc in terra Blachorum existentem, qualiter eadem terra a tempore humanam memoriam transeunte, per maiores, avos atavosque ipsius Truth possessa et *a temporibus iam quibus ipsa terra Blachorum terra Bulgarorum exstitisse fertur, ad ipsam terram Fr[illegible]yros tenta fuerit*“....

insemnată la sudul Dunării, in cît restringea chiar stăpînirea impărăției din Constantinopole, se intindea și la nordul acestui fluviu in regiuni pe care le stăpînise cînd-va și care nu erau supuse unui alt domnitor? D-l *Hunfalvy* ne știind ce să facă cu Transilvania, susține că in acel timp ea era „un teritoriu neutru pe care atît Maghiarii cît și Peceneghii exercitau dreptul de vînătoare, dar de la care Bulgarii erau inlăturați și pe care ei nici nu-l pretindeau.“ [1]).

In sfîrșit, să mai adaogim o dupe urmă dovadă despre existența Bulgarilor la Nordul Dunării. Lucru destul de neașteptat, aceasta este insuși numele capitalei regatului unguresc, *Pești*, care este de obărșie bulgăresc. Rösler de și recunoaște acest fapt, vrea să-i micșoreze insemnătatea arătînd că „numele de *Pești* nu ar dovedi alt-ceva, de cît aflarea de popor bulgăresc pe rîpa stîngă a fluviului“ [2]).

Toate aceste temeiuri ne par că dovedesc indestul ființarea unei Bulgarii dincoace de Dunăre, in timpul cît a ținut intăiul imperiu bulgăresc. Istoria bisericei romîne va intări această incheiere.

---

[1]) Ansprüche, p. 33. Pare că d-l Hunfalvy ar fi fost față la intemeierea acestor drepturi!

[2]) Rom. Stud. p. 205: „so wäre damit höchstens ein Auftreten von Bulgaren im pannonischen Theile von Ungarn bezeugt—ein bulgarisches Reich daraus zu deduciren grenzt an *Taschenspielerei*. Cu toate aceste aiurea Rösler *neagă aflarea de Bulgari de a stînga Dunării*, susținênd că Slavii din aceste parți au fost de obărșie *ruteană*, pentru a dovedi *că Romînii n'au putut imprumuta elementul sloven al limbei lor de cît la sudul Dunării* p. 127: „Slawisches konnte die walachische sprache in sich aufnehmen wenn das romänische Volk im norden wie im süden der *Donau* gevohnt hat... Aber es waren doch wesentlich verschiedene Idiome die im norden und im süden erklangen: nördlich wohnten die Ruthenen... im süden verbreiteten sich die bulgarischen Slaven. Hat sich die walachische sprache ihr Scherflein slavisch im nördlichen Lande beigelegt so wird diese die unterscheidenden Züge

Este de netăgăduit că Romînii erau creştini incă de pe timpul stăpînirei romane. Acest fapt este dovedit intr'un chip invederat prin numeroasele denumiri de obărşie latină a unor noţiuni creştine, precum mai intăi insuşi numele de creştin care vine de la latinescul chrestianus şi nu de la grecescul χριστιανὸς; apoi păgîn—paganus, biserică—basilica, botez—baptiso, Dumnezeu—Dominus Deus, sînt—sanctus (alăturea cu sfănt—sfeti, slavon), înger—angelus (lîngă el: Anghel, nume bărbătesc şi Archangel), templă (parte a bisericii care desparte altariul de public)—templum, altar—altar, cruce—crux şi multe altele [1]). Această mărturisire a limbei este întărită prin o novelă a imparatului Justinian pe care o vom aduce mai la vale.

Totuşi dacă este afară de ori-ce indoială, că Romînii erau creştini inaintea venirei Bulgarilor şi a aşezărei lor in Moesia, este tot atît de positiv că ei imbrăţişară mai tîrziu ritul sloven sau bulgar in biserica lor, unde el ţinu aproape de 800 de ani (864—1640). Legăturile ce au fiinţat intre biserica romînă, atît in Moldova cît şi in Valachia [2]) şi acea a Bulgariei, dovedesc că introducerea acestui rit la Romîni

---

des nördlichen Dialectes tragen; wenn in Süden so wird es die der südlichen Sprache zeigen; nun aber erweist sich das slavische im Romänischen als slowenisch." Adecă fiind că la nordul Dunărei au locuit numai Ruteni nu şi Sloveni apoi Romînii n'au putut lua elementul *sloven* al limbei lor de cît la sudul Dunării, căci *Slovenii* nu ar fi locuit nici odată la nordul fluviului. Şi cu toate aceste in locul raportat la inceputul acestei note admite pentru a esplica Peşta să fi locuit Bulgari adecă Sloveni acolo. Oare o asemene schimbare de argumente şi păreri să nu fie şi ea o *Taschenspielerei?*

[1]) Vezi asupra acestor cuvinte un studiu al d-lui *Gh. Chiţu*: Cuvinte creştine in limba romînă, publicat in Columna lui Traian a D-lui *B. P. Hasdeu*, 1882: Iulie, Septembre, Octombre şi Decembre.

[2]) Acea din Transilvania a fost tot-dea-una supusă ierarchiei bisericei din Valachia.

n'a putut să se intëmple de cît in timpul celui intăiu imperiu bulgar (680—1018) şi că Romînii nu l'au putut primi de cît la nordul Dunărei.

Creştinismul a fost introdus la Bulgari prin discipulii lui Metodiu şi Constantin, cunoscut şi sub numele de Ciril, pe timpul regelui Bogor sau Boris (852-888), care luă prin botez numele de Mihail. Aceşti apostoli ai religiunei creştine in Bulgaria şi in genere la Slavoni, intemeiară in această ţară o biserică naţională, introducënd limba bulgară in slujba dumnezeească şi traducënd pentru a ajunge asemene ţintă, cărţile sfiinte in limba bulgară, care nu este alta de cît vechea slovenă. Această nouă biserică atîrna, prin obărşia sa insăşi, de patriarchatul de Constantinopole; papii insă nu lipsiră de a o atrage cătră ei, pănă ce un sinod, ţinut la Constantinopole la inceputul anului 870, hotări ca Bulgarii se fie supuşi patriarchatului de răsărit [1]).

Bogor, neputëndu-se mulţămi cu titlul de Kneaz, prinţ, purtat de naintaşii sëi, luă acel de Ţar, impërat, şi fiind că după ideile timpului, un impërat nu era cu putinţă fără un patriarch lîngă dînsul, arhiepiscopul bulgar fu inălţat la acest rang. Intăia sa reşedinţă fu Preslaw ; dar ea se schimbă in curënd impreună cu capitala regatului, care fu una după alta: Sofia, Moglena Voden şi Prespa [2]). După cucerirea Bulgariei dunărene prin impëratul Zimisces (969—976) regele bulgar Samuel, a cărui putere se mărginea mai ales in Macedonia, alese drept capitală a ţërei, oraşul *Ohrida*, aşezat lîngă lacul cu acelaşi nume, care deveni in acelaşi timp reşedinţa patriarchului bulgar.

Cînd regatul bulgar căzu sub mîna puternică a impëratului de Constantinopole Vasile II, supranumit din pricina acestei cuceriri Bulgaroctonul, in 1018, acest impërat păstră

---

[2]) *Iiricek*, Geschichte der Bulgaren, p. 157.

[1]) Idem, p. 190.

neatînarea bisericei bulgăreşti, luînd numai cît capului ei titlul de patriarch şi ne lăsîndu-i de cît pe acel de arhiepiscop. [1]) Acest arhiepiscopat nu intîrzie cu toate acestea a cădea in mînile Grecilor, care'l elenisară cu desăvîrşire. Nu se află de cît doi patriarchi bulgari cu reşedinţa in Ohrida, Filip către anul 1000 şi David 1015—1018. Impĕratul Vasile II numeşte el insuşi pe intăiul arhiepiscop grec in acest oraş, *Ioan de Dibra*, 1019 [2]).

Cînd regatul bulgar fu restatornicit prin fraţii Petru şi Asan, ca regat valacho-bulgar, ei aleseră drept capitală *Trnowo* şi aşezară aici un patriarch neatîrnat de biserica din Constantinopole, [3]) căci patriarchul din Ohrida fiind cu totul grecisat, Bulgarii nu'l mai priviau ca ţinêndu-se de naţia lor.

Istoria mai de apoi a bisericei bulgăreşti ne mai infăţoşînd vre-un interes pentru lucrarea noastră, să cercetăm legăturile in care se găsia această biserică cu acea a Romînilor din Dacia.

Cele d'intăi cunoştinţi positive care au ajuns pănă la noi asupra bisericilor din Moldova şi din Valachia, *ni le arată ca fiind supuse patriarchiei din Ohrida.* Ast-fel cronicele moldoveneşti spun că Iuga domnul Moldovei (1375) trimise la patriarchia din Ohrida pentru a cere „blagoslovenie“ spre ungerea Mitropolitului Teoctist [4]). Această supremaţie a archiepiscopului de Ohrida, asupra bisericei moldoveneşti, fiinţa incă pe timpul lui Stefan cel mare. Acest domn, scrie chiar in anul suirei sale pe tron, 1457, o scrisoare către archiepiscopul de Ohrida in care îl titlueşte: „prea fericitul archiepisco al Primei Iustiniane şi a tuturor Bulgarilor, Sĕrbilor şi ţĕrilor Daciei“. Il inştiinţează despre moartea mitropoli-

[1]) *Iirecek*, Geschichte der Bulgaren, p. 202.
[2]) Idem, p. 211 nota 1. Comp. p. 201.
[3]) Idem p. 226.
[4]) Letopiseţele ţĕrei Moldovei de *M. Cogălniceanu*, Iaşi 1852, I p. 102 (Cronica lui Ureche).

tului Visarion şi'l roagă să'i trimită bine-cuvêntarea spre ungerea unui âltuia. Archiepiscopul in respunsul sêu se numeşte : „Dorotheiu, prin mila lui D-zeu arhiepiscop al Primei Iustiniane, a tuturor Bulgarilor şi a ţêrilor de meazănoapte.“ El cere ertare că nu poate veni insuşi spre a unge pe mitropolit, trimite domnului bine-cuvêntarea sa, poftindu'l a sfinţi pe noul titular cu ajutorul episcopilor ţêrei şi al mitropolitului Ungro-Valachiei, „fratele nostru intru Christos, domnul Macarie, *fiind că şi el se ţine tot de eparchia noastră*“ [1]).

Fiţarea acestei autorităţi a archiepiscopului de Ohrida asupra bisericei din Valachia reiesă chiar din un document al patriarchiei de Constantinopole. Astfel către 'anul 1390 patriarchul Antoniu scrie lui Mircea I domnul Valachiei şi 'i zice: „Şi archiepiscopul *vostru* de la Ohrida au consimţit la aceasta şi au dat bine-cuvêntarea sa; insă noi nu putem nici necunoaşte nici schimba ceea ce inţelepciunea sa a găsit cu cale“ [2]). In sfîrşit Mateiu Vlastari care scriea către 1335 o adunare de legi bizantine, zice că Moldo-Valachia era supusă Ohridienilor [3]).

Patriarhul din Constantinopole era totuşi departe de a recunoaşte in tot dea-una scaunului Ohridei această intindere a jurisdicţiei sale. El cercă, după cît se vede in mai multe

---

[1]) Publicate pentru prima oară in *Glasnic*, organul literaturei sêrbe, VII p. 177. Reprodus in Magazin istoric pentru Dacia de *Bălcescu* şi *Laurian*, I, p. 277. Data 1456 sub care această corespondenţă este publicată in aceste două colecţiuni este greşită. Intr'adevăr data complectă tipărită este : 6964 luna April 20 indicţionul IV-le. Aceasta este cu neputinţă, căci indictionul al IV-le au inceput tocmai la 1 Septembre 1456 şi s'au sfîrşit la 31 August 1457. Deci luna April n'a putut cădea de cît in 1857. Vezi *Emile Picot*, Chronique de Moldavie par Grégoire Ureche, Paris, 1878, p. 90.

[2]) Acta patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV—MCCCCII Ed. Miklosich et Müller, Wîen, 1860, II, p 230.

[3]) Vezi Indreptarea legii, Tîrgovişte a, 1652, p. 403 : „asta să scrie in pravila lui Mateiu Vlastari, cum că şi Moldo-Valachia au fost supusă Ohridenilor“, apud *Melchisedek*, Chron. Rom. p. 44.

rînduri, a răpi de la el puterea ce o avea asupra ţĕrilor romîne, şi amintirea uneia din aceste lupte au fost păstrată chiar in arhivele Constantinopolei; căci cu toate că scaunul arhiepiscopal de la Ohrida a fost grecisat, el tot păstrâ faţă cu acel din Constantinopole o oare-care neatîrnare, care trebuia să jignească tendinţele cotropitoare ale patriarchatului [1]).

Cătră sfîrşitul veacului al XIV-lea patriarchul bisericei răsăritene, luînd ştiinţă că biserica moldovenească căzuse in cursele unui inşălător, *Tagara*, care dîndu-se drept patriarch sfinţise un episcop in ţară, trimise mai multe feţe bisericeşti să vadă cum stau lucrurile. Domnul care ocîrmuia in acest timp in Moldova, respinse amestecul lor, cea ce impinse pe patriarch a face pe stăpînul şi a numi din propria lui autoritate drept mitropolit in Moldova pe un oare-care Ieremia. Acesta insă fu alungat cu ruşine. [2]) Patriarchul trimise atunci pe mitropolitul din Mitelene ca să aducă in orînduială biserica moldovenească [3]); după cît se vede nici acesta n'a fost mai norocit şi patriarchul vĕzĕnd că Moldovenii nu vroesc a primi preoţi streini in ţara lor, numi atunci ca locoţiitor, pănă la alegerea canonică a unui mitropolit, pe un membru al clerului moldovan, protopopul Petru [4]). Moldovenii cereau ca patriarchul să recunoască legalitatea alegerei mitropolitului Iosif, care fusese sfinţit de către acel din Galiţia, după

---

[1]) Archiepiscopul Teophylact (1085—1107) scrie patriarchului de Constantinopole: „ce drept işi insuşeşte patriarchul de Constantinopole de a se amesteca in trebile bulgăreşti, cînd acest popor are biserica sa autocefală şi cînd patriarchul n'au dobîndit nici un privilegiu asupra ei?“ Istoria bisericei bulgăreşti de *M. S. Drinov* citat de Episcopul Romanului, *Melchisedek*, in Cronica Romanului, Bucureşti, 1871, I, p. 53.

[2]) Acta patr. Const. II, p. 223.

[3]) Idem, p. 266.

[4]) Idem, p. 241. Compară *Emile Picot et Georges Bengesco*, Alexandre le Bon prince de Moldavie (1401—1433) Vienne 1882. p. 50.

cît se vede din pricina unei vĕduvii la scaunul Ohridei [1]). Ei nu voiră să lese nimica din cererile lor, şi patriarchul *trebui*, pentru a obţine izbînda atît de mult dorită de el, a incuviinţa ertarea mitropolitului Iosif, pe care 'l afurisise de la inceput, şi'l recunoscu in insuşirea lui, cu condiţie ca şi acesta să se supună supremaţiei patriarchului.

Totuşi aceste legături inchegate cu atîta trudă, nu ţinură mult timp. Imperiul bizantin, ameninţat in toate zilele mai mult de către Turci, căută un sprijin in apusul Europei. Ioan Paleologul îl ceru de la papa, care făgădui a stărui pe lîngă curţile apusene, dacă biserica răsăriteană s'ar supune autorităţii sale. Patriarchul consimţi la această cerere şi pofti pe toţi ceilalţi capi ai bisericii răsăritene a lua parte la sinodul de la Florenţa, unde era să fie desbătută această prea insemnată intrebare. Patriarchul de Ohrida, acel de Ipek (Serbia) şi mitropolitul Valachiei nu dădură consimţimĕntul lor. Patriarchul de Constantinopole trimise in Moldova pe un călugăr grec, Damian, care stărui mult pe lîngă domnul ţĕrii pentru a face ca biserica moldovenească să ia parte la sinod. Nu cunoaştem la ce au eşit aceste stăruinţe; dar noi găsim pe acelaş Damian, representînd Moldova ca mitropolit la intrunirea de la Florenţa. Se pare că patriarchul, rezămîndu-se pe autoritatea nou dobîndită asupra Moldovei, trimise pe acest personagiu să represinte ţara la sinod. Adevĕraţii trimişi ai Moldovei potriviră să ajungă la Constantinopole după plecarea impĕratului şi a patriarchului. „N'au aflat solii lui Alexandru Vodă nici pe patriarchul, nici pe impĕratul la Ţarigrad, ci iar se intorceau neisprăvind nimica;

[1]) Altă dată videm din aceaşi causă un mitropolit moldovan sfinţit de Arhiepiscopul de Ipek al Serbiei. (Letop. I. p. 113). După cît se vede această imprejurare face pe *D-l Hunfalvy* (Ansprüche p. 125) să susţină că biserica Romînilor era supusă canonicește mitropolitului din Halici. Oare legăturile cu scaunul Ohridei îi erau necunoscute sau le lasă inadins la o parte?

nu le au părut a fi cu cale; ci s'au dus la Ohrida unde, găsind pre episcopul de Ohrida şi dănd solia la dĕnsul, că erau trimişi pentru invĕţătura legei, luat-au de acolo şi preoţi şi cărţi sĕrbeşti de toată oranduiala bisericei" [1]: Ast-fel reintrâ Moldova sub atîrnarea vechii sale suzerane spirituale, şi curĕnd după aceea Turcii, punĕnd mîna pe Constantinopole, patriarchul acestui oraş fu impedecat de la restatornicirea autorităţei sale asupra ţĕrilor romîne, care rămaserĕ sub atîrnarea canonică a Ohridei pănă la perderea autocefaliei sale, către sfărşitul secolului trecut, 1767. Ast-fel am vĕzut pe Stefan cel Mare cerĕnd de la acest scaun bine-cuvĕntarea mitropolitului sĕu.

Invĕţatul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir, explică intr'un alt chip obîrşia supremaţiei spirituale a Ohridei asupra bisericilor romîne de la nordul Dunărei. El zice că mitropolia din Moldova atîrna de la inceputul ei pănă la sinodul de la Florenţa, de patriarchul de la Constantinopole, dar că mitropolitul acestei ţĕri, impreună cu patriarchul rĕsăritului, rostindu-se in acest sinod pentru unirea cu biserica catolică, unire respinsă de cea mai mare parte a bisericei ortodoxe, mitropolitul moldovan nu indrăsni a se mai reintoarce la scaunul sĕu. Archiepiscopul din Efesa trimise atunci in locul sĕu in Moldova un archidiacon, ordonîndu'i a primi sfinţirea de la arhiepiscopul de Ohrida, şi de atunci pănă la inceputul veacului XVII-lea Moldovenii rĕmaserĕ sub atîrnarea Ohridei [2]. Domnul nu face de cît a

[1] Letopisiţele ţĕrei Moldovei, de *M. Cogălniceanu* I, p. 106. nota.

[2] Operile principelui *Dimitrie Cantemir*, tipărite de societatea academică romînă, Tom. I, Descriptio Moldaviae, Bucureşti, 1872, p. 144. Această părere este impărtăşită de către d-l *Golubinsky*, profesor la Universitatea din Moscva, in cartea sa: Kratkii ocerc istorii pravoslavnik ţirkvei Bolgarskoi, Serbscoi, Rumânskoi, ili *Moldovlaşskoi, 1871, tradusă in romîneşte de d-l I. Caracicoveanu*: Privire scurtă asupra istoriei bisericeşti romînă-ortodoxa, Iaşi, 1879.

reproduce in această espunere, conținutul unei scrisori a patriarchului bizantin, trimisă lui Vasile Lupu (1634—1654), și pe care el o dă in intregul ei. Este invederat insă că scaunul din Constantinopole, avênd interes a atrage din nou biserica moldovenească sub atîrnarea sa, iscodi această fabulă pentru a arăta domnului că, supunêndu-se patriarchului din Constantinopole, n'ar face de cît a restatornici o veche stare de lucruri care ființase in toate timpurile și care nu fusese turburată de cît in urma sinodului de la Florența de cătră pseudo-patriarchul Mitrofan

Că această părere nu este de cît o iscoadă se vede din insuși actele patriarchatului de Constantinopole, reproduse de noi mai sus, și care sunt cu mult mai vechi de cît sinodul de la Florența.

Să tragem acum urmările ce izvorăsc din aceste fapte.

Dacă admitem că Romînii să fi imbrățișat creștinismul bulgăresc dincolo de Dunăre, in peninsula balcanică, atunci nu se pot esplica mai multe fapte netăgăduite. Mai intăi eșirea Valachilor transdunăreni presupusă ca incepută pe la 1185 trebui să se prelungească indestul de mult timp, și chiar Rösler admite că ea urmă și deveni mai numeroasă pe vremile năvălirii turcești (după 1356) [1]). Insă in tot acest timp Romînii din cea parte a Dunării erau supuși autorității religioase a patriarchului de Trnowo. Cum se face atunci că indată ce ei trec Dunărea să'i vedem intorcêndu-se la vechiul lor patriarch din Ohrida, care perise, pentru a zice ast-fel, pentru națiunea bulgărească in cufundarea intăiului său stat?

Apoi la Romînii din Macedonia, Tesalia și Pind, și in de-

[1]) Rom. Stud. p. 116. „Unter den ethnographischen Veraenderungen welche sich im Gefolge derselben (Osmanischen Machtentfaltung) vollzogen, erscheint uns keine bedeutender als der Rückgang des romaenischen Elementes auf der Halbinsel, bewirkt durch Anfsaugung und Auswanderung.“

obşte la toţi Romînii sud-balcanici, slujba religioasă se face in limba greacă şi nu in cea slavonă, precum aceasta avu loc mult timp la Romînii de la nordul Dunării.

Această deosebire in limba predicării este tot atît de puţin de înţeles dacă admitem că Romînii să fi revenit in Dacia din părţile centrale ale Hemului, de unde vroeşte să-i readucă d-l Tomaschek, şi aceasta, ori-care ar fi esplicarea ce s'ar da presenţei limbei greceşti in biserica macedonică a Romînilor : sau că admitem că ei de la inceput să fi săvĕrşit slujba religioasă in această limbă, sau că să ne inchipuim că patriarchia din Ohrida grecizîndu-se, inlăturâ incetul cu incetul limba bulgărească de mai inainte şi o inlocui cu cea grecească.

Dacă deci Romînii au trecut Dunărea inainte de data insemnată de Rösler venind din jos de Balcani, ei ar trebui să slujească sau să fi slujit cînd-va şi dincoace de Dunăre in limba grecească.

Această deosebire in limba liturghiei esplică şi acea care se află intre caracterele cu care sunt scrise ambele dialecte romîne. Acel din Macedonia intrebuinţează alfabetul grecesc, pe cînd acel din Dacia se slujia pănă in vremile din urmă cu literile cirilice, pe care le-au părăsit apoi pentru a introduce caracterele latine. Tot din această inrîurire trebue dedusă aflarea unui numĕr mult mai mare de cuvinte slavone in dialectul daco-romîn de cît in acel al Macedoniei, care este din potrivă plin de cuvinte greceşti.

Pănă acum insă supunerea bisericei romîne către patriarchia din Ohrida, păstrîndu-se ritul bulgar la nordul Dunărei, pare a remîne o ghîcitoare nedescurcată. Pentru a o esplica va trebui să ne urcăm mai sus, pănă la o novelă a impĕratului Justinian.

Patriarchatul din Ohrida, sub forma sa bulgară, avu un traiu prea scurt, pentru a se admite că in timpul fiinţărei sale să fi putut introduce creştinismul slavon pe rîpa stîngă

a Dunărei, cu atît mai mult că intemeierea scaunului acestei patriarchii in Ohrida cade in vremile impĕratului Zimisces, care supuse prin arme Bulgaria dunăreană, in cît era chiar impedecată de aşi intinde autoritatea pe malul nordic al fluviului, intru cît ţara mijlocie dintre Balcani şi Dunăre căzuse sub stăpînire duşmană.

Patriarchia din Ohrida a purtat insă in tot-d'auna titlul de patriarchie sau archiepiscopie a *Primei Justiniane.* Aşa Archiepiscopul din Ohrida care ia parte in 1256 la sinodul din Constantinopole, se intitulează: „smeritul monach Ioan şi cu mila lui Dumnezeu archiepiscop al *Primei Justiniane* şi a toată Bulgaria.“ [1]).

In decursul secolului al XV-lea acest archiepiscop portă titlul de: archiepiscop al Primei Justiniane, al tuturor Bulgarilor şi al ţĕrilor de mează-noapte“ [2]). El păstrează acest titlu şi in decursul secolului al XVI-lea: „Prin mila lui Dumnezeu archiepiscop al Primei Justiniane şi patriarch al Bulgariei, Sĕrbiei, Macedoniei, Albaniei, Bosniei şi Ungro-Valachiei“ [3]). Patriarchul din Constantinopole cînd se indreaptă către acel din Ohrida îl numeşte: „prea fericitul archiepiscop al Primei Justiniane, Ohrida şi a toată Bulgaria.“

Archiepiscopul Primei Justiniane este pomenit pentru intăiaşi dată in novela a XI-a a impĕratului Justinian din anul 535, indreptată către capul bisericei din acel oraş, a căruia aşezare era unde-va pe malurile Dunărei. Impĕratul prin această lege, orăndueşte căderile ei şi arată ţregiunile asupra cărora era să se intindă jurisdicţia acestei episcopii. Intre altele el zice: „Fiind că acuma, cu ajutorul lui Dumnezeu, ast-fel s'a mărit republica noastră, in cît ambele maluri ale Dunărei să fie pline de cetăţile noastre şi atît Vimina-

---

[1]) *Golubinsky* citat de *Melchisedec*, Chronica Romanului, p. 54.
[2]) Vezi mai sus p. 84.
[3]) *Melchisedek*, ibid. p. 55.

ciul cît și Recidua și Literata care sunt peste Dunăre, să fie earăși supuse autorității noastre, am găsit de cuviință etc.“ Acest loc arată că jurisdicția archiepiscopului Primei Justiniane se intindea și pe rîpa stîngă a Dunărei și că deci se aflau creștini și in aceste părți [1]).

Bulgarii așezîndu-se in Moesia, puseră mîna pe archiepiscopatul Primei Justiniane și făcură din el un scaun bulgăresc, care păstră vechiul său titlu sub noua sa stăpînire. Am arătat mai sus, că patriarchatul din Ohrida nu ființă in forma sa bulgară de cît foarte puțin timp (20 sau 30 de ani) și că in acest restimp era chiar impedecat de a intinde autoritatea sa pe rîpa stîngă a Dunărei. Pentru a esplica supunerea bisericei Romînilor sub scaunul episcopal din Ohrida, trebue admis că această archiepiscopie n'a făcut de cît *a moșteni drepturile cele vechi pe care archiepiscopia primei Justiniane le avea pe rîpa stîngă a Dunărei*, drepturi care se intinseră tot mai mult, cu propășirea puterei bulgărești asupra țerilor așezate la nordul fluviului. Cînd Bulgarii cuprinseră Moesia și așezară aci un patriarch bulgar in vechiul scaun al Primei Justiniane, ei introduseră creștinismul

---

[1]) *Nov. XI*: „Imp. Justinianus A. Castelliano viro beatissimo, Archiepiscopo primae Justinianae: „cupientes ut primae Justinianae patriae nostrae pro tempora sacrosanctus antistes, non solum metropolitanus sed etiam arhiepiscopus fiat et caeterae provinciae sub eius sint auctoritate, id est tam ipsa mediterranea Dacia quam Dacia ripensis nec non Mysia secunda, Dardania et Praevalitana provincia et secunda Macedonia et pars secundae etiam Pannoniae, quae in Bacensi est civitate.—Quum igitur in praesenti deo auctore ita nostra respublica aucta est ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentetur, et tam Viminacium quam Recidua et Literata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum ditioni subiectae sint, necesarium duximus etc.“ In timpul dominațiunei romane și acelei a Gepizilor, Dacia avea episcopi. Vezi scrisoarea papei Eugeniu către Tutund chaganul Avarilor in care îl invită a restatornici acele episcopii. Epist. Eugenii papae ad Tutundum Avarorum Chaganum a. 826 in *Thierry*, Attila, Paris 1855. II p. 204.

bulgar in toate regiunile supuse eparchiei sale precum şi in acele ce le supuseră in urmă autorităţii lor, deci şi asupra ţĕrilor romîne de la nordul Dunărei. Acest archiepiscopat schimbă apoi de mai multe ori reşedinţa sa, păstrînd insă pretutindeni autoritatea sa spirituală asupra ţĕrilor puse sub jurisdicţia sa. El se opri in sfîrşit la Ohrida, unde perdu in curĕnd caracterul sĕu bulgăresc şi o parte din neatîrnarea sa. Ţĕrile romîne, care fusese supuse in timp de veacuri autorităţei sale, nu incetară cu toate acestea a 'i o recunoaşte chiar şi acum, cînd era decăzut din vechea sa strălucire.

In timpul reintemeierii puterii bulgăreşti la sudul Dunărei sub forma ei valacho-bulgară, ţĕrile romîne de la nordul fluviului erau căzute acuma sub alte stăpîniri, ast-fel că de astă dată statul bulgăresc s'a oprit la Dunăre. Ungurii cucerise acum Transilvania, in timp ce Moldova şi Valachia sufereau stăpînirea Cumanilor. Eată pentru ce găsim că autoritatea patriarchului de Trnowo nu trece fluviul [1]) şi popoarele care locuiau pe rîpa stîngă, de şi supuse politiceşte la nişte puteri streine, erau libere in privirea religioasă şi puteau să'şi urmeze legăturile lor cu capul bisericei lor, care reşedea tot la Ohrida.

Romînii deci n'au putut să revină din Moesia, fiind că ei nu s'au aflat nici odată acolo. Pentru a inţelege rolul lor

[1]) D. *Hunfalvy* (Ansprüche p. 28) admite fiinţarea unei Bulgarii dincoace de Dunăre in vremea intăiului stat bulgăresc; o neagă insă pentru timpul următor. Pentru a *scăpa* insă Transilvania, el restrînge această stăpînire a Bulgarilor pe rîpa, stîngă a Dunărei la părţile care invecinează gurile sale. Noi credem că d-sa are dreptate in ceea-ce priveşte timpul cînd a fiinţat această stăpînire; căci dacă statul valacho-bulgar ar fi avut supremaţie pe malul stîng al Dunărei, ar trebui să găsim pe Romîni supuşi patriarchului de Trnowo, cea-ce nu se vede. Cit despre restrîngerea locală a acestei stăpîniri, am vĕzut mai sus că ea se intindea tocmai asupra Transilvaniei şi prin părţile Tisei, unde insuşi Rösler nu poate tăgădui a recunoaşte cel puţin fiinţarea poporului bulgar. (Rom. Stud. p. 205).

dincolo de Dunăre in vremile statului Valacho-bulgar, nu este de nevoe a inchipui ca ei să fi fost foarte numeroşi in „Moesia“ şi apoi a esplica mai tîrziu dispărerea lor din această ţară, punĕndu-i să treacă Dunărea. Cei d'intĕi capi ai rĕscoalei erau valachi; cele d'intĕi lupte pentru rĕsturnare avură drept teatru muntele Haemus, patria Valachilor; elementul bulgar, care era singurul mai cultivat, sfîrşi prin a predomni şi statul valacho-bulgar se schimbă pe nesimţite in un stat curat bulgăresc.

Cît despre ritul bulgar care se intîlneşte la Romînii de la nordul Dunărei, el a fost introdus aici in vremurile intĕiului stat bulgar, care 'şi intindea stăpînirea lui pănă in Panonia. Nu este de nevoe a face pe Romîni să primească acest rit la sudul Dunărei şi chiar legăturile bisericilor moldoveneşti şi muntenesti cu scaunul arhiepiscopal din Ohrida, arată că Romînii n'au putut primi creştinismul bulgar de cît la nordul Dunărei, in ţĕrile pe care ei le ocupă şi astăzi. Căci dacă Romînii ar fi venit din Moesia după veacul al XII-lea, ar trebui să asculte de patriarchul de Trnowo; dacă s'au reintors de mai jos din sudul Balcanilor după 1018, ei ar trebui să slujească in biserica lor in limba grecească ca şi acei din Macedonia. A se admite insă că Romînii să fi revenit mai inainte de secolul al X-lea in Dacia, nu este de loc nimerit, intru cît violenţa năvălirei, care se presupune că 'i ar fi putut alunga din Dacia, stăruia incă in toată furia ei.

V

CRONICARI ŞI ISTORICI.

Se mai intimpină impotriva aflărei Romînilor in Dacia Traiană, tăcerea absolută pe care ar păzi-o asupra acestui fapt toate izvoarele veacului de mijloc.

Chiar cînd această tăcere ar fi intr'adevĕr, incă ea nu ar

dincolo de Dunăre in vremile statului Valacho-bulgar, nu este de nevoe a inchipui ca ei să fi fost foarte numeroşi in „Moesia“ şi apoi a esplica mai tîrziu dispărerea lor din această ţară, punĕndu-i să treacă Dunărea. Cei d'intĕi capi ai rĕscoalei erau valachi; cele d'intĕi lupte pentru rĕsturnare avură drept teatru muntele Haemus, patria Valachilor; elementul bulgar, care era singurul mai cultivat, sfîrşi prin a predomni şi statul valacho-bulgar se schimbă pe nesimţite in un stat curat bulgăresc.

Cît despre ritul bulgar care se intîlneşte la Romînii de la nordul Dunărei, el a fost introdus aici in vremurile intĕiului stat bulgar, care 'şi intindea stăpînirea lui pănă in Panonia. Nu este de nevoe a face pe Romîni să primească acest rit la sudul Dunărei şi chiar legăturile bisericilor moldoveneşti şi muntenesti cu scaunul arhiepiscopal din Ohrida, arată că Romînii n'au putut primi creştinismul bulgar de cît la nordul Dunărei, in ţĕrile pe care ei le ocupă şi astăzi. Căci dacă Romînii ar fi venit din Moesia după veacul al XII-lea, ar trebui să asculte de patriarchul de Trnowo; dacă s'au reintors de mai jos din sudul Balcanilor după 1018, ei ar trebui să slujească in biserica lor in limba grecească ca şi acei din Macedonia. A se admite insă că Romînii să fi revenit mai inainte de secolul al X-lea in Dacia, nu este de loc nimerit, intru cît violenţa năvălirei, care se presupune că 'i ar fi putut alunga din Dacia, stăruia incă in toată furia ei.

V

CRONICARI ŞI ISTORICI.

Se mai intimpină impotriva aflărei Romînilor in Dacia Traiană, tăcerea absolută pe care ar păzi-o asupra acestui fapt toate izvoarele veacului de mijloc.

Chiar cînd această tăcere ar fi intr'adevĕr, incă ea nu ar

dovedi nimic, căci Dacia a fost o ţară care rĕmase, pentru a zice ast-fel, afară din mişcarea istorică. Nefiind civilisată şi lipsită de atingere cu popoare care cunoşteau intrebuinţarea scrierei, se înţelege uşor cum se face că isvoarele veacului de mijloc nu pomenesc despre aflarea Romînilor in această regiune. Insă autorii bizantini conţin destul de des arătări care se rapoartă către ţĕrile aşezate la nordul Dunărei, şi deci firesc lucru ar fi ca ei să vorbească despre Romîni ca locuind in aceste părţi, dacă ei s'ar fi aflat pe aici. Aceasta este foarte drept; insă trebue luat aminte că nici odată ţĕrile Daciei n'au avut in acest restimp un traiu neatărnat, ci trecĕnd fără incetare din mănile unor barbari in acele ale altora, primiau in tot-d'auna numele năvălitorilor. Ast-fel Dacia fu numită succesiv Gotia, Hunia, Gepidia, Avaria, Bulgaria, Cumania etc., şi popoare care o locuiau, ori de ce neam ar fi fost, îşi schimbau numele la fie-care schimbare de stăpîn, şi aceste nume sunt singurele cunoscute de autorii bizantini. Ast-fel *Pachymeres* ne pare a amesteca Valachii din această parte a Dunărei cu Sciţii, de oare-ce el observă că impăratul Andronic s'ar teme ca Valachii de pe lîngă Constantinopole să nu vină in ajutorul Sciţilor care se aşteptau se năvălească—fiind traşi in partea lor prin asemănarea vieţuirei şi doară şi prin comunitatea singelui şi a neamului." [1]) Am vĕzut mai sus că Valachii din muntele Haemus caută scăpare la Sciţii de pe rîpa stîngă a Dunărei [2]). Se crede in deobşte că aceşti Sciţi ar fi Cumanii; dar s'ar putea tot aşa de cu temeiu vedea in ei Valachii, fiind că este mai de crezut că Valachii din Haemus să fi cerut ajutor la cei din Dacia de cît la nişte barbari cu care nu aveau nimic de impărţit. Apoi să se mai bage de seamă că

[1]) *Pachymeres*, Bonn. p. 430.

[2]) *Nicetas Choniates*, Bonn. p. 488: „οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀσὰν βάρβαροι τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τοῖς Σκύθοις συμμίξαντες".

atunci cînd Bizantinii nu numesc pe locuitorii aşezaţi la nordul Dunărei după numele stăpînitorilor lor, ei 'i botează cu porecle vechi, precum: Sciţi, Geţi, Daci, Tribali, etc. Ast-fel noi credem a regăsi pe Romîni in acest loc a lui Cantacuzen: „dar *Geţii* de dincolo de Istru, care se slujise cu aceleaşi arme ca şi Tătarii, şi care venise pentru a ajuta Misienilor“ [1]).

Este cu atîta mai puţin afară din cale de a vedea pe scriitorii bizantini că se indeletnicesc aşa de puţin cu Romînii de dincoace de Dunăre, cu cît 'i aflăm pomenind aşa de rar despre acei ce locuiau in inima chiar a impĕrăţiei lor. Astfel am vĕzut mai sus că cea d'intĕiu pomenire a acestui popor, ca rasă deosebită, purtănd numele de Valachi, cade in anul 976, deci către sfîrşitul secolului al X-lea şi cu toate acestea acelaşi Pachymeres, citat mai sus zice că ei locuiau lîngă mahalalele Constantinopolei. Cît timp Valachii nu jucară nici un rol in istorie, ea nu se indeletnici cu dĕnşii; de indată ce ei incep a pune in cumpĕnă soarta impĕrăţiei bizantine, se vĕd pe istoricii ei scoţindu-i din uitarea in care'i părăsise. Nicetas Choniates vorbeşte de ei mai pe fie-care faţă. D-l *Iung* observă cu multă dreptate, că Valachii care locuesc astă-zi in Austria, de şi alcătuesc a 12-a parte a poporaţiei impĕrăţiei şi locuesc o intindere de pămĕnt de 2000 mile pătrate, mai nu sunt amintiţi in istoria acestui stat pănă la 1848 unde ei incep a se arĕta“ [2]).

Intr'un cuvĕnt, argumentul *a silentio*, nu dovedeşte absolut nimic. Indată ce incep a se afla documente sau scrieri asupra Daciei traiane, se vĕd in ele pomeniţi Romînii. Dacă deci, aceştia par a nu fi amintiţi de istoricii veacului de mijloc, lucru îşi are esplicarea sa in imprejurarea că dĕn-

[1]) Adecă Valachilor. *Cantacuzenus*, Bonn. I. p. 465.

[2]) In istoria Austriei a profesorului *Krones* ei nu sunt pomeniţi de cît de vr'o 12 ori. Vezi *Iung*, Römer und Romanen in den Donaulaendern, Innsbruck, 1877, p. 245.

şii nu'i cunoşteau. A se deduce de aici nefiinţarea lor pare o incheiere cam pripită.

Dar este oare adevĕrat că nici un isvor istoric pănă in secolul al XII-lea să nu pomenească pe Romîni la nordul Dunărei? Protivnicii stăruinţei Romînilor procedează in chipul următor pentru a intemeia această axiomă: Ori unde ei intîlnesc veri un loc care să pomenească despre acest popor ca locuind in Dacia traiană, ei îl interpretează şi 'l rĕsucesc pănă ce scot din el un inţeles cu totul altul de cît acel pe care 'l are in adevĕr. Cînd se intĕmplă de dau peste isvoare mai indărătnice, cărora nu li s'ar putea aplica această operaţiune, atunci declară isvorul insuşi de mincinos. Astfel se ajunge la incheierea dorită că Romînii nu s'ar afla in isvoarele, din care ei inşii 'i alungă. Sistemul urmat de protivnicii Romînilor este foarte indemănatec. Cînd intîlnesc dovezi conforme teoriei lor, le primesc fără nici un control; cînd dau peste dovezi ce nu se impacă cu dĕnsa, caută să scape de ele prin unul din mijloacele arătate. Cu o aseminea metodă se poate proba ori-ce. Rĕmîne numai intrebarea dacă aceasta se chiamă a face istorie.

Este un cronicar unguresc *Anonymus Belae regis notar*, care pomeneşte in chipul cel mai neindoelnic despre fiinţarea Romînilor in Transilvania pe timpul cînd Ungurii au cucerit această ţară. El 'i arată chiar ca alcătuind un stat sub un duce a lor numit *Gelu* şi 'i dă drept oămenii cei mai ticăloşi ai pămîntului „fiind că ar fi Valachi şi Slavi". [1]) Pentru ca teoria lui Rösler să poată rĕmînea, trebuia cu ori-ce

[1]) *Schwandtner*, Scriptores rerum hungaricarum Vindobonnae 1746, I. p. 17: „tunc Tuhutum—dum coepisset audire ab incolis bonitatem *terrae ultra silvanae ubi Gelou* quidam *Blaccus* dominium tenebat" p. 18: „et habitatores illius terrae viliores homines essent totius mundi, quia essent *Blasii* et *Sclavi* et dux eorum *Gelou* minus esset tenax". *A. Thierry*, Attila, II, p. 369 pune traiul acestui notar sub Bela 1 (1061—1063); *Rösler* il strămută tocmai sub Bela IV (1235—1240).

preț inlăturată această mărturisire a notarului anonim. De aceea și vedem că Rösler își deschide chiar cariera de învățat prin o critică nimicitoare a cronicarului unguresc [1]). Rösler se silește mai ales a dovedi in această scriere neștiința fabuloasă a cronicarului și sistemul său de a falșifica istoria in interesul gloriei maghiare. Să cercetăm mai cu deamăruntul aceste invinuiri.

Anonimus aduce pe Unguri din Sciția; dar Regino, „singurul izvor pe care cronicarul l'ar fi avut inaintea ochilor", pune ca pricină a acestei părăsiri a vechei lor patrii, pustirea Ateluzului de către Peceneghi, fapt intărit și prin arătările lui Constantin Porfirogenitul, care adaugă că Peceneghii fură ajutați in această intreprindere de către Bulgari, sub regele lor Simeon [2]). Anonimus trece peste acest motiv nu prea de fală, și atribue eșirea Ungurilor din Sciția sporirei peste măsură a poporațiunei. Anonimus apoi schimbă in izbînzi perderile invederate suferite de Unguri, precum spre esemplu acea din 955, unde oardele lor fură sfărămate de către Othon cel Mare in cămpia de la Lech. In neunire cu toate izvoarele veacului de mijloc, fără a scoate pe Regino, Anonimus face pe Unguri să mănuească sabia și numește popoarele care se slujiau cu arcul și cu săgeata, mărșave și ticăloase, cănd este cunoscut că tocmai Ungurii intrebuințau această armă, după cum făceau și Hunii străbunii lor. Cînd el descrie ruinele vechii reședinți a lui Attila, le arată că ar fi de peatră, pe cănd Priscus, care vězuse această capitală pe timpul chiar cănd trăia intemeietorul ei, o descrie ca fiind de lemn. Eată in ceea ce privește reaua credință.

[1]) *R. Rösler.* Zur Kritik der ältesten ungarischen Geschichte, Troppau 1860. Reprodusă și adaosă in cap. IV a Rom. Stud.

[2]) *Porphyr.* De adm. imp. Bonn. p. 173: „μετὰ δέ τὸ πάλιν τὸν Συμεὼν μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων εἰρηνεύεσθαι καὶ λαβεῖν ἄδειαν, διεπέμψατο πρὸς τοὺς Πατζινακίτας, καὶ μετ'αὐτῶν ὡμοφώνησε τοῦ καταπολεμήσας καὶ ἀφενήσας τοὺς Τούρκους."

Cît pentru neştiinţa lui ea nu ar reeşi mai puţin la lumină, dacă se pun in asemănare fabulele sale cu faptele istorice dovedite intr'un chip neindoelnic. Aşa el vorbeşte despre un duce al Kievului care s'ar fi supus Ungurilor cînd aceştia trecură prin statul sĕu, cînd este cunoscut că pe vremile venirei Ungurilor in Panonia, nici măcar nu fiinţa un ducat neatărnat al Kievului, căci acesta fusese intrunit cu acel al Novgorodului sub puternica mînă a lui Oleg, care nu era om să tremure inaintea unor fugari. Cucerirea Serbiei şi aceea a Croaţiei de către Unguri nu putea să aibă loc la intrarea Ungurilor in Panonia, fiind că cea d'intăi nu fu nici odată cucerită de Unguri, care n'au trecut nici cînd preste rîul Sava, ear a doua n'a fost supusă de Unguri de cît mult mai tîrziu. Anonimus nu pomeneşte nimic despre Avari, care trebuiau să se afle incă in Panonia de mează-zi; el nu cunoaşte apoi nici pe Gepizi care trăiau incă in Dacia pe la anul 871. Tot atît de necunoscĕtor este el despre şirul ducilor celor d'intăi ai Ungariei, căci el pune in fruntea lor pe Almus care ar fi fost urmat de Zulta, pe cînd Porfirogenitul arată ca cel d'intăi pe Arpad al cărui fiu şi urmaş ar fi fost Leonta.

Anonimus vorbeşte şi de un duce al Bulgarilor, Salanus, şi Rösler observă că fiinţarea unui ducat bulgar neatărnat pe rîpa stîngă a Dunărei nu este cu putinţă, fiind că chiar dacă Bulgarii şi-ar fi intins stăpînirea şi pe malul stîng al Dunărei, statul bulgar care se afla tocmai pe atunci in culmea inflorirei sale, n'ar fi putut ingădui fiinţarea unui stat neatărnat bulgăresc, ci l'ar fi contopit in propria sa unitate.

Este netăgăduit că unele din aceste invinuiri sunt intemeate. Anonimus era fără indoială tot atita de neştiutor pe cît nu se sfia a infrănge adevărul de indată ce el nu se impăca cu gloria maghiară. Dar critica lui Rösler merge prea departe, de exemplu cînd găseşte de vină lui Anonimus pentru ce nu ar pomeni nimica despre Avari şi Gepizi, care tre-

buia incă pe timpul venirei Ungurilor să se fi aflat in Panonia. O asemene invinuire nu i s'ar putea face nici chiar atunci cînd el ar fi descris niște fapte contimpurane, căci un cronicar nu este ținut să arăte toate faptele care ar putea să ne intereseze pe noi; el povestește acele care lui i se păreau de samă. Pentru Anonimus care trăește insă, după susținerea lui Rösler, vr'o 300 de ani după venirea Ungurilor, o asemene invinuire nu are nici un înțeles. El nu au pomenit de Gepizi și de Avari pentru că sau nu iau găsit amintiți in cronicele anterioare intrebuințate de dînsul, sau pentru că tradițiunea tăcea asupra lor: Necunoștința apoi ce i se pune in socoteala despre șirul ducilor unguresti, este tot atît de puțin intemeetă, intru cât se aduce numai cît pe Porphirogenitul pentru a combate arătările sale, și acesta, de și mai apropiat de epoca emigrărei Ungurilor din Ateluza in Panonia (952), totuși ca strein nu putea cunoaște cu atîta exactitate istoria unui popor barbar, in cît s'ar putea intîmpla ca Anonimus să aibă dreptate, sau chiar ca ambii să se înșele [1]). Rösler mai bănuește incă lui Anonimus că ar vorbi despre existența unui duce rusesc in Kiev, cînd este cunoscut că la 898 un asemene ducat nu era in ființă, căci ar fi fost intrupat in ducatul lui Oleg din Nowgorod Dar dacă n'a fost un duce, a fost cel puțin un comandant al orașului cu care Ungurii s'au luptat, și acest popor nu era ținut să se informeze despre relațiunile politice ale popoarelor prin teritoriile cărora trecea, in cît se lese tradițiunei niște arătări precise asupra unor asemene imprejurări. Apoi pentru ce oare nu ar fi tolerat imperiul bulgar de peste Dunăre existența unor ducate vasale bulgare pe malul stîng al fluviului? Ori cine vede că toate aceste critici sunt silite și fără indoială că dacă Rösler găsește numai atîta de spus in potriva lui Anonimus,

[1]) Comp. *Katona*, Historia Critica 1. p. 130. Cap.: „Qno modo Belae notarius cum Porphyrogenito conciliari potest."

aceste lipsuri, chiar in casul cănd ar fi adevărate, incă nu pot ridica lui Anonimus ori ce putere doveditoare, după cum Rösler se incearcă a susţinea:

Se poate insă intămpla ca numele atit a ducelui romîn cît şi a celor bulgari amintiţi de Anonimus să fie iscodite, fie de dînsul, fie de tradiţiune. Este insă peste putinţă de admis că Anonimus să fi iscodit şi popoarele slave, bulgare şi valache, care constituiau acele ducate.

Cu toate că Anonimus pare a se apăra de a fi urmat in expunerea sa datele tradiţionale şi spune că şi-ar fi scris cronica după istoriografii de mai inainte,[1]) noi credem că nu s'ar putea pune mare temiu pe această pretenţie a unui om neştiutor care vroia să treacă drept invĕţat, şi care de şi a putut scoate cîte-va fapte de la un izvor de mai inainte, totoşi culegea cele mai multe din intămplările povestite de dînsul din bogatul cîmp al tradiţiunei. Se poate observa că de căte ori povestirea sa urmează marele trăsături ale tradiţiei naţionale, ea conţine adevĕrul; amănunţimele pe care el le adaogă pot fi falşe sau inchipuite; ele insă nu pot resturna substanţa tradiţiei insăşi, cu atîta mai mult că ea poate fi adeverită şi prin alte mărturisiri contimpurane cu notarul.

Aşa Anonimus spune că Ungurii veniră din Sciţia in Panonia trecĕnd pe lîngă Kiev şi intrară in acea ţară prin partea de mează-noapte, trecĕnd peste munţii Carpaţi. Rösler, care pare a găsi o plăcere deosebită de a arăta de neadevărate toate spusele notarului anonim, şi care ţine a dovedi incă odată că Bulgarii nu stăpîneau Valachia, face pe Ungurii cei alungaţi din ţara lor de către Peceneghi şi Bul-

[1]) *Schwandtner* l. c. I. p. 2: „Etsi tamen nobilissima gens Hungariae primordia suae generationis et fortia quaeque facta sua *ex falsis fabulis rusticorum vel a garullo cantu joculatorum* quasi somniando audiret, valde indecorum et satis indecens esset.—„Et secundum *traditiones diversorum historiographorum* divinae gratiae fultus auxilio".

gari, să apuce calea sudică pentru a intra in Panonia, prin Valachia şi Banat. El zice in scrierea sa de căpitenie: „Dacă Ungurii ar fi putut in 892 să intreprindă prin partea de meazănoapte o espediţie in potriva Moravilor, cîţi-va ani după acea ei n'ar mai fi putut apuca aceiaşi cale pentru a căuta altă locuinţă. In anul 892 Ungurii locuiau intre Nipru şi Carpaţii răsăriteni ai Transilvaniei. Nici un popor puternic nu-i impedeca de a trece prin Podolia şi podişurile nordice ale Carpaţilor către Ungaria. In 895 ei nu mai locuiau acolo, ci se strămutaseră şi locuiau acuma regiunea aşezată intre Aluta şi Porţile de fer. Cumpliţii Peceneghi a căror putere o simţiră in cea de pe urmă a lor supunere, i-ar fi impedecat de a incunjura Carpaţii“ [1]).

Acest loc desgoleşte pe deplin sistemul autorului in intemeierea teoriei sale, anume acela de a pune ca dovedit, lucrul care tocmai are nevoe de dovadă. In 892 Ungurii ar fi putut să treacă prin Podolia pentru a intra in Ungaria prin nordul acestei ţări, căci *nici un popor puternic* nu le inchidea această cale. In 895 ei nu puteau s'o mai facă. Pentru ce? ori cine s'ar aştepta de a găsi pricina acestei impedecări *in un popor puternic care s'ar fi aşezat in Podolia.* In locul acestei incheieri lógice, Rösler pune o alta anume că Ungurii n'ar mai fi locuit in Ateluzu, dar se aşezaseră in Oltenia, pentru a găsi ast fel in Peceneghi acel popor puternic de care are nevoie spre a impedeca pe Unguri de a incunjura Carpaţii. Eată deci pentru ce Rösler, îi strămută in Oltenia. Dar de unde ia Rösler această locuinţă a Ungurilor in acea regiune? Care istoric al acelor timpuri i-o spune? eată ceea ce a uitat să ne arĕte. El susţine acest fapt fiind că are nevoie de el din două puncte de vedere: intâiu pentru a combate pe Anonimus şi al doilea pentru a arăta că Un-

[1]) Rom. stud. p. 198.

gurii, putînd trece liber prin Valachia, aceasta nu era supusă Bulgarilor.

Intărirea spuselor notarului 'i vine dintr'o parte de unde ea n'ar prea putea fi aşteptată. Cronica rusască atribuită lui Nestor (scrisă către anul 1100) conţine o arătare identică cu acea a lui Anonimus: „Anii 6396, 6397, 6398, 6399, 6400, 6401, 6402, 6403, 6404, 6405, 6406 (898). Ungurii trecură pe lîngă Kiev, lîngă muntele care şi astăzi se numeşte incă muntele Ungurilor. Ajunşi la malurile Niprului ei aşezară acolo corturile lor, căci ei erau nomazi precum sunt şi astăzi Polovzii. Ei veniau de la răsărit şi trecură nişte munţi inalţi care s'au numit munţii Ungureşti şi se apucară la luptă cu Valachii şi Slavii care locuiau in aceste ţări.“ [1]).

Este greu de crezut că Anonimus să fi cunoscut cronica lui Nestor şi să fi luat din ea arătarea sa asupra drumului urmat de Unguri. Această rĕspundere deplină intre Anonimus şi cronicarul rus, dă fără indoială spuselor celui d'intăi o strălucită intărire şi arată că acolo unde n'avea interes a ascunde adevĕrul, el îl da la lumină. Rösler crede că Anonimus „n'ar putea fi scăpat nici chiar prin ajutorul lui Nestor.“ [2]) Dacă s'ar urma principiile de critică puse in lucrare de Rösler, cînd e vorba de a nimici o dovadă care vine in sprijinul Romînilor, ar trebui să ne lepădăm pentru tot-deauna de incercarea de a intemeia adevĕruri istorice. Noi credem că această potrivire deplină intre două isvoare aşa de deosebite este cea mai bună dovadă a fiinţărei unui fapt istoric, şi că Rösler care strămută pe Unguri fără nici o dovadă in Oltenia, n'are dreptul de a invinui pe Anonimus cu atîta amărăciune, căci şi el îi urmează intocmai, iscodind fapte

[1]) Chronique dite de Nestor, par Louis *Léger*, Paris 1884, Cap. XIX, p. 19.

[2]) Rom. Stud. p. 199.

acolo unde nu le află potrivite cu dorințele sale, pentru a sluji unei cause streine istoriei.

Este apoi de observat că Porphirogenitul spune că Ungurii ar fi părăsit Ateluzul fiind impedecați de a'l reocupa, de către Peceneghi. Ungurii care atacase mai inainte pe Simon regele Bulgarilor se indușmănise cu el. Cînd in 892 ceata resboinică a Ungurilor apucă către apusul Europei pentru a ajuta pe Arnulf contra lui Swiatopluc, Bulgarii trimit soli la Peceneghi ca să atace familiile Ungurilor remase acasă fără apărare și pustiesc impreună Ateluzul intr'un mod ingrozitor. Cînd se intorc Ungurii inapoi din expediținea lor, unde avuseră prilegiul a cunoaște intinderea și mănoșia cămpiilor panonice, ei, găsind țara lor prăpădită, își culeg familiile și averile lor imprăștiete de Bulgari și Peceneghi și se strămută in Panonia. Pe unde au apucat? Chiar logica cea mai elementară ne arată că ei n'au putut urma alt drum de cît acele pe care 'l cunoșteau, de vreme ce s'au dus ear către Panonia, de unde tocmai ei se intorceau. Fiind insă că trebue să ne inchipuim că Bulgarii și cu Peceneghi nu vor fi părăsit cu totul țara pustiită și cucerită de ei—causă pentru care Peceneghii locuiau in Ateluzu pe timpul lui Constantin Porphirogenitul—apoi Ungurii nici nu putură să se incerce a străbate către sud, ci apucară inapoi către Panonia. Parte din Ungurii cei rămași a casă spre paza familiilor, fugise de atacul combinat al Bulgarilor și Peceneghilor in munții Moldovei sudice; ei rămaseră apoi aice, alcătuind națiunea Secuilor, care sunt tot de rasă maghiară, de și limba lor e ceva mai barbară de cît a Ungurilor propriu zișI. Singură această imprejurare explică cum se face de intălnim numai cît această parte din poporul maghiar așezat in munți, pe cînd tot celalalt ocupă șesul. Așa dar lovirea Ateluzului de Bulgari și Peceneghi a avut doue urmări pentru națiunea maghiară: parte din ea căută un adăpost in muntii Moldovei

—Secuii, cealaltă parte, care revinea din expediția in Panonia se intoarse pe calea pe unde venise earăși in acea țară. Din această expunere a faptelor se vede intr'un chip neindoelnic că Ungurii nici odată n'au putut să ocupe Oltenia pentru a trece apoi de aice in Panonia.

Anonimus are deci deplină dreptate cînd el pune pe Unguri să intre in Panonia pe la nord și nu pe aiurea.

O pătrundere a Ungurilor in Panonia prin sud era chiar peste putință din mai multe pricini: Intăiu, fiind că Ungurii nu o cunoșteau, pe cînd calea de la nord le era pe deplin cunoscută, căci ei o apucase in mai multe rînduri in espedițiile lor in potriva apusului. Așa este de crezut că insuși Rösler nu gîndea a aduce pe Unguri pe hotarele monarchiei france in 862, făcîndu'i să treacă strîmtorile Porților de fer. Am vĕzut mai sus că chiar dînsul admite că in 892 Ungurii ar fi lovit Moravia venind de către mează-noapte Apoi chiar cînd Ungurii, presupunĕndu-i așezați in Oltenia, ar fi vrut să treacă din Valachia in Panonia, pe acele timpuri nu era nici o cale deschisă intre aceste două regiuni, și aceasta cu atît mai puțin cînd era vorba de strămutarea unui popor intreg. Avem asupra acestei imprejurări o dovadă invederată. Istoricul bizantin *Menandru*, rapoartă că Chaganul Avarilor, Baian, (care locuia in Panonia) vroind in 581 să pedepsească pe Slavii care locuiau in Valachia, pentru că aceștia nu vroiau să asculte de ordinile sale și să-i plătească tributul, și rugat tot odată și de impăratul Mauriciu ca să pedepsască pe Slavi pentru o invasiune a lor in impărăția bizantină, trece Dunărea la Singidunum, merge de a lungul rîpei drepte a fluviului pănă in dreptul Schiției (Dobrogia) și 'l trece inapoi pe malul nordic pentru a ajunge pe supușii sĕi rĕsvrătitori. [1]) Este insă invederat că dacă Baian ar fi putut

[1]) *Menander*, Bonn. p. 404. Comp. *Pič*, Abstammung der Rumänen, p. 75.

trece de a dreptul din Panonia in Valachia, el nu ar fi făcut acest incunjur.

Rösler, pentru a dovedi cum Anonimus turbură pretutindene adevĕrul, pune intr'o necontenită asemĕnare spusele sale cu acele ale cronicilor apusene. Această metodă, de şi foarte nimerită, nu poate conduce la resultate sigure de cît in privirea istoriei *exterioare* a Ungurilor, atingerea lor cu popoarele apusului. Ea nu poate fi pusă in lucrare pentru istoria *interioară* a acestui popor, faptele petrecute la cucerirea Ungariei, pentru că nici o cronică apusană nu cunoaşte aceste fapte. Inducţiunea trasă de Rösler că Anonimus fiind prins de mai multe ori cu minciuna in spusele sale, nu ar putea fi crezut nici odată, nu este logică, şi apoi am vĕzut că asupra unui punct prea insemnat din istoria lăuntrică a Ungurilor, calea urmată de ei pentru a trece din Ateluzu in Panonia Anonimus chiar conţine adevĕrul. El nu avea interes aici de a falşifica cele petrecute, şi chiar neştiinţa sa, făcĕndu-l să priimească tradiţiunea ca temelia povestirei sale, dă cuvintelor sale şi mai multă crezare.

Mărturisirea sa despre aflarea Romînilor in Transilvania, cu toate fabulele de care el o inconjoară, să nu conţină ea oare un fond de adevĕr? Ce interes ar fi avut Anonimus a iscodi fiinţarea acestui popor? Nu se poate admite falsificarea unui fapt istoric, de cît din o pricină oare-care. Insă in zadar s'ar căuta o asemenea in casul nostru. Rösler insă care e pregătit asupra tuturor punctelor, descopere in curĕnd pricina care ar fi impins pe Anonimus a iscodi fiinţarea Romînilor in Transilvania pe vremile venirei Ungurilor. Găsind in timpul sĕu (1235—1270) Romîni in Transilvania, el trebuia să dea o esplicare a aflărei lor in această ţară. Şi ast-fel inchipui el pe acest popor ca aflat in Transilvania de cucerirea maghiară. Eată originea fabulelor sale privitoare pe Gelu. Cel mai bun respuns ce se poate opune unei aseme-

nea susţineri a fost făcut de d-l. *Tomaschek*, pe cînd era încă protivnicul lui Rösler. Reproducem încă odată cuvintele sale aduse şi mai sus: „Anonimus nu putea fi aşa de nepriceput să vrea a face să creadă pe compatrioţii sĕi că Valachii ar fi nişte locuitori vechi ai ţĕrei, cînd—după cum susţine Rösler—ei abia ar fi fost intrat in ea cu 60 de ani mai inainte. Nu, tradiţiunea mai veche de cît amintirea oamenilor şi credinţa obştească a timpului sĕu i arăta ca atari pe Valachi şi pe Slavi. Dacă ar fi putut privi pe Valachi, pe care 'i numeşte cei mai ticăloşi dintre oameni, ca pe nişte vagabonzi noi veniţi, de sigur că el nu le-ar fi cruţat şi această ocară.“

Anonimus insă nu este singurul isvor al veacului de mijloc care să amintească fiinţarea Romînilor in Transilvania. Datele sale sunt sprijinite şi de alte cronici contimporane sau cu puţin timp posterioare, a căror credinţă n'a fost nici odată bănuită. Aşa cronica intitulată *De facto Hungariae magnae invento* scrisă in 1237, incepe prin cuvintele: „S'au găsit in *faptele Ungurilor creştini*, că ar fi altă Ungarie mare, de unde au eşit 7 duci cu popoarele lor, care au venit in ţara ce astă-zi se numeşte Ungaria, ear pe atunci se numea *păşunele Romanilor*, pe care şi-o alesese spre a o locui, după ce au supus popoarele ce trăiau atunci intr'însa.“ [1]) Nu trebue uitat că şi Anonimus vorbeşte de anale pe care le-ar fi avut sub ochii sĕi şi reproduce din aceste anale tocmai faptul raportat şi de cronica de mai sus; el spune: „In anul intrupărei lui Dumnezeu 884 *după cum se spune in croni-*

---

[1]) „Inventum est in gestis Hungarorum Christianorum, quod esset alia Hungaria maior de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant qui venerunt in terram quae nunc Hungaria dicitur, tunc vero dicebatur *pascua Romanorum*, quam inhabitandam prae terris ceterris elegerunt, subiectis sibi populis qui tunc habitabant.“ Citată de *Tomaschek* in critica cărţii lui Rösler, Zeitschr. für Ö. G., 1872.

cele anale, şapte feţe de căpitenie au eşit din ţara Scitică către apus.“ [1]) Cronica anterioară consultată de Anonimus era deci aceeaşi pe care a avut'o in vedere şi scrierea *de Magnae Hungariae invento*. Anonimus aducĕnd dintr'ĕnsa povestirea despre eşirea Ungurilor din Scitia, este firesc lucru de a admite că el reproduce după acel isvor intreaga espunere despre eşirea lor din vechea lor patrie şi aşezarea lor in cea nouă, cu atît mai mult că cuvintele intrebuinţate de dînsul sună aproape in acelaşi mod, vorbind şi el despre păstorii Românilor pe care 'i dă ca Valachi: „Pe care ţară (adică Panonia) o locuiau Slavii, Bulgarii şi Valachii sau păstorii Romanilor.“ [2]) Anonimus deci in privirea aflărei Romînilor in Transilvania, nu face de cît să reproducă un izvor anterior, ceea ce'l pune afară din cearta intreprinsă asupra adevĕrului acestei notiţe Archidiaconul Thomas in Istoria pontificilor din Salona şi Spalato scrisă cătră 1266, zice că „Ungurii veniră in Panonia şi după ce uciseră locuitorii acelei regiuni, şi pe o parte din ei îi reduseră in sclăvie, s'au aşezat in acel cîmp—această regiune se zice că din vechime a fost *păşunele Romanilor*.“ [3]) In sfîrşit *Simon Keza* zice in cronica sa, scrisă cătră 1285; „Valachii care fură *păstorii* şi colonii *Romanilor* rămĕnĕnd de bună voia lor in Panonia.“ [4]) Termenii deci de Valachi şi de păstorii Romanilor

---

[1]) „Anno dominicae incarnationis D CCLXXXIIII *sicut in anali-bus continetur cronicis*, septem principales personae egressi sunt de terra Scitica versus occidentem.“ *Schwandtner* l. c. I, p. 6.

[2]) „Quam terram inhabitabant Slavi, Bulgari et Blachi ac pastores Romanorum.“ *Schwandtner*, l. c. p. 8.

[3]) „Interfectis namque incolis regionis illius, aliisque in servitudinem redactis posuerunt se in planitie illa—haec regio dicitur antiquitus fuisse *pascua Romanorum*“. *Thomas archidiaconi spalatensis*, Historia Salonitarum politificum atque Spalatensium. *Schwandtner* l. c. III p. 349.

[4]) „Blakis, qui Romanorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia“. Ed. Endlicher p. 37.

(de unde numele țĕrei de păşunele Romanilor) sunt intrebuinţaţi fără osebire unul pentru altul, spre a insemna aceaşi poporaţiune, şi acest termen este cu atîta mai potrivit cu cît Valachii fusese reduşi prin imprejurările espuse mai sus la starea de păstori.

Rösler dovedeşte pe Anonimus de falş in toate părţile istoriei sale care se rapoartă la atingerea Ungurilor cu naţiunile apusene, unde am vĕzut că el avea interes a ascunde adevĕrul. O asemănare de acelaşi fel făcută cu alte izvoare indigene in privirea faptelor lăuntrice ale istoriei ungureşti, intăreşte din potrivă spusele sale in chipul cel mai vĕdit; ce trebui dedus de aici? Nimic alt ceva, după cum credem noi, de cît că Anonimus nu este cu mult mai neştiutor nici mai falş de cît cele mai multe din cronicele veacului de mijloc, că el nu ascundea adevĕrul de cît acolo unde era interesat a o face, şi că prin urmare arătările sale in privirea Valachilor, intemeindu-se pe tradiţiune şi chiar pe nişte cronici mai vechi, ele trebue să fie privite ca vrednice de credinţă.

Cronica atribuită lui Nestor, pe care am găsit'o mai sus intărind spusele lui Anonimus in ceea ce priveşte calea urmată de Unguri pentru a veni din Ateluzu in Panonia, aminteşte pomenirea făcută de acesta despre aflarea Romînilor in Transilvania şi anume la sosirea Ungurilor in această ţară. Reproducem in intregul sĕu locul unde el espune această imprejurare: „Ungurii trecură pe lîngă Kiev, lîngă muntele care şi astăzi se numeşte incă muntele Ungurilor. Ajunşi la malurile Niprului ei aşezară acolo corturile lor, căci ei erau nomazi precum sunt şi astăzi Polovzii. Ei veneau de la răsărit; ei trecură nişte munţi inalţi care s'au numit munţii ungureşti şi se apucară la luptă cu Valachii şi Slavii care trăiau in aceste ţĕri; căci mai intăi se aşezase Slavii aice; apoi veniră Valachii care supuseră

pămîntul Slavonilor; apoi Ungurii alungînd pe Valachi şi cucerind această ţară, se aşezară aice cu Slavonii după ce i supuseră: de aice vine numele ţării de Ungaria“ [1]).

Nestor repetează aceste cuvinte in două alte locuri. Aşa capul al III-lea conţine vorbele următoare: „Valachii venind la Slavii Dunărei, aşezându-se in mijlocul lor şi făcîndu-le silnicie, aceşti Slavi se duseră să s'aşeze pe Vistula şi luară numele de Lechi“ [2]).

El revine asupra acestei teme in capul al VIII-lea al cronicei sale: „Atunci veniră Ungurii albi şi moşteniră ţara Slavonilor, *după ce alungară pe Valachi care o aveau luată de mai inainte*“ [3]). Chiar cînd acest de pe urmă loc ar fi respins ca interpolat, totuşi nu este mai puţin sigur că Nestor vorbeşte de *Valachi* in mai multe rînduri şi este vorba a se şti ce popor înţelege el sub această denumire. Se înţelege că nu poate fi de cît un popor de viţă latină, căci Slavonii păstrează această numire in deosebi pentru popoarele acestei rase [4]).

Rösler pe care acest loc îl incurca deopotrivă cît şi Anonimus, şi care nu putea declara de falşificator şi pe cronicarul rusesc, găsi un mijloc destul de ghibaciu de a *interpreta* acest loc ast-fel ca să'l facă de tot nelovitor pentru teoria sa. El susţine că Valachii lui Nestor nu sunt de cît —Francii imperiului Carlovingian!! Şi Rösler susţine această tesă in aparenţă cu toată seriositatea. El se rosteşte asu-

---

[1]) Nestor, par Louis *Léger*, Cap. XIX, p 19.

[2]) Idem, p. 4.

[3]) Idem, d. 8. Partea sabliniată, neaflîndu-se de cît in două manuscripte, este presupusă a fi fost interpolată de cătră copişti D-l *Franz Miklosisch* au lăsat'o afară din ediţiunea sa a cronicarului rus, Viena 1860.

[4]) *Martin Cromer* de origine et rebus gestis Polonorum Cap. XII: „Polonorum atque Slavonum lingua non modo hi populi, verum etiam omnes qui sunt Italici generis Vlassi et Vlossi dicuntur, quod ipsum etiam argumento est Italicam hanc gentem esse.“

pra acestui punt in chipul următor: „Valachii lui Anonimus notar, locuesc in Ungaria resăriteană, țară așezată pe rîpa stîngă a Tisei; acei ai lui Nestor trebue se fie căutați pe partea opusă, in vechea Panonie Valachii lui Anonimus sunt poporul acela pe care și noi modernii îl cuprindem sub acest nume; Valachii lui Nestor sunt Francii imperiului Carlovingienilor. Și această deosebire insemnată n'a fost descoperită pănă astăzi Ceea ce s'a presupus in tot-dea-una și cu drept cuvĕnt este că Valachii lui Nestor n'ar putea fi Romînii de astăzi. Schlözer 'i ținea drept Italieni. Fraehn din potrivă presupunea că țara Valachilor lui Nestor ar fi fost Francia. Dacă se observă că la el Gallicanii sau Galiții, adecă Spaniolii din nordul Spaniei sunt numiți indată lîngă Valachi, se va găsi o nouă intărire a acestui adevĕr. Dacă deci Francii sunt numiți Valachi in totalitatea popoarelor care făceau parte din impĕrăția lor, atunci se ințelege de la sine că Germanii Franciei răsăritene sunt și ei cuprinși sub acest nume“ [1]).

Mai intăiu nu ințelegem de unde iea Rösler deosebirea intre Valachii lui Nestor care ar trebui căutați din dreapta Tisei și acei ai lui Anonimus care ar fi de a stînga ei. Este cunoscut că Ungurii au cucerit intăi Transilvania, chiar atunci cînd ei au păsit peste Carpați, și că numai cît mai tîrziu au intins ei domnia lor asupra Panoniei, anume după moartea lui Sviatopluk in timpul resboiului civil ce au izbucnit intre fii acestuia Moimir și Zentobolch, 896—898. Data cuceririi Transilvaniei și a Panoniei nu se potrivește in tocmai in deosebiții cronicari și istorici. Anonimus o pune in 894, Const. Porphirogenitul in 896 și continuatorul analelor fuldense in 898. S'ar putea impăca aceste deosebite arătări aplicîndu-se data adusă de Anonimus la cucerirea Transivaniei și celealtă la acea a Panoniei. [2]).

---

[1]) Rom. Stud. p. 80.

[2]) Vezi și *Katona* Hist. Crit. ducum, p. 186 ș. u.

Nestor face în capul al II-lea o enumerare a popoarelor din rasa jafetică: „Waregii, Suedezii, Normanii, Goții, Rușii, Englezii, Spaniolii (Galitzani), Valachii (Volochi), Romanii (Rimlieni, romînește vechiu, Rîmleni) Germanii (Nemtzi), Korliazii, Venețianii (Veneditzky), Francii (Friagovie)“. [1]) El cunoaște deci tot atît de bine pe Franci ca și pe Romani, și nu putea deci, să numească imperiul Francilor Carlovingiani cu termenul de Valachi, ci ar fi întrebuințat acel de Friagovie, sau de Rimliani, căci acest imperiu purta de la 800 și titlul de imperiu roman. Cît despre rîndul în care sunt expuse aceste popoare, de unde Rösler vrea să tragă un argument pentru așezarea lor geografică și înțelege sub Valachi pe Italieni, observăm că Nestor nu urmează în expunerea lui nici așezarea geografică nici asemănarea națională; așa el sare de la Ruși la Englezi, pentru a trece de la aceștia la Spanioli peste Franci, pe care nu-i aduce de cît la sfîrșit după ce au pomenit pe Valachi, Romani, Nemți și Venețiani. Necunoscênd el așezarea popoarelor după cum era în realitate, el arată numai numele lor care lovise urechile sale. Italienii nici nu ființau ca popor pe vremile lui Nestor, și poporațiunile de căpetenie ale Italiei în acest timp erau tocmai Venețienii și Romanii pe care Nestor 'i cunoaște și 'i numește cu numiri deosebite.

---

[1]) Nestor par *Léger*, Cap. I, p. 2. In acest cap. enumerarea este precedată de următorul lor: „lîngă marea Varegilor locuesc Varegii până la răsărit către moștenirea lui Sem, și spre apus ei se intind până la țara Englejilor și a Valachilor“. Această arătare face pe domnul Léger să înțeleagă sub Valachii din acest loc al lui Nestor pe *Italieni*. (Vezi Idem, p. 391). Insă atunci cum să se înțeleagă spusele lui Nestor care arată că Varegii adecă Scandinavii (Idem, p. 385) ar atinge spre apus până la țara Englejilor și a Valachilor? Suedia să se mărginească spre apus cu Italia!!“ Se vede deci cît de confuse erau cunoștințele geografice a le lui Nestor, și deci ce valoare se poate pune pe șirul enumerărei sale.

Dacă este adevĕrat că Carol cel Mare cucerise Panonia asupra Avarilor in 797, oare aceste părți nu schimbase stăpînul lor in decursul secolului care trecuse, și ascultau ele in 898 tot de impĕrăția Francilor? „Situația țĕrilor dunărene se schimbase mult de la moartea lui Carol cel Mare și nimicirea desăvîrșită a imperiului avar. Acuma confederația Slavilor Marahani sau Moravi stăpînea de pe înălțimea unde ea intemeiase scaunul puterii sale, șesurile de la nordul Dunării și ținea in cumpănă Francia răsăriteană. Carol cel Mare nu avuse drept urmași de cît niște principi slabi care nu știură să ducă greutatea toiagului sĕu impĕrătesc, sau niște copii ambițioși a căror impărecheri rupseră impĕrăția in bucăți". [1]) Imperiul roman apoi ființa cătră sfîrșitul veacului al IX-lea tot atît de puțin ca și regatul Francilor. Cel intăi incetase de a mai fi cu Carol cel Gros in 887 și nu fusese incă reinființat in legătură cu Germania prin Othon cel Mare (962). El fusese inlocuit in partea sa răsăriteană tocmai prin acest regat al Germaniei in persoana lui Arnulf din Carnitia. Unde se găsește oare in această stare de lucruri cel mai slab motiv care să fi făcut pe Nestor a pomeni pe Francii imperiului carlovegian cu numele de Valachi?

Nestor apoi zice respicat și in mai multe rînduri că *Valahii se așezase in mijlocul Slavonilor*; el pare deci a fi fost bine știutor asupra acestei imprejurări. Nu e vorba numai cît de o stăpînire a Valachilor asupra țerilor căzute mai apoi sub Unguri, dar de o năvălire a Valachilor *ca popor* in aceste țĕri, de o colonisare a Valachilor așezată aici in urma unei cuceriri. Francii insă nici odată n'au venit ca popor să se așeze in Panonia. Carol cel Mare orînduise aici cîte-va comitate, ocîrmuite de Franci; dar coloniile pe care el le trimise aici erau „de obîrșie germană, ridicate din Bavaria sau slavone, aduse din Carnitia. Numerul lor așezat aici de-

[1]) *A. Thierry*, Attila, II, p. 215.

veni insemnat şi ast-fel se dădu naştere in jurul Vienei şi a muntelui Comagene unui simbure de poporaţiune teutonică [1]).

Cum dară să esplicăm intr'un chip logic şi potrivit cu faptele istorice cunoscute tesa sprijinită de Nestor, că Valachii loviră pe Slavoni şi se aşezară in mijlocul lor, că mai tîrziu Ungurii veniră peste dînşii şi supuseră domniei lor pe Valachi şi pe Slavi?

Trebue luat aminte că nu putem cere prea multă logică şi precisiune cronicarilor veacului de mijloc, şi că tocmai năzuinţa noastră de a esplica faptele aduse de dînşii potrivit cu cunoştinţele noastre actuale, poate să le dea un înţeles pieziş şi să inducă in eroare asupra adevĕratului lor înţeles. Faptul adus de Nestor că Slavonii alungaţi de pe malurile Dunării de cătră Valachi, se aşazară pe acele ale Vistulei sub numele de Lechi, este una din acele gîcitori neesplicabile, care îşi are obîrşia in cunoştinţele incurcate, legendele sau tradiţiunile fără temeiu, unite cu ştirile mai mult sau mai puţin sigure a le cronicarului rusesc. Rösler care găseşte tot atît de puţin esplicarea acestei relaţiuni, admite că a putut fiinţa printre Slavoni o tradiţie care punea in legătură emigrarea Slavonilor cătră nord cu cucerirea Panoniei [2]).

S'ar putea lua spusele lui Nestor drept o intunecată amintire a cucerirei romane şi a efectului ce această cucerire trebui să'l aibă asupra popoarelor sarmatice care locuia in Dacia alăturea cu Dacii [3]). Valachii lui Nestor nu pot deci fi de cît Romînii Transilvaniei, căci Ungurii au cucerit chiar de

---

[1]) *Thierry*, Attila, II, p. 194.

[2]) Rom. Stud. p. 31.

[3]) Acelaşi părere este reprodusă şi de *Dlugosz* Historia polonica I, 1122: „Stephano Moldaviae Woiewodae apud Walachos mortuo, quorum maiores et aboriginarii de Italiae regno pulsi (genus et natio Volscorum esse fuisse creduntur) veteribus dominis et colonis Ruthenis, primum subdoli deinde abun-

la inceput Transilvania, şi deci Valachii lui Nestor, cari nu pot fi in nici un chip Francii lui Carol cel Mare, trebue să fie numai decît poporul românesc. Nouĕ ni se pare că Schlözer are pe deplin dreptate cînd zice că: „aceşti Valachi ai lui Nestor nu sunt alt ceva de cît acei pe care şi astă-zi 'i cunoaştem sub acest nume; cu cît mĕ indeletnicesc mai mult cu cronicele ruseşti, cu atîta mĕ incredinţez pe fie ce zi despre acest fapt şi retrag deci cele ce am spus mai sus [1]). Nu sunt nici Romani, nici Bulgari, nici Franci, dar chiar Valachi coboritori din vechiul şi marele popor al Tracilor, Dacilor şi Geţilor, cari au incă şi astă-zi limba lor deosebită şi trăesc in numĕr de mai multe milioane, de şi apasaţi in Moldova, Valachia şi Transilvania“ [2]). De aceeaşi părere este şi ultimul traducător şi comentator al lui Nestor, d-l Louis Léger. [3])

Mărturisirea lui Anonimus că Valachii s'ar fi aflat in Transilvania la venirea Ungurilor, capătă intărire şi dintr'o altă parte, incă mai neaşteptată de cît cronica rusască. In poemul german Nibelungen se găsesc pomeniţi Valachii printre popoarele care venirĕ să feliciteze pe Attila cu prilejul căsătoriei sale cu Crimhilda (cîntul 22):

„von vil maneger sprâche sah man ûf den wegen
vor Ezelen rîten vil manegen kuenen degen
kristen und heiden vil manec witiu schar
dâ si ir frowen funden, si fuoren vroelichen dar.

---

dante in dies multitudine per violentiam expulsis, illam occuparunt in Ruthenorumque ritus et mores quo facilior proveniret occupatio a propriis degenerantes transmigrarunt.“

[1]). Nestor, Russische Amalen in ihrer slavonischen Grundsprache von L. A. *von Schlözer*, Gött. 1805, II, p. 30, unde el crede că Valachii lui Nestor ar fi Italieni. *Rösler* (v. m. sus, p. 110) citează numai cît părerea cea d'intăiu a lui Schlözer; pe aceasta de a doua, prin care Schlözer revine asupra ei, o trece sub tăcere.

[2]) Idem, III p. 144.

[3]) Nestor par *Léger* p. 391. Numai cît Valachii din cap. I susţine că ar fi Italienii dar şi aceasta fără cuvînt; vezi mai sus, p. 111, nota.

von Riuzen und von Kriechen reit dâ vil manec man
Polânen und *Vlâchen* den sah man ebene gan
ir pfert und ros diu guoten da si mit kreften riten
swaz si site habeten der wart vil wenec iht vermiten

von dem lande uz Kyeven reit ouch dâ manec man
und die wilden Pescenaere, da wart des vil getân,
mit dem bogen schiezen zen vogeln die da flugen
ir pfîle si vil sêre mit kraft unz an din wende zugen

. . . . . .
. . . . . .

Der *herzog Ramunc uzer Vlâchen lant*
mit siebenhundert manen, kom et fur sî gerant
sam die wilden vogele sô sah man si warn etc. etc.

Poemul Nibelungenilor a fost turnat in forma acea in care îl posedăm noi astăzi către sfîrşitul secolului al XII-lea, 1190 şi manuscriptele cele mai vechi ce ne au pastrat această redacţiune sunt dintre anii 1210—1225. Acest poem însă nefiind de cît intrunirea cântecelor singuratice ce se aflau de mai nainte in gura barzilor germani, este invederat că părţile din care el s'a alcătuit, trebuie să fie mult mai vechi. Astăzi nu mai suntem in stare a deosebi data precisă a incorporărei in intregul seu a deosebitelor sale episoade. Infăţoşarea Peceneghilor şi a Polonilor la curtea lui Attila este un anachronism invederat, adaos prin vre un cântăreţ de mai tîrziu. Oare tot astfel s'a petrecut lucrurile cu Romînii? Fost-au ei introduşi in poem in acelaş timp cu popoarele in tovărăşia cărora i impreunează poemul in forma sa actuală? sau sunt ei contimporani a arătărei lui Attila insuşi in cercul cînturilor germane, fără indoială una din părţile cele mai vechi ale epopeei. In nehotărîrea in care ne pune această intrebare, trebue să căutâm data cea de pe urmă cînd a putut intra Romînii in poemul Nibelungenilor. Este afară de indoială că chiar dacă am presupune răsăritul Europei cu totul necunoscut Germanilor, cruciatele au trebuit să-i pună in cunoştinţă mai apropiată cu etnografia Europei răsăritene,

şi este de crezut că această nouă cunoştinţă impinse pe unul din cîntăreţii mai de apoi ai poemului a imbogăţi nomenclatura naţiunilor care se infăţoşază la curtea lui Attila. In timpul cărei cruciate insă a putut spiritul german să dobîndească aceste noue cunoştinţe? Fără indoială că in timpul celei intăi (1096) sau cel mult in al celei a doua (1146), căci cea a treia, condusă de impĕratul Frideric Barbă-roşă, (1188-1190) este prea apropietă de data redacţiunii definitive a poemului.

Apropierea Valachilor şi a Polonezilor indegetează o vecinătate a acestor popoare; de asemine cu ţara Kievului şi Peceneghii. Cît despre Ruşi şi Greci acestea sunt popoarele cele mai indepărtate, care nu lipsiră nici ele a veni să curtenească pe Attila. Ducele *Ramunc al ţării valace* nu este alta de cît numele poporului *Romîn*, dat capului sĕu. Germanii aud tot deauna sunetele nasale, care lipsesc in limba lor, ca şi cănd ar fi urmat de un *g* sau *c*. Aşa in dicţionarul conversaţiunii a lui Meyer 1875 găsim pronunţarea numelor franceze sfîrşite in *an*, *on* arătate pe nemţeşte prin *ang*, *ong*, spre exemplu: *Florian* (sprich: Floriang); *flacon* (spr: flacong); *Melun* (spr: Melung). de asemenea şi numele de *Romîn*, care este cu totul nasal, a devenit in transcrierea germană *Ramunc*. Acest nume pe care Nibelungen il dau capului naţiunei Valache, nu se află de cît la nordul Dunărei; Romînii din peninsula Balcanilor se numesc tot deauna pe sine *Armîni*.

Aceste trei isvoare atît de deosebite concurgînd intr'un chip aşa de deplin a dovedi fiinţarea Romînilor la nordul Dunării inaintea secolului al XIII, arată că lipsa absolută de pomenire a acestui popor ca locuind in Dacia pănă la acest secol nu se află de cît in mintea acelora ce au interes a nu'l afla aicea.

Să trecem la autorii bizantini:

Cinnamus in epitomele sale raportează faptul următor, care

s'ar fi petrecut pe timpul impăratului Manoil Comnen, in anul 1161: In una din numeroasele sale expediţii in protiva Ungurilor, pentru a putea mai uşor infrînge pe duşmanii sei, impĕratul ordonâ ca ei să fie loviţi din trei părţi de odată: „El trimise pe Alexios cu o mare armată contra Dunării, prefăcîndu-se că ar voi să lovească pe Unguri iarăşi prin locurile obicinuite. Leon Batate cu o armată tot aşa de puternică, *care numera mai ales un numĕr insemnat de Valachi care se zic a fi colonie italică, fu trimis pentru a cădea asupra Ungurilor din o altă parte, despre Marea Neagră, pe unde ei nu fusese nici o dată loviţi.* Conform cu acest plan Alexios ajunse la Dunăre şi spăria necontenit pe Unguri, prefăcîndu-se că ar vrea să treacă fluviul, in timp ce Batate căzînd asupra lor din părţile de cătră Marea neagră, pustii totul in calea sa, ucigînd un mare număr de oameni, şi luînd tot pe atîta in robie şi se intoarse inapoi incarcat cu prăzi. Impĕratul vroind insă să dea Ungurilor şi o a treia lovitură, trimise incă o armată care inaintâ mai cătră nord in direcţiunea Tauro-Sciţiei sub conducerea lui Lamparda şi N. Petralifa". [1]) Rösler care citează numai partea subliniată [2]) pentru a-i putea da, astfel dislipită, inţelesul ce 'i convine, susţine că Valachii lui Cinnamus erau din peninsula Balcanului, cărora singur impăratul putea să le ordone să ia parte la luptă, căci el n'ar fi avut nici un drept a face a-

---

[1]) *Cinnamus*, Epitome, Bonn. p. 260: Ἀλέξιον μὲν στρατεύμασιν ἅμα πολλοῖς ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἔπεμπε δόκησιν ἐμπυιήσοντα Οὐννοις ὡς ἐκ τῶν συνήθων καὶ πάλιν αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται χορίων· Λέοντα δὲ τινα Βατάτζην ἐπίκλησιν ἑτέρωθεν στράτευμα ἐπαγόμενον ἄλλο τε συχνὸν καὶ δὴ και Βλάχων πολὺν ὅμιλον, οἵ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐννικὴν, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις etc.

[2]) Rom. stud. p. 85.

ceasta pentru Valachii de această parte a Dunării, dacă ei s'ar fi aflat aici. O analisă acestui loc in intregul său, ne va descoperi cu totul alt ceva. Ungaria trebuia să fie lovită din trei părți de o dată: prin locurile obicinuite, din partea Mărei negre și prin Tauro-Sciția. Locurile obicinuite sunt prin sud, trecînd Dunărea și Sava, pe unde in nenumărate rînduri vedem pe Bizantini resboindu-se cu Ungurii [1]). Tauro-Sciția nu este alt-ceva de cît Galiția. [2]) Partea dinspre Marea Neagră trebuia deci să se afle intre aceste două puncte extreme, și fiind că după cum arată Cinnamus lovirea trebuia să vină din spre Marea neagră, este invederat că el avea in vedere Moldova și trecătorile Carpaților din aceste părți (bună oară pasul Oituzului), pe unde Ungurii nu fusese nici odată loviți. Insă tocmai in această armată se afla mulțimea cea mare de Valachi. Ei se alipiră deci de la sine pe lîngă armata lui Batațe, pentru a combate pe Unguri care silise pe mare parte din acest popor, prin cucerirea Transilvaniei, a se cobori pe laturile exterioare ale Carpaților, lucru pe care vedem că 'l fac și mai tîrziu.

Cum se poate atunci trage din acest loc înțelesul pe care Rösler vrea să'l scoată din el, că Valachii de care e vorba ar fi fost acei ce locuiau la *Bizia, Anchialos prin jurul Constantinopolei in prajma Mării negre?!* Pentru ca corpul lui Batațe să vină din acele regiuni, ar fi trebuit să treacă și el Dunărea, și Cinnamus zice respicat tocmai din potrivă cînd arată că acel ce lovea pe Unguri la Dunărea era Alexios, și că deci cele-lalte două expediții erau la nordul fluviului. Al treilea corp de armată a lui Lamparda, fiind tocmai in Galiția, unde se putea găsi alt loc pentru a ataca pe Unguri, și anume din spre părțile Mării negre, de cît in Moldova? [3])

---

[1]) *Cinnamus* p. 12, 119, 131, 217, 222, 239 etc.

[2]) Ibidem p. 115: „κατὰ Γαλίτζης χώρας Ταυρισκηθικῆς.

[3]) D. *Hasdeu*, Istoria critică a Romînilor, Bucureşti, 1874 I, p. 15

Mai sus (p. 72) am găsit pe Rösler trecînd sub tăcere un loc insemnat pentru descoperirea adevĕrului in intrebarea cu care ne indeletnicim. Aici il vedem ciuntind un altul pentru a scoate din el un înțeles cu totul deosebit de acela pe care 'l are intr'adevĕr. Dacă era convins de dreptatea tesei sale, erau oare de lipsă atare mijloace pentru a o intemeia ?

Un alt autor bizantin, contimporan lui Cinnamus, acelaşi Nicetas Choniates pe care l'am intrebuințat mai sus pentru a limpezi intrebarea statului valacho-bulgar, ne-a păstrat o aratare incă mai precisă asupra aflării Romînilor la nordul Dunării, tocmai pentru epoca in care ea este tăgăduită. Sevastocratul Andronic Comnen, fiind inchis pentru că uneltise o rĕscoală in contra nepotului seu impĕratului Manoil Comnen ajunse a scăpa din inchisoare (1167) şi voi se fugă in Galiția ; „el intrase acum in hotarele acestei țări şi se credea ajuns in un loc de scapare, cînd fu apucat de cătră niște Valachi, care prinse-se limbă despre fuga lui, şi 'l inapoiră la impăratul“ [1]). O *interpretare* este aici cu neputință ; nici măcar nu se poate ințelege sub numele de Γαλίτζα oraşul Galați, căci Nicetas vorbeşte de *hotarele* acestui loc : „τών τῆς Γαλίτζης ὁρίων λαβόμενος“, şi autorii bizantini pun Γαλίτζα intre părțile Rusiei mici, μικρὰ Ρωσία. Nefiind insă cu putință de a se desface de

---

crede că aceşti Valachi fură Oltenii, care in legătură cu Bizantinii cuceriră Făgăraşul. Mai intăi nu este adevĕrat că din această parte Ungurii să nu fi fost nici odată loviți ; apoi Marea Neagră este prea indepărtată de trecătoarea Turnului Roş pentru ca să fi putut sluji lui Cinnamus de indrepttare a puntului de unde venea Leon Batațe.

[1]) *Nicetas Choniates*, Bonn. p. 171 : „ἀλλ' ὅτε του δειμαίνειν ἀπεῖχεν Ἀνδρόνικος ὡς ἤδη τὰς χεῖρας τῶν διωκόντων λαθὼν καί τῶν τῆς Γαλίτζης ὁρίων λαβόμενος, πρὸς ἣν ὡς εἰς σῶζον κρησφύγετον ὥρμητο, τότε θηρευτῶν ἐμπίπτει ταῖς ἄρκυσι· συλληφθεὶς γὰρ παρὰ Βλάχων, οἷς ἡ φήμη τήν αὐτοῦ φθάσασα φυγὴν ὑφηγήσατο, ἐς τοὐπίσω πρὸς βασιλέα πάλιν ἀπήγετο“.

Nicetas in chipul indemănatic precum se urmează cu Anonimus, d-l *Hunfalvy* nu găseşte in acest loc alt-ceva de cît „o dovadă că imigrarea Valachilor de această parte a Dunărei, la Cumani, incepuse incă inaintea epocei lui Petru şi Asan“ [1]). Aiurea el susţine tot cu atîta convingere: „că ar fi afară din indoială că aceşti Valachi nu sunt locuitori vechi din Galiţia, coborîtori ai coloniilor romane“ [2]). Nu cumva ar fi oare şi aceştia Franci de ai lui Carol cel Mare rătăciţi pănă aicea?

Nicetas spune că Andronic fu prins indată după ce trecu hotarele Galiţiei. Dacă am putea determina pănă unde se intindeau aceste hotare, din partea Moldovei, am găsi cu aproximaţie locurile pe unde hălăduiau Valachii. Un document din 1134 ne dă mijlocul a o face. In acest document se vede un principe al Bĕrladului Ivancu Rotislavovici „atîrnător de tronul Galiţiei“, care orînduesţe negoţul principatului sĕu şi dă numele a trei oraşe ce s'ar afla in el: Tecuciu, Bĕrlad şi Galaţi. [3]) Acest principat al Bărladului fiind vasal al celui de Galiţia, trebuia să'i fie vecin şi se intindea după toate probabilităţile pănă din sus de Tecuci. Hotarele Galiţiei in Moldova erau deci in aceaşi regiune. Nu este vorba deci precum crede d-l *Tomaschek* de Romînii care ar locui lîngă Nistru in Galiţia, ci de Romînii din Moldova aşezaţi aproape in aceleaşi locuri pe unde găsim că au trecut armata lui Batatzes in Transilvania, insoţită fiind ea de o mulţime mare de Romîni. Aceste două notiţe se sprijin deci una pe alta.

---

[1]) Ethnographie Ungarns p. 348. *Rösler* nu cunoştea acest loc, sau cea ce este mai de crezut l'a trecut sub tăcere. Vezi mai sus p. 17, nota 2.

[2]) Die Rumänen und ihre Ansprüche, p. 80.

[3]) Acest preţios document este proprietatea D-lui Antioch Cantemir Rolsky din Podolia rusească. El a fost publicat pentru intăia oară de d. *Hasdeu* in foia Instrucţiunea publică, 1860, No. 1. Compară *Rösler*, Rom. stud. p. 323 nota 3 şi *Pič*, Ueber die Abstammung der Rumänen, p. 107, nota 15.

Cît despre Kekavmenos, pe care l'am analisat mai sus, el nu conține niște date in destul de lămurite pentru a fi intrebuințat cu folos.

VI

DOCUMENTELE.

Cum se face insă de Romînii nu sunt pomeniți cel puțin in documentele care se rapoartă la Transilvania inainte de veacul al XIII-lea? La această intrebare pusă de protivnicii stăruinții Romînilor in Dacia, vom respunde printr'o alta. Se află oare multe documente asupra Transilvaniei inaintea acestui veac? Cel mai vechiu este din 1165 și chiar al 5-lea din șirul lor conține o dovadă invederată despre aflarea poporului nostru in Transilvania.

Acest document este din anul 1197 și pornește de la regele Emerich, care dăruește o stăpînire bisericii sf. Martin de Orod; documentul arată intre altele și hotarele acelei posesiuni in modul următor: „are deci de margine in partea meridională *Fequetfee*; de aici merge pe drumul cel mare la *Hegesholmu*“ [1]). Acest cuvënt de pe urmă conține dovada de care e vorba. El este alcătuit din două părți: cea d'intăiu ungurească: Heges, de la *Hegy*, munte, deal; a doua romînă, *holmu*=deal, formă dublă aspirată din *culme*, de la latinescul *culmen*, deal [2]).

---

[1]) *Teutsch und Firnhaber* Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, Wien 1857, p. 6: „in meridionali parte habent metam super *Feqeutee*, deinde protenditur per magnam viam ad *Hegesholmu*“.

[2]) Sunt mai multe localități cu acest nume in România: *Holmu* sat in jud. Romanului, com. Vovrieștii; *Holmu* sat in jud. Iași, com. Hoiseștii; *Holmu* in jud. Vaslui, com. Drăgușești, (vezi *Frunzescu* dicționar topografic al României, București 1872). In Transilvania aflăm satele: *Crihalma*, *Cohalmu*. Romînii din Transilvania au cuvëntul *hîlmu*, rădicătură, movilă. Compară *lat.* culmen. *ital.*